

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

ТОШКЕНТ МОЛИЯ ИНСТИТУТИ

«КАСБИЙ ТАЪЛИМ» КАФЕДРАСИ

ОЛИЙ ТАЪЛИМНИНГ

5140900-“Касбий таълим” йўналиши талабалари учун

**“Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат ”
фанидан**

МАЪРУЗА МАТНИ

«ТАСДИҚЛАЙМАН»
Кафедра мудири
доц. М.Тулабоев _____
«29 » август 2012 й.
№ 1 сонли баённома

Тузувчи:
п.ф.д., проф. Ҳ.Омонов

«29 » август 2012 й.
№ 1 сонли баённома

ТОШКЕНТ-2012

1-мавзу: «Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат» фанининг предмети, мақсад ва вазифалари

1.1.Ўзбекистон таълим тизимининг долзарб муаммолари

Мамлакатимизда кадрлар тайёрлаш миллий дастурини босқичма-босқич ва муваффақиятли амалга ошириш кўп жиҳатдан ўқитувчи фаолияти, унинг касбий нуфузини ошириш билан боғлиқдир. Шундай экан, соғлом ва ҳар томонлама баркамол авлодни етиштириш узлуксиз таълим тизимида меҳнат қилаётган педагогнинг савиясига, тайёргарлигига ва фидоийлигига, унинг ёш авлодни ўқитиш ва тарбиялаш ишига бўлган муносабатига боғлиқдир. Ўқитувчи жамиятнинг ижтимоий топшириғини бажаради, ҳар томонлама етук мутахассисларни тайёрлашда ўқитувчи муайян ижтимоий-сиёсий, педагогик ва шахсий талабларга жавоб бериши лозим. Шундай экан, ўқитувчи мустақиллик ғоясига эътиқодли, ҳар томонлама ривожланган илмий тафаккурга эга, касбига тегишли маълумоти бор, яъни ўз фанининг чуқур билимдони, педагогик мулоқот устаси, педагогик-психологик ва услубий билим ҳамда малакаларни эгаллаган бўлиши ҳамда турли педагогик вазифаларни тезда ечиши, вазиятларни сезиши, ўрганиши ва баҳолай олиши керак. У педагогик таъсир кўрсатишнинг энг мақбул усул ва воситаларини танлай олиш қобилиятига ҳам эга бўлиши лозим.

Мустақил Ўзбекистоннинг келажаги бўлган авлодни тарбиялаш нозик, ниҳоятда катта диққат-эътиборни талаб қиладиган, ички зиддиятли жараёндир. Шундай экан, ўқитувчи ўқувчи ёки талабанинг шаклланиш жараёнини зўр ҳавас ва синчковлик билан кузатиши лозим. У педагогик жараённи бошқарар экан, педагогик билим ва маҳорат эгаси бўлиши лозим. Шундагина ўқитувчи педагогик ҳодисаларнинг моҳиятини ва диалектикасини, педагогик меҳнат методи, касб ва технологиясини ва профессионал педагогикани тушуниб етади. Педагогик билим ва маҳорат эгаси бўлган ўқитувчи, аввало, педагогика фанининг методологик асосларини, шахс ривожланишининг қонуниятлари ва омилларини, кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг моҳияти, мақсад ва вазифаларини билиши керак. Таълим тизимида меҳнат қиладиган педагогларнинг кўпчилиги таълим ва тарбия жараёнида педагогик маҳоратнинг зарурияти ва аҳамиятини тобора чуқур англаб бормокдалар.

Шу сабабли улар ўз маҳоратларини узлуксиз ошира боришга, ҳозирги куннинг юксак талабларига мос замонавий билим ва тажрибаларни ўзлаштиришга, ижодий меҳнат қилишга интиломқдалар. Аммо шуни ҳам эътироф этишимиз керакки, ўқув юртларида айрим ўқитувчилар ўз педагогик маҳоратларини ошира боришнинг аҳамиятини етарли даражада ҳис қилмайдилар, “Таълим тўғрисида”ги Қонун ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»нинг талабларини чуқурроқ ўрганишга қизиқмайдилар, ўқув жараёнининг илмийлигига, замон талабларига мослигига, турмуш ва амалиёт билан боғланишига юзаки қарайдилар, ўқитилаётган ўқув фанларининг илмий ва ғоявий-тарбиявий бирлигини доимо эсда тутмайдилар. Бу эса улар қўлида таълим олаётган ўқувчи ва

талабаларнинг билим даражаси ва савиясининг етарли бўлмаслигига, ўқув дастурларини ўзлаштиришдан орқада қолишларига сабаб бўлмоқда.

«Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» асосида амалга оширилаётган таълим соҳасидаги ислохотларнинг биринчи ва иккинчи босқичлари вазифалари муваффақиятли ҳал қилиниб, учинчи босқичдаги ўзгаришлар давом этмоқда. Бу босқичда ўқув-тарбия ишларини бутунлай янги асосда ташкил қилиш, юқори сифат кўрсаткичига эришиш талаб қилинади.

«Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» юксак умумий маданиятга ва касб-хунар маданиятига, ижодий ва ижтимоий фаолликка, сиёсий ҳамда ижтимоий ҳаётда тўғри йўл топа билиш маҳоратига эга бўлган, истиқбол вазифаларини илгари суриш ва ҳал этишга қодир кадрларнинг янги авлодини шакллантириш, шунингдек, ҳар томонлама камол топган, жамиятда турмушга мослашган, таълим ва касб-хунар дастурларини онгли равишда пухта ўзлаштирган, жамият, давлат ва оила олдида ўз жавобгарлигини ҳис этадиган фуқароларни тарбиялашни назарда тутган педагогик ғояни илгари суради.

Ушбу педагогик ғоя таълим тизими олдида:

- таълим ва кадрлар тайёрлаш тизимини жамиятда амалга оширилаётган янгиланиш, ривожланган ҳукукий-демократик давлат қурилиши жараёнларига мослаш;

- кадрлар тайёрлаш тизими ва мазмунини мамлакатнинг ижтимоий--иқтисодий тараққиёти истиқболларидан, жамият эҳтиёжларидан, фан, маданият, техника ва технологиянинг замонавий ютуқларидан келиб чиққан ҳолда қайта қуриш;

- таълим олувчиларни маънавий-ахлоқий тарбиялашнинг самарали шакллари ва услубларини ишлаб чиқиш ҳамда жорий қилишни ҳал этиш вазифаларини кўндаланг қилиб қўйди.

Бугунги кунда жамиятимизда янги ижтимоий муносабатларнинг шаклланиши, таълимнинг дунё таълим тизимига интеграциялашуви, демократиялаш ва инсонпарварлаштириш жараёнларининг ривожланиши таълим жараёнида замонавий педагогик технологиялар(ПТ)га янгича ёндашув зарурлигини тақозо этмоқда.

«Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»да замонавий педагогик технологияларни жорий қилиш ва ўзлаштириш зарурлиги кўп марта такрорланиб, уларни ўқув муассасаларига олиб кириш зарурати уқтирилган.

Республикаимизнинг таниқли олимлари илмий асосланган, минтақамизнинг ижтимоий-педагогик шароитига мослашган педагогик технологияларни яратиш ва уларни таълим-тарбия амалиётида қўллашга интиломоқдалар. Булар орасида Ж.Ғ.Йўлдошев, С.А.Усмонов, Н.С.Сайидахмедов, Р.Ҳ.Жўраев, Қ.Й.Йўлдошев каби таълим-тарбия жараёнлари фидойиларининг номлари алоҳида ҳурмат ва эътиборга моликдир.

«Педагогик технология» атамасининг моҳияти нимада? «Технология»-юнонча сўз бўлиб, «techne»-маҳорат, санъат, «logos»-тушунча, ўрганиш, демакдир.

Нега бугунги кунга келиб, педагогик технологияга қизиқиш шунчалик даражада кучайди, деган мулоҳаза туғилиши табиий. Жамиятимизга қанчадан-қанча билимли ва малакали кадрларни етиштириб келган педагогиканинг ўзига хос услублари мавжуд. Педагогик жамоатчиликнинг аксарияти мана шу йўлдан бормокда, аммо мустақиллик ва келажак сари интилаётган жамиятга бу йўл кутилган самара билан хизмат қила олмайди. Чунки бунинг замирида маълум сабаблар мавжуд, яъни;

1. Ривожланган мамлакатлар қаторидан ўрин олиш учун, аҳоли таълимини жадаллаштириш ва самарадорлигини ошириш мақсадида замонавий педагогик технологиялардан фойдаланиш зарурлиги;
2. Фан-техника тараққиётининг ўта ривожланганлиги натижасида ахборотлар тизими ҳажмининг тобора кўпайиб бораётганлиги;
3. Замонавий техника ва технологияларни таълимга татбиқ этиш, таълим жараёнини компьютерлаштириш, ўқув-тарбия жараёнида ахборот технологияси(АТ) ва техник воситалар(ТВ)дан фойдаланиш кераклиги;
4. Талаба ва ўқитувчи фаолиятини тўғри йўлга қўйиш, ўқитувчи таълим мақсади ва мазмунини пухта билиши, таълим усуллари, методлари ва воситаларини яхши эгаллаган бўлиши, талабанинг қизиқиш ва интилувчанлигини тўғри йўлга йўналтира олиши лозимлиги;
5. Ўқитувчи таълим жараёнини юқори даражада, самарали ташкил этиш учун мақсад ва вазифаларни аниқ белгилаши, таълим натижасини олдиндан қайд этиши, ўқув предметларини тўлиқ ўзлаштиришга эришиш учун зарурий таълим воситалари, шарт-шароитларини тайёрлашга эришиши кераклиги;
6. Ўқув жараёни учун зарур моддий-техник базанинг яратилган бўлишлиги;
7. Таълим-тарбия жараёни натижаларини ҳолисона ва объектив баҳолаш, талабаларнинг билим ва малакаларини эгаллаш жараёнини назорат қилиш ва баҳолашни автоматлаштиришга эришилганлиги;
8. Ўсиб келаётган ёш авлодни ҳаётга мукаммал тайёрлаш талаби уларга энг илғор билим бериш усули ҳисобланган объектив борлиққа мажмуий ёндашув тамойилидан фойдаланишни талаб қилиши каби муаммолардадир.

Демак, замонавий педагогик технология юқорида келтирилган шартларнинг барча талабларига жавоб берадиган таълимий тадбир ҳисобланади.

Бугунги кунда «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» талабларидан бири таълим жараёнида янги педагогик ва ахборот технологияларини қўллаш, тайёргарликнинг модуль тизимидан фойдаланган ҳолда таълим олувчиларни ўқитишни жадаллаштириш саналади.

Республикада таълим жараёнида педагогик ва ахборот технологияларини қўллашга доир кенг кўламда иш олиб борилмокда. Ушбу муаммонинг илмий-назарий асослари, ҳар бир педагогик технологиянинг

Ўзига хос жиҳатлари ишлаб чиқилиб, етарли даражада тажрибалар тўпланди. Таълим жараёнига педагогик ва ахборот технологияларни жорий этишда хорижий мамлакатларнинг тегишли ташкилотлари яқиндан ёрдам кўрсатмоқда.

«Педагогик технология» сўзлар бирикмасининг асосида «технология», «технологик жараён» тушунчалари ётади. Ушбу тушунчалар орқали саноатда тайёр маҳсулотни олиш учун бажариладиган ишларнинг кетма-кетлиги ҳақидаги техник ҳужжат, таълимда эса фан бўйича услубий тадбирлар мажмуаси тушунилади.

Бугунги кунда педагогик технологияни тушуниш учун асосий йўл-аниқ белгиланган мақсадларга қаратилганлик, таълим олувчи билан мунтазам ўзаро алоқани ўрнатиш, педагогик технологиянинг фалсафий асоси ҳисобланган таълим олувчининг хатти-ҳаракати орқали ўқитишдир. Ўзаро алоқа педагогик технология асосини ташкил қилиб, ўқув жараёнини тўлиқ қамраб олиши керак.

Бугун ҳар бир соғлом фикрловчи инсон янги асрда ўзи, яқинлари, касбдошлари, тенгдошларининг жамиятдаги ўрни ва салоҳияти қандай бўлишини ўйлаши табиий. Ўтган асрнинг аҳамияти, кадр-қиммати, тарихийлиги эса Ўзбекистоннинг мустақил давлат мақомига эга бўлганлиги билан баҳоланади. Мустақил давлат ўзининг асосий қонуни -Конституцияси билан қафолатланган бир қанча муҳим тарихий ҳужжатларига эга бўлдики, улар орасида «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» алоҳида ўрин тутди. Ундаги ғоялар, аввало, ХХI асрда яшайдиган, ижод қиладиган, Ватан ва юрт мустақиллигини мустақамловчи инсонларнинг манфаатини ифодалайди. Дастурда эътироф этилган кадрлар тайёрлаш тизимини ривожлантиришнинг асосий йўналишларида таълим тизимининг яхлит ахборот маконини вужудга келтириш, таълим - тарбия дастурларининг интеллектуаллашувини таъминлаш ва рақобатбардош кадрлар тайёрлаш каби муҳим вазифалар кун тартибига қўйилди. Ўтган асрни сарҳисоб қилиб, янги юз йиллик ва минг йилликнинг қандай бўлишини тасаввур этарканмиз, унинг энг муҳим хусусиятларидан бири сифатида янги таълим дастурларида назарда тутилаётган замонавий ахборот технологиялари, таълимни компьютерлаштириш ва компьютер тармоқлари тизимида таълим жараёнини ахборот билан таъминлашнинг ривожланишини назарда тутмоқ ўринлидир. Зеро, миллий дастурни рўёбга чиқаришга доир ташкилий ишларда эътироф этилганидек, «Таълимни ахборот билан таъминлаш тизимини шакллантириш ва ривожлантириш, уни жаҳон ахборот тизими билан боғлаш, оммавий ахборот воситаларининг таълим соҳасидаги вазифаларини белгилаш» малакали кадрлар тайёрлашнинг муҳим мезонларидандир. Демак, янги аср-информацион технологиялар асри бўлади. Бу масаланинг бир томони. Масаланинг иккинчи бир муҳим жиҳати шундаки, янги аср халқаро интеллектуал-иқтисодий корпорациянинг яратилиш асри, яъни жаҳон миқёсидаги ақл-заковатнинг бирлашуви асри бўлади.

Хўш, ахборот технологиялари нима-ю, уларни инсон идроки, тафаккури ва онгига сингдиришда нималарга эътибор қаратилиши лозим?

Бугун биз янги технологияларга сарфланаётган маблағлар қай даражада ўзини оқлашини, уларнинг таълим сифатини ошириш ва ахборот ҳамда коммуникация технологиялари ҳамда масофавий таълимни ривожлантиришга таъсир қандай кўрсатишини тасаввур қила олишимиз шарт. Кўп ҳолларда «таълимнинг компьютер технологиялари» ибораси «ахборот технологиялари» ибораси билан аралаштирилиб юборилади. Бу ўринда, асосан, анъанавий педагогик технологиялардан фаркли, компьютер тармоқларига уланган, дастурлаштирилган, халқаро алоқаларни ҳам таъминлашга қодир тизим назарда тутилмоқда. Бу ҳолат сўнгги йилларда жамият ҳаётида компьютерларнинг аҳамияти ортиб бориши, миллий иқтисодиётнинг барча тармоқларида турли хил ахборотларга нисбатан эҳтиёжнинг кучайиши билан изоҳланади. Бугун биз бир нарсани аниқ тасаввур қилишимиз керак. Мавжуд ҳолат, ахборотлар оқимининг негизлашуви инсон хотирасига ортиқча юк, шахснинг тафаккури ва фикр юритиши жараёнларида кескин ўзгаришларга сабаб бўлмасмикин? Онгга етиб келаётган ахборотлар шахснинг мавжуд маданий-маърифий муҳитга мослашуви жараёнида қай тарзда акс этишини билишимиз ва шунга мос тарзда таълим-тарбия муассасаларида ўқув дастурлари ва жиҳозларига нисбатан талабларни ишлаб чиқишимиз лозим. Шу ўринда биз ахборот технологияларини таълим жараёнига сингдиришнинг афзалликларини эътироф этишни хоҳлардик. Энг аввало, таълим жараёнида компьютерлар ва ахборот-коммуникация воситаларининг қўлланилиши, талабаларнинг улар билан бемалол ишлай олишлари педагогик жараёндаги энг муҳим камчиликлардан ҳисобланган субъективизмни чеклайди. Масалан, агар талабанинг жавоби ёки бевосита ўзлаштиришини баҳолаш ўқитувчининг талаба шахсига муносабати таъсирида кечган бўлса, машиналар воситасида бериладиган маълумотлар объектив характерга эга бўлади.

Иккинчидан, компьютер орқали болага етказилаётган маълумотни зарурат бўлганида, қайта - қайта чақириш ва такрорлаш имконияти ҳам бор. Бу нарса айрим талабаларда, гуруҳ шароитида ишлаганда кузатиладиган ийманиш каби сифатнинг намоён бўлмаслигини таъминлайди.

Учинчидан, ҳар бир профессор-ўқитувчининг ўзигагина хос бўлган тушунтириш услуби, методик ёндашуви мавжуд. АКТ воситаларидан фойдаланиш педагогик жараёнлар ичидаги самарасиз услубиётларга барҳам беради.

Тўртинчидан, янги ахборотларни узатиш технологиялари билимларни ўзида ифода этиб, унда схемалар, расмлар, жадваллар, график ва диаграммаларга кенг ўрин берилади. Бу нарса ёшларда образли хотирани анча жонлантириб, уларнинг эслаб қолиш қобилиятини кучайтириши мумкин.

Бешинчидан, ушбу ахборот воситаларидаги маълумотларни кичик ҳажмли дискетларга ёзиб олиш ва улардан зарур ўринларда фойдаланиш

мумкин. Бу ҳам вақтни, ҳам маблағни тежайдики, иқтисодий жиҳатдан юзлаб тиражларда чоп этилаётган китоблардан арзон бўлади. Энг муҳими, манфаатдор аудитория хоҳлаган маълумотини бир хил сифат ва тизимда олиши мумкин бўлади.

Ниҳоят, улар “ахборот асри” деб эътироф этилаётган янги асрда яшаб ижод қилувчи ёшларнинг онгини ўстиради, улардаги техник воситалардан чўчиш ҳиссини йўқотади. Хуллас, таълим муассасаларининг бу нарсага сарфланган маблағлари беҳуда кетмаслиги эҳтимолдан холи эмас.

Агар биз ҳар бир ёш қалбида Ватанга муҳаббат, касбга садоқат, пок иймон ва одамгарчиликни тарбиялай олсак, улар ҳалқаро ахборот тизимлари орқали бизнинг фикрлаш тарзимиз, урф-одатларимиз, миллий кадриятларимизга зид бўлган маълумотларни танқидсиз қабул қилмайдиган, юртимиз истиқболига хизмат этадиганларинигина саралаб олиш қобилиятига эга бўладилар. Бунинг учун биз ёшларимизда барқарор мафкуравий иммунитетни тарбиялашимиз керак.

Маълумки, педагогикада бошқа илм соҳаларидан олинган кўплаб атамалардан фойдаланади, бу нарса педагогикани бошқа фанлар билан чуқур алоқада эканлигини яна бир бор тасдиқлайди. Бундай атамалар техника ва иқтисодиётдан энг кўп миқдорда кириб келади, чунки айти шу соҳалар ижтимоий фикрнинг ривожланишига энг кўп таъсир кўрсатади. Чунончи, бугун ўқитиш жараёнининг тежамлилиги ва мақсадга мувофиқлиги ҳамда оқилона ташкил этилиши кўп жиҳатдан ўқитувчи, техника ва технология, таълим иқтисодиёти, ўқитишни компютерлаштириш ва шунга ўхшашлар билан бевосита боғланиб қолган.

Адабиётларда "Янги тартиб-қоида", "Янгилик", "Инновация" тушунчаларининг маънавий мазмунини аниқлашнинг турлича талқинлари мавжуд.

Янги тартиб-қоида, моддий маънода, ижобий ва илғор янгиликни, бу тушунчани қабул қиладиган ва ундан фойдаланадиган ташкилий система учун янги бўлган ғоя, фаолият ёки моддий объектни англатади

"Янги тартиб-қоида", "Инновацион жараён" атамалари айнан ўхшаш, яъни бир хил маънога эга. Инновациялар таълим амалиёти пайдо бўлганидан буён ўтган узоқ давр давомида унга янгиликлар киритиш, мавжуд таълим тузилмасини мақсадга мувофиқлаштириш, баъзан жузъий, баъзан эса кенг кўламли ўзгартириш, такомиллаштириш ва яхшилаш элементларини жорий этиш эвазига сифатни кўтариш учун у билан ёнма-ён келмоқда. Янгилик - бу техник, технологик ихтиро ва ютуқлардан амалий фойдаланишдир. У педагогик категория сифатида таълимга янгилик киритишни англатади. Янгилик кўпинча янги методлар, усуллар, воситалар, янги концепциялар, янги ўқув дастурлари, тарбия усуллари ва бошқаларни киритиш ҳамда қўллашга хосдир.

Кейинги ўн йиллар ичида яратилган, педагогикага бағишланган адабиётларда «Педагогик технология», «Прогрессив педагогик технология», «Янги ахборотлар технологияси» каби тушунчалар учраб туради. Аммо, уларга ҳозирги кунгача тўлиқ таъриф берилмаган. Республикаимизнинг педагог

олим ва амалиётчилари илмий асосланган ҳамда Ўзбекистонинг ижтимоий-педагогик шароитига мослашган таълим технологияларини яратиш ва уларни таълим-тарбия амалиётида қўллашга интиломқдалар. Буларнинг барчаси таълим-тарбия соҳасида ислохотлар ўтказишни асосий масала қилиб қўйди. Бу масалаларни ечишда «Таълим тўғрисида»ги қонун ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» ҳар тарафлама жавоб беради.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастури ўз олдига бир қатор мақсад ва вазифаларни қўйган.

Мазкур дастурнинг мақсади:

- 1) таълим соҳасини тубдан ислоҳ қилиш;
- 2) уни ўтмишдан қолган мафкуравий қарашлар ва сарқитлардан тўла халос этиш;

- 3) ривожланган демократик давлатлар даражасида юксак маънавий ва ахлоқий талабларга жавоб берувчи юқори малакали кадрлар тайёрлаш миллий тизимини яратиш кабилардир.

Ушбу мақсадни рўёбга чиқариш қуйидаги вазифаларни ҳал этишни назарда тутати:

- 1) Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги қонунига мувофиқ таълим тизимини ислоҳ қилиш, давлат ва нодавлат таълим муассасалари ҳамда кадрлар тайёрлаш соҳасида рақобат муҳитини шакллантириш негизида таълим тизимини ягона ўқув ишлаб чиқариш мажмуи сифатида изчил ривожлантиришни таъминлаш;

- 2) таълим ва кадрлар тайёрлаш тизимини жамиятда амалга оширилаётган янгиланиш, ривожланган, демократик-ҳуқуқий давлат қурилиши жараёнларига мослаш;

- 3) кадрлар тайёрлаш тизими муассасаларини юқори малакали мутахассислар билан таъминлаш, педагогик фаолиятнинг ташкилий ва ижтимоий мақомини қўтариш;

- 4) кадрлар тайёрлаш тизимини ҳозирги талаблар доирасида қайта қуриш;

- 5) таълим олувчиларни маънавий-ахлоқий тарбиялашнинг самарали услубларини ишлаб чиқиш ва жорий этиш;

- 6) тизимни аттестация ва аккредитация қилишнинг ягона методикасини жорий қилиш;

- 7) норматив ва моддий - техника ахборот базасини яратиш;

- 8) таълим, фан ва ишлаб чиқаришнинг интеграциясини таъминлаш;

- 9) тизимга бюджетдан ташқари инвестицияларни жалб қилиш;

- 10) кадрлар тайёрлаш соҳасида ўзаро манфаатли халқаро ҳамкорликни ривожлантириш.

Юқоридаги мақсад ва вазифалардан келиб чиқиб, янги таълим моделининг таркибий қисмлари қуйидагилардан иборат этиб белгиланди:

- 1) **шахс**-кадрлар тайёрлаш тизимининг бош субъекти ва объекти, таълим соҳасидаги хизматларнинг истеъмолчиси ва уларни амалга оширувчи;

- 2) **давлат ва жамият**-таълим ва кадрлар тайёрлаш тизимининг фаолиятини тартибга солиш ва назорат қилишни амалга оширувчи,

кадрлар тайёрлаш ва уларни қабул қилиб олишнинг кафиллари;

3) **узлуксиз таълим**-малакали ва рақобатбардош кадрлар тайёрлашнинг асоси бўлиб, таълимнинг барча турлари ва стандартларини ўз ичига олади;

4) **фан-юқори** малакали мутахассисларнинг тайёрловчиси ва улардан фойдаланувчи, илғор педагогик ва ахборот технологияларининг ишлаб чиқувчиси;

5) **ишлаб чиқариш**-кадрларга бўлган эҳтиёжни, улар сифатига қўйилган талабларни белгиловчи асосий буюртмачи, тизимни молиялаштирувчи ва моддий-техник база билан таъминлаш қатнашчиси.

Президентимиз И.А.Каримов кадрлар тайёрлаш миллий дастури тўла рўёбга чиқса, ижобий равишда “портлаш эффекти” содир бўлишини башорат қилиб, «Тафаккур» журнали бош муҳаррири саволларига берган жавобида шундай деган эди: «Ишончим комил, агар бу ислоҳатни амалга оширсак, тез орада ҳаётимизда ижобий маънодаги портлаш эффектига, яъни унинг самарадорлигига эришамиз».

Назарда тутилган вазифалар тўлиқ амалга ошса:

1) ижтимоий-сиёсий иқлимга ижобий таъсир қилади ва натижада мамлакатдаги мавжуд муҳит бутунлай ўзгаради;

2) инсоннинг ҳаётдан ўз ўрнини топиш жараёни тезлашади;

3) жамиятда мустақил фикрловчи эркин шахс шаклланади;

4) таълимнинг янги модели жамиятимизнинг потенциал кучларини рўёбга чиқаришда катта аҳамият касб этади;

5) олдимизда турган ҳар қандай вазифани бажаришда ва мақсадларга эришишда жамиятимизнинг ҳар бир аъзоси қўшадиган ҳисса «портлаш эффектига» олиб келади.

Миллий дастурни амалга оширишнинг қуйидаги 3 та босқичи белгиланди:

1.Биринчи босқич (1997-2001 йиллар). Мавжуд кадрлар тайёрлаш тизимининг ижобий салоҳиятини сақлаб қолиш асосида ушбу тизимни ислоҳ қилиш ва ривожлантириш учун ҳукукий, кадрлар жиҳатидан, илмий-услубий, молиявий моддий шарт-шароитлар яратиш.

2.Иккинчи босқич (2001-2005 йиллар). Миллий дастурни тўлиқ рўёбга чиқариш, меҳнат бозорининг ривожланиши ва реал ижтимоий-иқтисодий шароитларни ҳисобга олган ҳолда унга аниқликлар киритиш, мажбурий умумий ва ихтиёрий-мажбурий ўрта махсус, касб-ҳунар таълимига, шунингдек, ўқувчиларнинг қобилиятлари ва имкониятларига қараб, табақалаштирилган таълимга ўтиш тўлиқ амалга оширилади.

3.Учинчи босқич (2005 ва ундан кейинги йиллар). Тўпланган тажрибани таҳлил этиш ва умумлаштириш асосида, мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш истиқболларига мувофиқ кадрлар тайёрлаш тизимини такомиллаштириш ва янада ривожлантириш.

Бу жараёнда янги педагогик технологияларнинг бир қанча муаммолари ўз ечимини топади. Улар-таълим муассасаларининг ресурс, кадрлар ва ахборот базаларининг янада мустаҳкамланиши, ўқув-тарбия жараёнини янги ўқув-услубий мажмуалар, илғор педагогик технологиялар билан тўлиқ

таъминланиши, миллий (элита) олий таълим муассасаларининг қарор топтирилиши ва ривожлантирилиши, касб-ҳунар таълими муассасаларининг мустақил фаолият юритишининг таъминланиши ва ўзини-ўзи бошқариш шакллариининг мустаҳкамланиши каби вазифалардир. Бунда таълим жараёнини ахборотлаштириш ва узлуксиз таълим тизимини жаҳон ахборот тармоғига уланадиган компьютер ахборот тармоғи билан тўлиқ камраб олиш ҳам кўзда тутилган.

1.2. Педагогик технологиянинг умумий асослари

Бу тушунча XX асрда пайдо бўлди ва 1940-1950 йилларда “таълим технологияси” тарзида қўлланилиб, мазмунан ўқув жараёнида аудио-визуал техника воситаларидан фойдаланишни англаган. Атама дастлаб АҚШда қўллана бошлади. Кейинчалик “таълим технологияси” ўрнига “дастурлаштирилган таълим” атамасидан фойдаланиш кенг ёйилди. Сўнгра педагогик технология- лойиҳалаштирилган таълим ва аниқ мақсадга қаратилган ўқув жараёнини ифода эта бошлади. Ўтган асрнинг 80-йилларида педагогик технология компьютерли ва ахборот технологиялари билан синоним тарзда ишлатила бошлади.

Кейинги ўн йилликларда педагог олимлар ва ўқитувчилар диққатини жалб қилган масалалардан бири педагогик технология (ПТ) ҳисобланади. Бу мавзунинг илмий ишларда, ҳисоботларда, махсус даврий нашрларда қизгин ўрганилаётганлиги, баҳс-мунозарага сабабчи бўлаётганлиги ҳам таълим-тарбияда унинг ўрни нақадар муҳимлигига гувоҳлик беради. Мавжуд материалларни жамлаш, унинг назарий ва амалий жиҳатларини Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги Қонуни ҳамда «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» талаблари асосида таҳлил қилиш, пировард натижада, қатор концептуал технологиянинг эмпирик асосини яратишга ҳаракат қилиш, шунингдек, уни илмий билимлар доирасига ўтказиш каби ишлар ҳам жадал давом эттирилмоқда.

Аввало, нега бугунга келиб педагогик технологияга қизиқиш шунчалик кучайди, деган савол туғилади. Айтиш мумкинки, ривожланаётган давлатларда, одатда, биринчи навбатда, педагогик технологияга таълим соҳасидаги сиёсатнинг бош вазифаси сифатида қараб келинган. Бундай ёндашиш ЮНЕСКО томонидан ҳам маъқулланди ва 1972 йилда «Таълимни ривожлантириш масалалари» бўйича Халқаро Комиссия ташкил топди. Бу комиссия замонавий технология-таълимни модернизациялашда ҳаракатлантирувчи кучдир, деб баҳолади.

Муҳими шундаки, Президентимиз И.А.Каримов томонидан миллий дастурни рўёбга чиқариш босқичлари ҳар жиҳатдан илмий асослаб берилди ва унинг иккинчи босқичида «ўқув-тарбиявий жараёнини илғор педагогик технологиялар билан таъминлаш» муҳим вазифалардан бири сифатида белгиланди.

Хўш педагогик технология нима? Уни амалиётга қандай жорий қилиш мумкин?

Дастлаб «Технология» тушунчасига аниқлик киритайлик. Бу сўз фанга 1872 йилда кириб келди ва грекча икки сўздан - «технос» -ҳунар ва «логос»-фан, сўзларидан ташкил топиб, «ҳунар фани» маъносини англатади. Бироқ бу ифода замонавий технологик жараёни тўлиқ тавсифлаб бера олмайди, технологик жараён дейилганда-меҳнат қуроллари билан меҳнат воситаларига таъсир этиш натижасида маҳсулот яратиш бўйича қилинган меҳнат ва жараёнлар тушунилади. Демак, бу таърифни исталганча шарҳлаш мумкин, бунда: педагогик технология-бу ўқитувчи томонидан ўқитиш воситалари ёрдамида ўқувчиларга таъсир кўрсатиш ва бу фаолият маҳсули сифатида уларда муайян шахс сифатларини шакллантириш жараёни, деб таърифласак хато бўлмайди.

Қатор йиллардан бери, педагогик технологияга ўқув жараёнини техник воситалар ёрдамида амалга ошириш, деб қараб келинди. Фақат 70-йиллардан бошлаб педагогик адабиётларда бу тушунча янгича талқин этила бошланди. Технология деганда, субъект томонидан объектга кўрсатилган таъсир натижасида субъектда сифат ўзгаришига олиб келувчи жараён тушунилади. Технология ҳар доим зарурий воситалар ва шароитлардан фойдаланиб, объектга йўналтирилган мақсадли амалларни муайян кетма-кетликда бажаришни кўзда тутди.

Ушбу тушунчаларни ўқув жараёнига кўчирадиган бўлсак, ўқитувчи (педагог)нинг ўқитиш воситалари ёрдамида ўқувчи-талабаларга муайян шароитларда кўрсатган тизимли таъсири натижасида уларда жамият учун зарур бўлган ва олдиндан белгиланган ижтимоий сифатларни интенсив тарзда шакллантирувчи ижтимоий ҳодиса, деб таърифлаш мумкин. Таърифлар назарияси бўйича бундай ижтимоий ҳоидисани педагогик технология, деса бўлади.

Мустақилликка эришган Ўзбекистон олимлари хорижий мамлакатлар билан иқтисодий, ижтимоий, сиёсий ва илмий-маърифий алоқалар ўрната бошладилар. Натижада юртимизга илғор ва самарали технологиялар кириб кела бошлади. Шулар қаторида, жаҳондаги прогрессив педагогик технология деган тушунчалар ҳам кириб, педагогик жамоатчилигимиз фикрини чулғаб олди.

Охирги йилларда, Россия билан Ўзбекистонда педагогик технологияни ўрганиш йўлида анча ишлар қилинди. Шу жумладан, Ўзбекистон олимлари билан ҳамдўстлик давлатлари ўртасида ҳам педагогик технологияларнинг лойиҳаларини тузиш бўйича анча ишлар қилинди.

Педагогик технологияни ўқув жараёнига олиб киришнинг зарурлигини бундай мамлакатлар ичида биринчилар қаторида ҳар томонлама илмий асослаб берган россиялик олим В.П. Бесъпалконинг фикрича, «Педагогик технология-бу ўқитувчи маҳоратида боғлиқ бўлмаган ҳолда педагогик муваффақиятни кафолатлай оладиган ўқувчи шахсини шакллантириш жараёнининг лойиҳасидир».

Россиялик олимларидан бири-В.М. Монахов «Педагогик технология-аввалдан режалаштирилган натижаларга олиб боровчи ва бажарилиши шарт бўлган тартибли амаллар тизимидир»,-деган қисқача таърифни бера туриб,

унинг асосий хусусиятларига эътиборни қаратади. «Педагогик технология-ўқув жараёнини технологиялаштириб, унинг қайта тикланувчанлигини ҳамда педагогик жараён турғунлигини ошириб, бу жараён ижрочисининг субъектив хусусиятларидан уни озод қилади», - дейди у.

М.В. Кларин фикрича, “Педагогик технология-ўқув жараёнига технологик ёндашган ҳолда, олдиндан белгилаб олинган кўрсаткичлардан мақсад келиб чиқиб, ўқув жараёнини лойиҳалашдир”.

В.П. Беспальконинг ўзбекистонлик шогирдларидан Н. Сайидахмедов ва М. Очиловларнинг фикрича, “Педагогик технология-бу ўқитувчи(тарбиячи)нинг ўқитиш (тарбия) воситалари ёрдамида ўқувчи (талаба)ларга муайян шароитда таъсир кўрсатиши ва бу фаолият маҳсули сифатида уларда олдиндан белгиланган шахс сифатларини интенсив шакллантириш жараёнидир”.

И.Я. Лернернинг фикрига кўра, “Педагогик технология-ўқувчилар ҳаракатларида акс этган ўқитиш натижалари орқали ишончли англаб олинадиган ва аниқланадиган мақсадни ифодалайди”.

Ўзбекистонлик методист Б.Л. Фарберман педагогик технологияга қуйидагича таъриф беради: “Педагогик технология-таълим жараёнига янгича ёндашув бўлиб, педагогикада ижтимоий-муҳандислик онги ифодасидир. У педагогик жараёни техника имкониятлари ва инсоннинг техникавий тафаккури асосида стандарт ҳолга соладиган, унинг оптимал лойиҳасини тузиб чиқиш билан боғлиқ ижтимоий ҳодисадир .

Поляк олими Дж. Брунер «Ўқитиш технологияси-бу ўқитишнинг мақбуллигини таъминловчи маълум йўл-йўриқлар тизими билан боғлиқ билимлар соҳаси» эканлигини эътироф этди. Тизимли ёндашиш таъсири остида аста-секинлик билан педагогик технология моҳиятига аниқлик киритила борилди. Рус олимаси Н.Ф. Тализина эса унинг моҳиятини «белгиланган ўқув мақсадига эришишнинг оқилона усуллари аниқлашдан иборат», деб тушунтирди.

Юқорида келтирилган таърифлардан кўриниб турибдики, ўтган йилларда ПТ-ўқув жараёнини берилган дастлабки таълим мақсади ва мазмунидан келиб чиқиб лойиҳалашдир, дея ифодаланди. Бу бир жиҳатдан тўғри, лекин теранроқ фикр юритилса, унинг бир ёқламалиги яққол кўзга ташланади ёки бундай ёндашишда ўқувчи шахсининг инкор этилиши сезилади. Бу камчиликни биринчи бўлиб академик В. Беспалько пайқади ва ўз асарида «Педагогик технология-бу ўқитувчи маҳоратига боғлиқ бўлмаган ҳолда педагогик муваффақиятни кафолатлай оладиган ўқувчи шахсини шакллантириш жараёнини ифодалаш - лойиҳалашдир», деб таърифлади.

Педагогик технологияга берилган таърифларнинг қиёсий тавсифлари кейинги параграфда батафсил келтирилган.

Шу ўринда ҳамкасбимиз Ҳ. Абдукаримовнинг «Маърифат» газетасида(1998 йил, 27 май) босилган «Замонавий педагогик технология нима?» мақоласини дидактик нуқтаи назардан баҳолашни китобхонлар ҳукмига ҳавола этайлик-да, ундаги бир-бирига зид ва илмий асосланмаган икки таърифни келтириб ўтайлик: 1. «Миллий дастур»-бу янгича педагогик

технологиянинг ўзи». 2.«Педагогик технология-педагогик маҳорат тўғрисида фан». Бу борадаги таърифларнинг хилма-хиллиги бир томондан бу мавзунинг у ёки бу жиҳати сохта ечилганлигини кўрсатса, иккинчи томондан педагогик технологияни таълим амалиётига жорий этишга бўлган уринишларни ифодалайди.

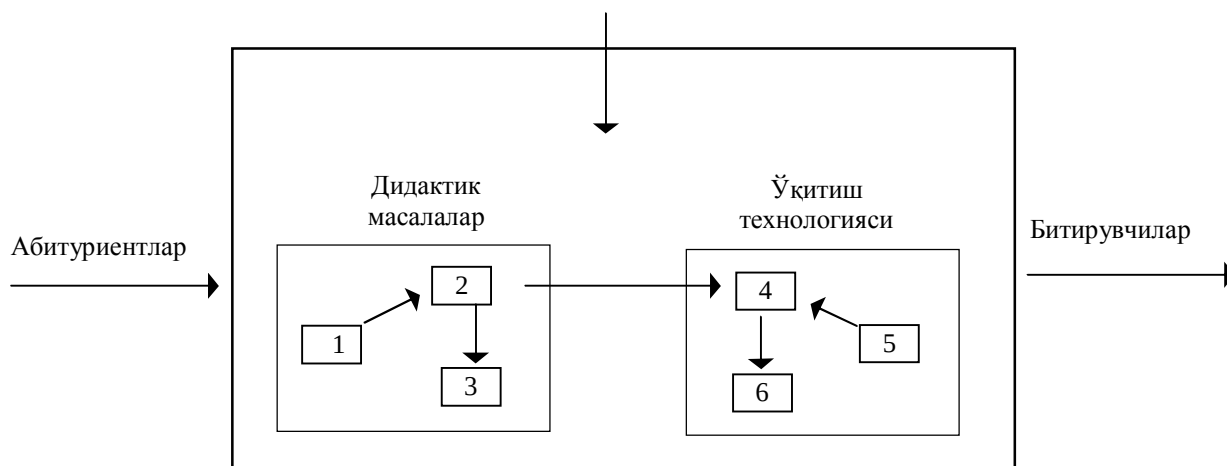
Қатор йиллар давомида педагогик технология назарияси ва амалиёти бир-бирига боғлиқ бўлмаган ҳолда ўрганиб келинди ва у турли фаолият доирасида эди. Бугунги кунда мутахассисларнинг илмий салоҳиятини бирлаштиришга мамлакатимизда кенг имкониятлар туғилди. Назария ва амалиёт бирлигининг таъминланаётганлигини замонавий педагогик технологиянинг асл моҳиятини аниқлашга йўл очмоқда.

Бизнинг фикримизча, янги педагогик технологияга педагогика фанининг алоҳида тармоғи сифатида қараш ёки фақат таълим амалиётини мақбуллаштиришга йўналтирилган тизим, деб қараш мумкин эмас. Педагогик технология бу соҳадаги назарий ва амалий изланишларни бирлаштириш доирасидаги фаолият йўналишларини аниқлайди. Бу ерда изланишнинг моҳияти - педагогик тизимни ташкил этувчи элементларни ўрганиш асосида модернизация қилишдан иборатдир. Сабаби, ҳар қандай ўқув-тарбиявий жараёни ташкил этиш у ёки бу педагогик тизимни акс эттиради. Демак, ПТ - амалиётга жорий этиш мумкин бўлган маълум педагогик тизимнинг лойиҳасидир.

Унда, педагогик тизим моҳияти нимадан иборат? Педагогик тизим ўзаро боғлиқ бўлган воситалар, усуллар ва жараёнлар йиғиндиси бўлиб, шахсдаги муайян сифатларини шакллантиришга педагогик таъсир этишни мақсадга мувофиқ тарзда амалга оширади. Бинобарин, ҳар бир жамиятда шахсни шакллантириш мақсади белгилаб олинади ва унга мос равишда педагогик тизим мавжуд бўлиши керак. Агар мақсад ўзгарса тизим ҳам ўзгариши шарт.

«Кадрлар тайрەлаш миллий дастури» жамият, давлат ва оила олдида ўз жавобгарлигини ҳис этадиган ҳар томонлама ривожланган шахсни тарбиялашни асосий мақсад қилиб қўйди. Демак, миллий дастур бизда таълим ва тарбия соҳасидаги давлат буюртмаси сифатида қабул қилинаёпти. Фақат давлат буюртмасигина таълим ва тарбиянинг аниқ мақсад ва вазифаларини белгилаб беради ёки олий таълим учун педагогик технологиянинг мавжудлик шартларини кафолатлайди. Таълим турлари учун умумий бўлган педагогик тизим лойиҳасини қуйидагича ифодалаш мумкин:

Ижтимоий буюртма

Олиб борилган тадқиқот ишларининг натижалари ҳар қандай педагогик тизим ўзаро боғлиқ бўлган қуйидаги инвариатив элементлардан ташкил топишини кўрсатиб берди:

1. Талабалар.
2. Таълим ва тарбиянинг мақсади.
3. Таълим ва тарбиянинг мазмуни.
4. Таълим жараёни ёки дидактик жараён.
5. Педагог ёки ўқитишнинг техникавий воситалари.
6. Таълим ва тарбиянинг ташкилий шакллари.

Юқорида келтирилган педагогик тизим ҳар қандай илмий назарияга хос бўлгани каби қуйидаги икки тушунчани қамраб олади: дидактик масалалар ва уларни ҳал этиш технологияси. Дидактик масалалар педагогик тизим доирасида инсон фаолиятининг ҳар қандай соҳаси каби аниқ мақсад ва унга эришиш учун шарт-шароитлар ҳамда бу фаолият учун ахборотлар бўлиши лозимлигини тақозо этади.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, педагог-методистлар ҳозирга қадар дидактик масалаларни аниқ ифодалашга ва унга мос келадиган ўқитиш технологиясини ишлаб чиқишга эътибор беришган. Шу нуқтаи назардан, миллий дастур ижтимоий буюртма сифатида янги педагогик технологияга «янги» сўзининг қўшиб ишлатилиши назариячи олимларимиз ва ўқитувчиларни бир қадар ўйлантириб қўйди, эндиликда таълим -тарбия жараёнини лойиҳалашга эскича ёндашиш мумкин эмаслигини кўпчилик англаб етмоқда. Шундай экан, педагогик технологияни қандай янгилаш мумкин? Эътиборни юқорида берилган педагогик технологиянинг тузилишига қаратайлик. Бу тизимга узлуксиз равишда ижтимоий буюртма ўз таъсирини кўрсатади ва таълим -тарбия мақсадини умумий ҳолда белгилаб беради. Мақсад эса педагогик технологиянинг бош бўғини ҳисобланиб, у педагогик тизимнинг қолган элементларини ўз навбатида янгилаш заруратини келтириб чиқаради. «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» таълим-тарбиянинг мақсадини янги йўналишга бурди, яъни таълим тизимини

ўтмишдан қолган мафкуравий қарашлар ва сарқитлардан тўла халос этиш, ривожланган демократик давлатлар даражасида, юксак маънавий ва ахлоқий талабларга жавоб берадиган юқори малакали кадрлар тайёрлашни устувор вазифа, деб белгилади. Демак, таълим-тарбия мақсади янгиланди, унга мос ҳолда мазмуннинг янгиланиши табиийдир.

Таълим мазмуни давлат таълим стандартлари(ДТС), ўқув дастурлари, дарслик ва ўқув қўлланмаларида ўз ифодасини топади. Шу муносабат билан олимларимизга фан соҳалари бўйича таълим мазмунини ишлаб чиқиш каби шарафли ва масъулиятли вазифа юклатилди.

Шундай қилиб, педагогик технологияда дидактик масалаларнинг ўз ечимларини топиши-миллий дастурни рўёбга чиқаришнинг муҳим босқичидир. Агар педагог қўлида билимга чанқоқ талабалар, фан мақсадига мос мазмундаги дастур, дарслик ва қўлланмалар мавжуд бўлса, у дидактик жараёни муваффақиятли амалга ошириш учун билиш фаолиятининг ташкилий шаклларида самарали фойдаланиб янги педагогик технологияни амалиётга изчил ва кетма кет жорий этиши мумкин. Шу боисдан, ўқитувчи маҳоратига кўп нарса боғлиқлиги, унинг педагогик тизимда тутган ўрни ҳақида батафсил тўхталиш зарурати туғилади.

1. Ўқитувчи давлат буюртмасига мос келадиган таълим-тарбия мақсадини аниқ ва равшан белгилаши керакки, натижада, маълум вақт ичида унга эришишни таъминлайдиган дидактик жараёни тузиш ва жорий этиш тўғрисида ҳулоса қилиш мумкин бўлсин.

2. Ўқитувчи педагогик тизимда белгиланган мақсадга тўғри келадиган ўқув-тарбиявий жараён мазмунини ўқув дастури бўйича чуқур эгаллаши, мунтазам равишда ўз педагогик маҳоратини илмий-техникавий тараққиёт талабларига мос ҳолда мустақил равишда кенгайтириб бориши зарур.

3. Ўқитувчи педагогик тизимнинг таркибий элементи сифатида дидактик жараёни амалга ошириш билан таниш бўлиши керак: бу-биринчидан, жадаллаштириш ва табиатан монандлик талабидир. Жадаллаштириш дидактик масалаларни маълум вақт доирасида бирмунча тез ва юқори савияда ҳал эта оладиган дидактик жараёни қўллашни талаб этади. Таълим ва тарбияга бу талабни аниқлаб берувчи омил – талаба(ўқувчи)ларнинг маълум фаолиятни ўзлаштириш тезлиги ҳисобланади. Иккинчидан, ўқув-тарбиявий жараёни шундай ташкил этиш лозимки, бунда мумкин қадар талабаларнинг кенг доирада тажриба эгаллашига имкон туғдирадиган ва уларнинг ақлий малакасини ривожлантира оладиган механизм вужудга келсин. Бу талабни аниқлаб берувчи омиллар: талабаларнинг ўқишга бўлган хоҳиши, ўқув меҳнатига муносабати ва соғлом психо-физиологик фаолияти кабилардир..

4. Ўқитувчи дидактик жараёни амалга оширишда ўқитишнинг самарали шаклларида фойдалана олиши керак. Ўқитишнинг ташкилий шакллари тўғри танланиши педагогик тизим элементларининг маълум қонуният асосида бир-бирлари билан боғлиқ эканлигини билдиради. Бу боғланишлардан фойдаланиш ва энг мақбул бўлган ташкилий шакллар топиш-таълимда расмийчиликни йўқотишга йўл очади.

5. Ўқитувчи педагогик тизимнинг иштирокчиси бўлган талабанинг таълим мазмуни ва тарбия таъсирини қай даражада эгаллаётганлигини энг мақбул усуллар ёрдамида доимо назорат қилиб бориши лозим. Бу тўғрида олинган ахборотлар эса педагогик тизимни мақсадга мувофиқ тарзда бошқалар имкониятини беради ёки тизимдаги қайси элементнинг мазмунига тузатиш киритиш керак эканлигини аниқлайди.

Шундай қилиб, педагогикага хос бўлган технологик жараёни амалиётга тадбиқ қилиш билан боғлиқ педагог маҳоратининг баъзи қирралари тўғрисида тўхталдик. ПТнинг илмий характерга эга эканлигига эътиборни қаратган ҳолда, унинг амалий йўналишга ҳосилгини, уни аниқ масалаларни ҳал қилишда қўллаш мумкинлигини эътироф этиш керак.

Демак, назарияни ўқув амалиёти билан боғлаш заруратини англаш замонавий педагогик технологияларнинг тузилмасини аниқлаб берадиган бир қатор ҳолатларни белгилашга имкон беради:

1. Замонавийлик таълим амалиётига илмий асосланган ва тажриба-синовда текширилган дидактикага оид янгиликлар, тартиб-қоидаларни жорий этишнинг мажбурийлигини тақозо этади.

2. Ўқув жараёнини мақбуллаштириш-кечиктириб бўлмайдиган масаладир.

3. Илмийлик таълимда янги воситалар, фаол методлар, дидактик материалларни, ташкилий масалаларнинг янги ечимларини қўллашни тақозо этади.

4. Талаба ва ўқитувчининг дастурли фаолияти ўқув жараёнидан жамики ортиқча ҳаракатларини йўқотишга, юқори ҳамжиҳатликни таъминлашга ва керакли натижаларни қўлга киритишга интилишни таъминлайди.

5. Таълимни фаоллаштирувчи ахборот технологияси ва техник воситалардан фойдаланиш самарасини белгилайдиган дидактик материаллардан кенг фойдаланиш-замонавий ПТнинг энг асосий белгиларидан биридир.

6. Ўқув жараёни учун моддий-техника базасининг мақсадга мувофиқлиги-ПТнинг навбатдаги белгисидир.

7. Ўқув -тарбиявий жараён натижаларини сифатли баҳолаш-ПТнинг ўз олдига қўйган натижавий мақсадидир.

Шундай қилиб, юқорида келтирилган фикрлар таҳлили асосида қуйидагича хулоса қилиш мумкин:

Замонавий педагогик технология ўзининг педагогика ва бошқа фан ютуқлари билан боғлиқ хусусий назариясига эга; у биринчи галда ўқув-тарбиявий жараёнини илмий асосда қуришга йўналтирилган, ўқитишнинг ахборотли воситаларидан ва дидактик материаллардан, фаол методлардан кенг фойдаланишга асосланган ўқитувчи ва ўқувчиларнинг биргаликдаги фаолиятига замин яратади.

Таълим ижтимоий тизимнинг бир қисми бўлиб, у ўз ривожланишида жамият тараққиётининг йўналишларига боғлиқ равишда рўй бераётган аксарият ўзгаришларга мувофиқ ўзгара боради. Ана шу доирада инновациялар таълим олдига турган вазифаларни муваффақиятли амалга

оширишнинг асосий шартларидан ҳисобланади. Педагогик назария ва амалиётнинг таҳлили шуни кўрсатадики, таълим соҳасига умумжаҳон аҳамиятига молик бўлган қуйидаги асосий янгиликлар ҳосилдир:

- молиялаштириш ва бошқариш соҳаларидаги ўзгаришлар;
- таълим тизими тузилишидаги мунтазам ўзгаришлар;
- таълим технологиясида рўй берадиган доимий ўзгаришлар ва ҳ.к.

Шундай қилиб, янги техник воситалар ва янги технологиялар-таълимга янги тартиб-қоидаларни киритиш учун энг муҳим компонентлардан биридир. Бироқ уларни қандай қилиб татбиқ этиш ва амалда фойдаланишни билиб олиш, аслида, ҳал қилувчи аҳамиятга эгадир.. Бунинг учун махсус тайёргарлик, катта куч ва кўп вақт сарфлаш лозим, яъни таълимда инновацион жараёнларнинг татбиқ қилиниши билан ўқитувчининг роли пасаяди эмас, балки ўқув-тарбия жараёнининг юксак босқичларида яна ҳам ортади. Бу эса педагогдан ўз илмини янгидан ва танқидий таҳлил этишни талаб этади. Чунки янги тартиб-қоидалардан фойдаландими ёки ахборот манбаи сифатида қолиб кетадими, бу нарса айтиш ўқитувчига боғлиқ. Ўқитувчи ўқув технологиясининг бевосита тартиб-қоидаларига жиддий тайёрланган, йўл-йўриқ олган, мосланган, руҳланган бўлиши лозим.

Педагогнинг ижодий потенциали унинг ўз ижодкорлик сифатларини шакллантиришга интилишида, педагогик одобининг намоён бўлишида, қобилияти ва касбий малакасини такомиллаштиришида, кутилмаган вазиятларда топқирлик қила олишида, ўқувчи-талабаларни қиёсқиллик сари моҳирлик билан етаклаб олишида кўринади.

Педагогик жараёнда ўзининг янги ғояларни ишлаб чиқиш қобилиятини доимо ривожлантирадиган ва такомиллаштирадиган ўқитувчи иқтидорли ҳисобланади. Педагогик ижодиёт-ўз моҳиятига кўра одамнинг янги билимларни ҳосил қилиш ва такомиллаштириш бўйича ижодий ишининг касбий, махсус ифодасидир. Педагогик изланиш ўқитишда доимо маълум йўналишдаги субъектга нисбатан аниқлаштирилган бўлади. Педагогик изланиш натижасида янгиликнинг асосий намоён бўлиш шакллари қиёсқиллик ўқув-тарбиявий муаммоларнинг ностандарт ечимлари, педагогик таъсир усуллариининг методик ва назарий жиҳатдан мукаммал ишлаб чиқилиши, ихтиро этилиши ва такомиллашуви ҳамда улардан самарали фойдаланишда кўринади.

Янги таълим тизими мазмунига ўтмишнинг қимматбаҳо маънавий қадриятларини киритиш ва унутилаётган ёки тақиқланган баъзи бирларини қайта тиклашдан мақсад ўтмиш олдида эгилиш эмас, балки унга таяниб, ижодий фойдаланган ҳолда ривожланишнинг янги поғонасига чиқиш демакдир.

Бугун биз янги кўринишдаги таълим тизимини ишлаб чиқишда Туркистон цивилизациясининг энг кўп гуллаб яшнаган давридаги, яъни VII-XII асрлардаги меҳнат ва касб таълим тажрибаларига таянмоғимиз лозим. Ўша давр маданияти ва фанининг асосини таълим ташкил этган, ривожланишнинг энг юқори чўққиларига эришиш йўлида файласуф ва педагогларнинг аниқ ва концептуал ғоялари шаклланган эди. Ҳозирги замон

атамаси билан айтганда, таълим ва тарбия, илм — бу узлуксиз равишда маънавий, жисмоний ва ақлий салоҳиятини ривожлантириш жараёнидир. Ўша давр файласуфлари инсоннинг маънавий, жисмоний ва ақлий хусусиятларини якка мужассамликда, деб белгилашган. Бундай фалсафий педагогик концепция таълим жараёнини шахснинг маънавий-ахлоқий хусусиятларини бошлаб берувчи омил деб, эътироф этади. Бу концепцияларнинг мазмуни фақатгина файласуфлар ишларида эмас, балки меҳнат ва ижоднинг турли вакиллари асарларида ҳам ўз аксини топган эди.

Масалан, рисола - бу ҳунармандлар ва уларнинг ўқувчилари учун мўлжалланган қўлланма бўлиб, унда урф-одат, расм-русум, турли удумлар мажмуаси акс эттирилади. Рисолалар кичик ҳажмдаги китобча шаклида бўлиб, уларнинг мазмуни ушбу соҳа ҳунармандчилиги бўйича машғулотлар ва баъзи бир панду насихатларни ўзида мужассамлаштирган.

Шуни алоҳида таъкидлаб ўтиш жоизки, деярли барча рисолалар бир хил қолипда тузилган бўлиб, одатда, китобчанинг бошларида бутун олам эгаси бўлган Аллоҳ, пайғамбарлар ва унинг барча чориёрларини кўкларга кўтариб мақташ, сўнг ушбу ҳунармандчиликнинг Аллоҳ неъматини эканлиги, кейин эса ҳунарманд иши бошланадиган ва ҳар бир хатти-ҳаракати ёки лозим бўлган Қуръон оятлари ёки жараёндан олдин айтиш лозим бўлган Қуръон оятлари ёки бошқа дуолар, уста ҳунармандларнинг маънавий - ахлоқий сифатлари ёритилади.

Рисолаларни тадқиқ этиш натижасида уларнинг ўрта аср ҳунармандлигида ўзига хос педагогик қўлланма сифатида хизмат қилганлигига, рисолаларда замонавий тил билан айтганда, ҳунарманд касбий фаолиятнинг мазмунини акс этганлигига гувоҳ бўламиз.

Ўзбекистон мустақилликка эришган даврда миллий мафқурани шакллантириш, ёшларни миллий ва умуминсоний қадриятлар руҳида тарбиялаш энг муҳим вазифалардан бўлиб қолмоқда. Чунки давлатнинг асосини маънавият ташкил этади, маънавиятига эътибор бермаган давлатнинг келажаги ҳам бўлмайдиган. Миллий педагогика тажрибаларига мурожаат қилиш эса бундай мақсадларга эришишнинг асосий омилларидан биридир.

Ёшларни мустақил билим олишга ўргатиш-бугунги куннинг энг муҳим ва долзарб вазифаларидан биридир. Шу ўринда таъкидлаш лозимки, бугунги кунда ёшларни маънавий-интеллектуал рағбатлантиришнинг аҳамияти каттадир. Маънавий интеллектуал сифатларни замонавий усулларда аниқлаш тарбиявий жараёнга самарали ўзгаришлар киритади. Ўқувчи ёшларнинг, талабаларнинг маънавий-интеллектуал шаклланиш сифатларидаги ютуқ ва камчиликларни одилona баҳолаш тизими тарбия мазмуни, усуллари ва унинг ташкилий шакллари яхшилашга доир тузатишлар киритиши лозим. Ўқувчи ва талабаларнинг билимини, ақлий ҳолатларини назорат қилиш ва баҳолаш давлат миқёсидаги муҳим аҳамиятга эга ишдир. Шу билан бирга, назорат ва баҳолаш жараёни ўқувчи билимининг бойишига, улар шахсининг ривожланишига ҳамда тарбиясига таъсир кўрсатади.

Педагогика фани билимларни ўз вақтида назорат қилиш ва баҳолашнинг 3 вазифаси борлигини алоҳида уқтиради:

1. Ўзлаштиришни назорат қилиш ва баҳолаш натижаларига қараб давлат таълим стандартларининг қандай бажарилаётганлиги тўғрисида хулоса чиқарилади ва галдаги вазифалар белгиланади.

2. Билимларни назорат қилиш ва баҳолаш натижасида ўқувчи-талабаларда билимлар янада кенгаяди.

3. Таълим соҳасидаги яхши натижалар ёшлар тарбиясига ҳам ижобий таъсир кўрсатади. Уларда кўтаринки рух, ўз кучига бўлган ишонч ва қизиқишлар пайдо бўлади.

Жаҳоннинг илғор тажрибалари ва кўплаб педагоглар меҳнатининг натижаси ўлароқ, рейтинг услуби бугунги куннинг энг мақбул назорат мезони деб қабул қилинди.

Рейтинг деганда-баҳолаш, тартибга келтириш, классификациялаш, биронта ҳодисани олдиндан белгиланган кўрсаткич бўйича баҳолаш тушунилади.

Рейтинг назоратида тест усули ҳам самарали қўлланилади.

Тест деганда аниқ вазифанинг такомиллашганлик даражасини аниқлаш ҳамда сифат ва миқдорий ўлчамларда белгилаш имконини берадиган, фаолликнинг бирон шаклини пайдо қилувчи ва бирон аниқ топшириқ шаклидаги синов қуроли тушунилади.

Тестнинг афзаллигини қуйидагича белгилаш мумкин:

- назорат учун кам вақт сарфланади;
- назорат ва амалий билимлар даражасини объектив шароитда аниқлаш имконини беради;
- кўп сонли талабалар билан бир вақтнинг ўзида назорат олиб бориш мумкин;
- билим натижалари ўқитувчи томонидан тезкорлик билан текширилади ва ҳ.к.

Рейтинг назорат тизимининг асоси сифатида ўқув режасига киритилган.

Ҳар бир фан бўйича талаба ўзлаштиришининг сифат кўрсаткичлари баллар билан ифодаланади. Ҳар бир семестрдаги фанлардан тўпланган баллар йиғиндиси тарзида талабанинг ўзлаштиришини баҳолаш жараёни чорак ва семестр давомида мунтазам равишда олиб борилади ва қуйидаги назорат турлари шаклида ташкил этилади:

- жорий назорат;
- орalik; назорат;
- якуний назорат.

Жорий назорат - бу ўрганиладиган мавзуларнинг ўқувчи, талабалар томонидан қандай ўзлаштириётганини дарс жараёнида мунтазам равишда назорат қилишдан иборат. Бу назорат ўқитувчи томонидан қандай ўзлаштирганини мунтазам равишда дарс жараёнида назорат қилишдан иборат. Бу назорат ўқитувчи томонидан ўтказилиб, талабанинг билим

даражасини шу фаннинг ҳар бир мавзуси бўйича аниқлаб боришни кўзда тутлади.

Оралик назорат - бу мазкур фан бўйича ўтилган бир неча мавзуларни ўз ичига олади ва шу қисм бўйича талабанинг билимини аниқлашга хизмат қилади. Оралик назорат дарсдан ташқари вақтда ўтказилади ва талабаларга ўзлаштириш кўрсаткичларини ошириш имконини беради.

Якуний назорат - бу назорат семестр учун белгиланган мавзулар тўлиқ ўқитиб бўлингач ўтилган мавзулар бўйича ёзма ёки оғзаки усулларда, шунингдек, тест синовлари шаклида ўтказилади. Талабанинг фан бўйича семестрдаги рейтинг баҳоси жорий, оралик, ва якуний назоратларда тўпланган баллари бўйича аниқланади.

Ўқув, педагогик, ишлаб чиқариш ва диплом олди амалиётлари даврида олинган билимлар ҳам рейтинг баллари билан баҳоланади.

Мустақил Ўзбекистон бугунги кунда келиб жаҳонга ўз номини танитди. Иқтисодий - сиёсий жиҳатдан юксалди. Шу билан бирга, Ўзбекистоннинг ривожланган мамлакатлар қаторидан ўрин олиши учун бугунги кунда келажак руҳига мос бўлган замонавий кадрларга ҳам эҳтиёж сезила бошлади. Мустақил давлат ўзининг муҳим тарихий ҳужжатларига ҳам эга бўлди ва улар орасида «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» алоҳида ўрин тутлади.

Дастурда эътироф этилган кадрлар тайёрлаш тизимини ривожлантиришнинг асосий йўналишларида шу нарса алоҳида белгиландики, таълим тизимининг яхлит ахборот маконини вужудга келтириш-таълим-тарбия дастурларининг интеллектуаллашувини таъминлайди. Демак, янги аср-информацион технологиялар асри бўлиши билан бир қаторда уларнинг ўқув жарёнларига кенг кўламда аралашувини ҳам таъминлайди.

1.3. Педагогик технологиянинг пайдо бўлиши, ривожланиши ва унинг таърифлари

Республикаимиз ҳукумати томонидан таълимни ижтимоий-иқтисодий тараққиётнинг устувор соҳаси деб эълон қилиниши, ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларининг демократлашуви ва инсонпарварлашуви ҳамда “Таълим тўғрисида”ги қонун ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»нинг қабул қилиниши таълим тизимининг ривожланишига асос бўлди ва таълим тизимида туб ислохотлар учун кенг имкониятлар яратди.

Ижтимоий воқелик таълимни бошқариш муаммоларини кўриб чиқиш ва ҳал қилишни мустақил йўналиш сифатида ажратиб олиш, таълим-тарбия жараёнини бошқаришнинг асосланган усул, воситаларини ишлаб чиқиш ва жорий қилиш заруратини белгилаб берди. Унинг ўқитиш, тарбиялаш ва ривожлантириш ўртасидаги ташкилий-бошқарув, ахборот алоқалари; ижтимоий жиҳатдан аҳамиятга молик шахсни шакллантиришдаги яхлит жараённинг таркибий қисмлари сифатидаги аҳамиятини оширди.

Бугунги кунда эркин ва мустақил фикрловчи, ижтимоий-сиёсий ҳаётда онгли равишда ва фаол иштирок этишга қодир ёш авлодни шакллантириш-«Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» нинг асосий устувор йўналишидир. Бу

эса мамлакатнинг ижтимоий-сиёсий ҳаётига демократик асосларни жорий этиш, фуқаролик жамияти ва ҳуқуқий давлат қуришни тезлаштириш имконини беради. Дастур таълим муассасалари мустақиллигини кенгайтириш орқали таълим бошқарувини демократлаштиришни ўз ичига олади.

Ўқиш, ўқитиш – инсон фаолиятининг бошқа соҳалари сингари - ижтимоий фойдали фаолиятдир. Иқтисодий тизимлар нима ишлаб чиқараётгани билангина эмас, балки қандай ишлаб чиқараётгани ва қанақа меҳнат қуроллари ёрдамида ишлаб чиқараётганлиги билан бири иккинчисидан фарқ қилади, деган ғоя ўқиш-ўқитиш фаолиятига ҳам тааллуқлидир.

Педагогика фанида таълим усуллари ривожланишига шу нуқтаи назардан қараб, уни шартли равишда қуйидаги босқичларга ажратиш мумкин:

1. Муаллим «ўз қўл кучи» билан ўқитиш босқичи, яъни ўқувчи учун ахборот манбаи – ўқитувчининг ўзи бўладиган жараён.
2. Ўқув китоблари, дарсликлар яратилган ва кенг қўлланилган босқич.
3. Аудиовизуал воситалар қўлланилган босқич.
4. Ўқитишни бошқаришда оддий автоматлаштириш воситаларини қўллаш босқичи.
5. Ўқитишни замонавий АКТлари воситасида бошқаришнинг автоматлаштирилган босқичи.

Инсониятнинг ривожланиш давлари алмашганда педагогик технологиялар бутунлай йўқ бўлиб кетмайди, балки педагогик технологиялар кейинги даврларга ассоциация орқали фикран боғланади, янги сифатлар, хусусиятларга эга бўлиб, кучаяди ва бойийди. Ушбу жараён борган сари тезлашиб боради.

Кишилиқ тарихида 1-босқич узок муддат давом этган. Унда ўқитувчи ўз кучига, ўз билим ва маҳоратига асосланиб иш бажарган. Кейинчалик дунёвий ва диний мазмундаги қўлёзма китоблар яратилди, лекин ўқувчи уларнинг мазмунини ўқитувчи фаолияти воситасида ўзлаштиради.

2-босқич, яъни қоғоз ва ўқув китоблари даври ҳали ниҳоясига етказилгани йўқ, дарсликлар яратиш ва улардан фойдаланиш технологияси эса ҳамон мукамал эмас. Лекин ўқитишнинг 1,2,3-босқичларига хос таълим воситалари мактабларга жадал кириб бормоқда.

Ўқув адабиётларини жорий этиш қарама-қаршиликлар қураши натижасида содир бўлган. Кейинги даврларда ҳам таълим соҳасидаги жиддий ўзгаришлар қурашсиз амалга ошмаган, бундай ўзгаришлар осон кечмаган. Бугунги кунда ҳам 1-босқич технологияси руҳида шаклланган айрим педагогларда кейинги даврларда вужудга келган ўқув воситаларини ўзлаштириб олишга, таълим-тарбия жараёнини шу асосда ташкил этишга интилиш суст даражада. 1-босқич ўқув воситалари ўқитувчидан кўп меҳнат талаб этади ва ўқувчининг билим, тайёргарлик даражаси юқори бўлмайди.

Бу педагогик босқичларнинг ҳар бирида таълим методлари такомиллаштирила борганлиги туфайли ўқитувчи меҳнатининг самараси ортиб, замонавий технологияни қўллайдиганлар сафи кенгая борган.

Бугунги кунда республикамизни ривожланган давлатлар даражасига чиқариш мақсадида бир қатор қонун ва қарорлар қабул қилинди. Таълим Ўзбекистон давлати сиёсатининг устувор соҳасига айланди. Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида ривожланган мамлакатлар даражасида рақобатбардош, юксак маънавий-ахлоқий фазилатларни эгаллаган, юқори малакали кадрлар тайёрлаш мақсади ва вазифаси кун тартибига қўйилди. Аудиторияларга кириб ўқув жараёнини кузатган киши мавжуд педагогик тизим биринчи ва иккинчи босқичларга хос эканлигига ишонч ҳосил қилади.

Педагогик технологиянинг асосий элементлари қуйидагилардан иборат:

1. Педагогик мулоқот технологиясида ўқитувчи (педагог)нинг ўқувчи-талабалар билан мулоқоти.

Мулоқотнинг вазифалари:

- шахсни таниш, ахборот алмашиш;
- келгуси педагогик мулоқотни моделлаштириш ва таҳлил этиш;
- мулоқотдан олинадиган тасаввурлар;
- мулоқот юзасидан фикрлаш ва фикр алмашиш;
- педагогик мулоқотни ташкил этишнинг техникаси ва технологияси ;
- ишга ижодий ёндашиш ва бошқалар.

Педагогик талаб технологияси.

- «педагогик талаб» тушунчаси, унинг ўзига хос хусусиятлари;
- ҳулқ-атвор ва ижтимоий-маданий қоидаларнинг намоён бўлиши;
- ўқувчи-талабага бўлган ҳурмат ва талаб;
- педагогик талабнинг психологик тамойиллари ва мезонлари.

2. Баҳолаш технологияси, педагогик баҳо ва уни мезонлаш.

- хатти-ҳаракатлардан олинган таассурот, воқеликни, объект ва субъектни қабул қилиш;
- баҳо бериш усуллари таниш, ўқитувчи(педагог)нинг ўз имкониятини таҳлил этиши ва таъсир самарадорлигини ошириши);
- педагогик баҳолаш технологияси.

3. Ахборотнинг таъсир кўрсатиш технологияси.

- нутқий-ахборот бериш, «рационал ахборот бериш» тушунчалари, демонстрацион ва кўргазмали воситалар-ахборот олиш воситаларидан бири сифатида;
- нутқий таъсир этиш, суҳбат, ҳамкорлик, тезис, аргумент, кўргазмалар ва образлар;
- нутқий таъсир этиш технологияси;
- демонстрацион ва кўргазмали воситалар, этик, иқтисодий, эстетик, гигиеник материаллар;
- қабул қилишнинг физиологик ва психологик хусусиятларини демонстрация қилиш технологияси.

4. Педагогик вазиятларни яратиш ва уни ечиш технологияси.

- педагогик конфликт тушунчаси – конфликт педагогик технология элементи сифатида, конфликт субъектлари орасидаги қарама-қаршиликлар, бўш ва мазмунли конфликт;
- ҳолат таҳлили (воқеани аниқлаш);

- конфликт;
- конфликтнинг хилма-хиллиги (норозилик, қарши чиқиш);
- конфликтни ечиш шакллари (юмор, ҳазил, мутоиба).

Замонавий педагогик технологиянинг қўшимча элементлари:

1. Психологик муҳит яратиш технологияси.
2. Гуруҳ фаолиятини ташкил этиш технологияси.
3. Муваффақиятли ва муваффақиятсиз ҳолатларни ташкил этиш технологияси.
4. Ўқувчининг хатти-ҳаракатига педагогик реакция қилиш технологияси.
5. Хулқи ва одоби ёмон ўқувчи-талабалар билан ишлаш технологияси.
6. Этик ҳимоя технологияси.
7. Муаммоли вазиятлар яратиш технологияси.
8. Педагогик восита технологияси.
9. Педагогик импровизация технологияси.

Педагогик технология атамасига ҳар бир дидакт олим ўз нуқтаи назаридан келиб чиққан ҳолда таъриф берган. Ҳали бу тушунчага тўлиқ ва ягона таъриф қабул қилинмаган. Ушбу таърифлар ичида энг мақсадга мувофиқи ЮНЕСКО томонидан берилган таъриф саналади.

Педагогик технология – таълим шакллари оптималлаштириш мақсадида ўқитиш ва билимларни ўзлаштириш жараёнининг инсон салоҳияти ва техник ресурсларни қўллаш, уларнинг ўзаро таъсирини аниқлашга имкон берадиган тизимли методлар мажмуасидир.

Шунингдек, технология деганда, субъект томонидан объектга кўрсатилган таъсир натижасида субъектда сифат ўзгаришига олиб келувчи жараён тушунилади. Технология ҳар доим зарурий воситалар ва шароитлардан фойдаланиб, объектга йўналтирилган аниқ мақсадли амалларни муайян кетма - кетликда бажаришни кўзда тутди.

Юқорида келтирилган тушунчаларни ўқув жараёнига кўчирадиган бўлсак, ўқитувчи(педагог)нинг ўқитиш воситалари ёрдамида ўқувчи-талабаларга муайян шароитларда кўрсатган тизимли таъсири натижасида уларда жамият учун зарур бўлган ва олдиндан белгиланган ижтимоий сифатларни интенсив тарзда шакллантирувчи ижтимоий ҳодиса ёки бошқача айтганда, ўқитувчи томонидан ўқитиш воситалари ёрдамида ўқувчиларга таъсир кўрсатиш ва бу фаолият маҳсули сифатида уларда олдиндан белгилаб олинган шахс сифатларини шакллантириш жараёни деб таърифлаш мумкин. Профессор Н.Сайидахмедовнинг фикрича, «Технология – бу шахсни ўқитиш, тарбиялаш ва ривожлантириш конунларини ўзида жо қиладиган ва якуний натижани таъминлайдиган педагогик фаолиятдир». Технология тушунчаси регулятив (тартибга солиб турувчи) таъсир этиш кучига эга бўлиб, эркин ижод қилишга ундайди:

- самарадор ўқув-билиш фаолиятининг асосларини топиш;
- уни экстенсив (куч, вақт, ресурс йўқотишга олиб келадиган самарасиз) асосдан кўра интенсив (жадал), мумкин қадар, илмий асосда қуриш;

- талаб этилган натижаларни кафолатлайдиган фан ва тажриба ютуқларидан фойдаланиш;
- ўқитиш давомида тузатишлар эҳтимолини лойиҳалаш методига таянган ҳолда йўқотиш;
- таълим жараёнини юқори даражада ахборотлаштириш ва зарурий ҳаракатларни алгоритмлаш;
- техник воситаларни яратиш, улардан фойдаланиш методикасини ўзлаштириш ва бошқалар.

Технология мураккаб жараён сифатида қатор ўқитиш босқичларидан, ўз навбатида, бу босқичларнинг ҳар бири ўзига хос амаллардан иборат бўлади. Амал – ўқитувчининг синфда мавзу бўйича ўқув элементларини тушунтириш борасидаги бажарган ишлар йиғиндиси бўлиб, ўқитиш жараёнининг шу босқичида тугалланган қисмини ташкил этади.

Педагогик технология амалиётга жорий этиш мумкин бўлган маълум педагогик тизимнинг лойиҳаси ҳисобланади.

Педагогик технология-таълим технологияси, янги педагогик тажриба, янги педагогик технология, замонавий педагогик технология, ахборот технологияси, янги тажриба, таълим-тарбия методлари тушунчаларини қамраб олади. Демак, педагогик технология дидактик вазифаларни самарали амалга ошириш, шу соҳадаги мақсадга эришиш йўли бўлиб ҳисобланади.

Бугунги кунда мамлакатимизда мутахассисларнинг илмий салоҳиятини бирлаштиришга имкониятлар етарли даражада. Замонавий педагогик технологияни педагогика фанининг алоҳида тармоғи сифатида ёки фақат таълим амалиётини мақбуллаштиришга йўналтирилган тизим деб қараш мумкин эмас. Замонавий педагогик технология бу соҳадаги назарий ва амалий изланишларни бирлаштириш доирасидаги фаолиятни акс эттиради. Аввало, замонавий педагогик технология нимани англатади?

1. Замонавий педагогик технология ўқув-тарбия жараёни учун лойиҳаланади ва белгиланган мақсадни ечишга қаратилади. Ҳар бир жамият шахсни шакллантириш мақсадини аниқ белгилаб беради ва шунга мос ҳолда маълум бир педагогик тизим мавжуд бўлади. Бу тизимга узлуксиз равишда ижтимоий буюртма ўз таъсирини ўтказди ва таълим-тарбия мақсадини умумий ҳолда белгилаб беради. Мақсади эса педагогик тизимнинг қолган элементларини ўз навбатида янгилаш заруратини келтириб чиқаради.

2. Бугунги кунда фан-техниканинг ривожланиши билан инсон фаолияти чегараси ниҳоятда кенгайиб борапти, янги технологиялар кириб келмоқда. Сифат ўзгаришлари шундан далолат берадики, эндиликда янги методикаларни талаб этадиган ва таълим жараёнининг ажралмас қисмига айланиб бораётган, унга ўзининг маълум хусусиятларини жорий этадиган янги техникавий, ахборотли, аудиовизуал, аудиал воситалар ҳам мавжуд бўлиб, улар замонавий педагогик технологияларни реал воқеликка айлантирди.

Замонавий педагогик технология моҳият-эътибори жиҳатидан бошқа технологиялар билан бир сафда туради, чунки улар ҳам бошқалари қатори ўз хусусий соҳасига, методлари ва воситаларига эгадир. Бироқ замонавий

педагогик технология инсон онги билан боғлиқ билимлар соҳаси сифатида мураккаб ва ҳаммага ҳам тушунарли бўлмаган педагогик жараёнини ифода этиши билан ишлаб чиқариш ва ахборотли технологиялардан ажралиб туради. Унинг ўзига хос хусусияти – тарбия компонентларини мужассамлаштирганидир.

Замонавий педагогик технология бошқа соҳалардаги технологик жараёнлар билан узлуксиз бойиб боради ва анъанавий ўқув жараёнига, унинг самарасини оширишга таъсир кўрсатишнинг янги имкониятларини эгаллаб олади. Ўқув-тарбиявий жараёни технологиялаштириш тарихий воқелик ва жараёндир. Ахборотлаштириш бу жараёндаги инқилобий бурилиш ва унинг муҳим босқичидир. Оддий тил билан айтганда, таълим тизимида ахборот технологияси – бу «ўқувчи ёки талаба–компьютер» ўртасидаги мулоқотдир.

Ахборотли технология педагогик технологиянинг таркибий қисми бўлиб, у таълим жараёнида техник воситаларнинг мукаммаллашган замонавий тури сифатида қўллана бошланди. Ахборот технологиялари инсоният тараққиётининг турли босқичларида ҳам мавжуд бўлган. Ҳозирги замон ахборотлашган жамиятининг ўзига хос хусусияти шундаки, «цивилизация тарихида биринчи марта билимларга эришиш ва ишлаб чиқаришга сарфланадиган куч энергия, хом-ашё, материаллар ва моддий истеъмол буюмларига сарфланадиган харажатлардан ортиқ бўлди, яъни ахборот технологиялари барча мавжуд технологиялар ва хусусан, янги технологиялар орасида етакчи ўрин эгалламоқда.

Ахборот технологияларининг ривожланишида ақлий меҳнат воситаларининг ўзгариши билан боғлиқ иккита ахборот инқилоби ҳал қилувчи таъсир кўрсатди. Биринчи инқилоб китоб босишнинг пайдо бўлиши билан рўй берди ва телефон, телеграф, радионинг ихтиро қилиниши билан чуқурлашди. Иккинчи инқилоб электрон-ҳисоблаш машиналари(ЭҲМ)нинг пайдо бўлиши ва тез тарқалиши, ЭҲМ локал тармоқларининг яратилиши, ахборот ресурсларини бошқариш тизимларининг ташкил этилиши билан боғлиқдир. Шу боис яқин келажакда республикамиздаги мавжуд барча ўқув юртлари дастурли машиналар билан етарли даражада таъминлаш муаммоси пайдо бўлди. Шундагина ахборотли технология асосида талабаларнинг билиш фаолиятини ташкил этиш ва бошқариш имконияти туғилади ва у ўқитувчининг яқин кўмакдошига айланади.

Таълим-тарбия жараёнига замонавий педагогик технологияларни қўллаш аввало педагогик муносабатларни инсонпарварлаштириш ва демократизациялашни талаб этади. Чунки педагогик муносабатларни инсонпарварлаштириш ва демократизациялашни амалга оширмай туриб қўлланган ҳар қандай педагогик технология кутилган самарани бермайди.

Педагогик муносабатларни инсонпарварлаштириш ва демократлаштириш асосидаги педагогик технология авторитар технологияга қарама-қарши бўлиб, педагогик жараёнда ҳамкорлик, ғамхўрлик, таълим олувчилар шахсини ҳурмат қилиш ва эъзозлаш орқали шахснинг таҳсил олиши, ижод билан шуғулланиши ва ўзини ўзи ривожлантиришига қулай ижтимоий ва психологик муҳит яратади. Мазкур жараёнда талаба ўз ўқув

фаолиятининг субъекти саналади ва педагог билан ҳамкорликда ягона таълим жараёнининг субъекти - таълим-тарбия вазифаларини ҳал этади.

Умуман, педагогик технология ўқув жараёни ва унинг иштирокчилари билан боғлиқ барча мақсадли саъй-ҳаракатлар йиғиндисини англатиши лозим.

Ҳозирги кунда унинг мавжуд таърифлари жуда кўп ва хилма-хилдир:

Технология-бирор ишда, маҳоратда, санъатда қўлланиладиган усуллар ва йўллар йиғиндиси (Изоҳли луғат).

Технология-ишлов бериш, аҳволни ўзгартириш санъати, маҳорати, қобилияти, методлар йиғиндиси (В.М.Шепель).

Педагогик технология-ўқитишнинг, таълимнинг шакллари, методлари, усуллари, йўллари тарбиявий воситаларнинг махсус йиғиндиси ва компоновкаси(жойлашуви)ни белгиловчи психологик тартиблар (установка)лар мажмуаси; у педагогик жараённинг ташкилий-услубий воситаларидан иборат (Б.Т.Лихачев).

Педагогик технология-ўқитувчи маҳоратига боғлиқ бўлмаган ҳолда педагогик муваффақиятни кафолатлай оладиган, ўқувчи шахсини шакллантириш жараёнининг лойиҳасидир (В.П.Беспалько).

Педагогик технология-таълимнинг режалаштириладиган натижаларига эришиш жараёни тафсилоти (И.П. Волков).

Таълим технологияси-дидактик тизимнинг таркибий жараёнли қисми (М. Чошанов).

Педагогик технология-ўқув жараёнининг ўқувчилар ва ўқитувчи учун сўзсиз қулай шароитлар таъминлашни лойиҳалаш, ташкил қилиш ва ўтказиш бўйича ҳамма деталлари ўйлаб чиқилган биргаликдаги педагогик фаолият модели (В.М. Монахов).

Педагогик технология-техника ресурслари, одамлар ва уларнинг ўзаро таъсирини ҳисобга олган ҳолда таълим шакллари оптималлаштириш вазифасини қўувчи ўқитиш ва билимларни ўзлаштиришнинг ҳамма жараёнларини яратиш, қўллаш ва аниқлашнинг тизимли методи бўлиб таълимни модернизациялашда ҳаракатлантирувчи кучдир (ЮНЕСКО).

Педагогик технология-педагогик мақсадларга эришиш учун фойдаланиладиган барча шахсий, ускунули ва методологик воситаларнинг тизимли йиғиндисини ва уларни амал қилиш тартибини билдиради (М.В.Кларин).

Педагогик технология, бу-сўзсиз риоя қилиш эвазига энг юқори натижани кафолатлайдиган кўрсатмалар эмас, балки қонуниятлар бўлиб, уларнинг амалий аҳамиятидан иборат (В.Ю. Питюков).

Педагогик технология-бу тизимли фикр юритиш усулини педагогикага сингдириш, бошқача қилиб айтганда, педагогик жараённи муайян бир тизимга келтиришдир (Т.Сакомато).

Педагогик технологиянинг моҳияти дидактик мақсад, талаб этилган ўзлаштириш даражасига эришишдан иборат бўлиб, уни татбиқ этишни

ҳисобга олган ҳолда таълим жараёнини илгаридан лайҳалаштиришда намоён бўлади (У. Нишоналиев).

Педагогик технология-бу ўқитувчи (тарбиячи)нинг ўқитиш (тарбия) воситалари ёрдамида ўқувчи (талаба)ларга муайян шароит ва кетма-кетликда таъсир кўрсатиш ва бу фаолият маҳсули сифатида уларда олдиндан белгиланган сифатларни шакллантириш жараёнидир (Н. Сайидахмедов).

Педагогик технология-бу жамият эҳтиёжидан келиб чиқиб, шахснинг олдиндан белгиланган сифатларини самарали шакллантирувчи ва аниқ мақсадга йўналтирилган ўқув жараёнини тизим сифатида қараб, уни ташкил этувчилар, яъни ўқитувчи(педагог)нинг ўқитиш воситалари ёрдамида тахсил олувчиларга маълум бир шароитда муайян кетма-кетликда кўрсатилган таъсирини ва таълим натижасини назорат жараёнида баҳолаб берувчи технологиялашган таълимий тадбирдир (Б.Ғ.Зиёмухамедов).

Педагогик технология бу – объектив, моддий жараён. Агар биз ўқув-тарбия жараёнидан унинг объектив, моддий (субстанциялик) жиҳатини ажрата олсак, шунда биз технологияга, энг камида, унинг тафсилотиға эға бўламиз (В.К. Дьяченко).

Педагогик технология- бу ўқитишға ўзига хос янгиға (инновацион) ёндашувдир. У педагогикадаги ижтимоий-муҳандислик тафаккурининг ифодаланиши, технократик илмий онгнинг педагогика соҳасига кўчирилган тасвири, таълим жараёнининг муайян стандартлашуви ҳисобланади (Б.Л.Фарберман).

Педагогик технология-турли муаллифлар(манбалар)нинг барча таърифлари мазмунини ўзида мужассам этувчи умумлаштиришдан иборат (Г.К. Селевко).

“Технология” тушунчаси кенг маънода инсоннинг барча антропоген фаолияти натижасида маҳсулот яратилиши жараёнларини қамраб олади. Техника ва технология, саноат ва транспорт, машинасозлик ва авиация, кимё ва металлургия, тиббиёт ва фармацевтика, қишлоқ хўжалиги ва чорвачилик, умуман, яратувчанлик ва ижодкорлик меҳнати ва метод, усул, восита ҳамда жараёнлар мажмуасини ифодалаш учун шу кунгача чекланмаган миқёсда фойдаланиб келинаётган ушбу атаманинг мазмун ва моҳияти кенг кўламға эға бўлиб қолди. Педагогик жараёнлар учун татбиқ қилинувчи технологиянинг анъанавий ва ноанъанавий, тарихий, классик, янги ва замонавий турлари фарқ қилинмоқда. Асосий мақсад - шахснинг таълим ва тарбияси ҳамда унинг ақлан ва жисмонан ривожланиши билан боғлиқ касбий фаолият эканлигини назарда тутсак, қандай номланишидан қатъий назар, педагогик технология комил инсон тушунчасига мазмунан сингиб кетиши лозим.

2-мавзу: Педагогик технологиянинг тавсифий жиҳатлари

2.1. Педагогик технологиянинг манбалари, методологик асослари ва унинг турлари

Таълим мазмунини ўзлаштиришда ўқувчиларнинг билим савияси, ўзлаштириш қобилияти, таълим манбаи, дидактик вазифаларига қараб, муносиб равишда оғзаки, кўргазмали ва амалий каби уч гуруҳга бўлинадиган методларнинг қуйидаги вариантлари қўлланилади:

- ўқитишнинг маъруза (суҳбат) методи;
- ўқитишнинг амалий ишлар методи;
- лаборатория ишлари методи;
- мустақил ишлар методи;
- муаммоли-эвристик моделлаштириш методи;
- илмий-тадқиқот методлари;
- ўқитишнинг муаммоли-изланиш ва репродуктив методи;
- ўқитишнинг индуктив ва дедуктив методи;
- ўқитишнинг назорат ва ўз-ўзини назорат қилиш методи.

Юқоридагиларга асосланган ҳолда шуни айтиш мумкинки, таълим муассасаларида янги педагогик технологиялар, замонавий ўқитиш услубларидан фойдаланиб, жаҳон талаблари даражасида ўқувчи ва талабаларни ўқитиш мумкин.

Педагогик мулоқот деганда, одатда, ўқитувчининг ўқувчи билан дарс мобайнида ва дарсдан ташқари бўладиган аниқ педагогик функцияларга эга ва қулай психологик муҳитни яратиш, шунинг билан бирга, бошқа хилдаги психологик оптимал илмий фаолият ва педагог билан ўқувчилар учун ўртасидаги муносабатлар учун йуналтирилган профессионал мулоқот шакли тушунилади (А.А. Леонтьев).

Бошқарув услублари бўйича биринчи экспериментал психологик изланишлар 1938 йилда немис психологи Курт Левин томонидан АҚШда эмиграцияланган нацистларнинг Германия ҳудудига қайтиши давомида ўтказилган. Бу изланишда бошқарув услубларининг кенгайтирилган классификацияси сифатида авторитар, демократик ва эътиборсизлик ёки лаёқатсизлик услублари киритилган эди.

Шу ўринда айтиб ўтиш жоизки, К. Левин келтирилаётган бошқарув услублари бўйича ўзининг буюк тадқиқотини муаллимларнинг мактаб ўқувчилари устидан олиб борадиган бошчилигини ўрганган ҳолда ўтказган эди.

Ўзининг экспериментида К.Левин ўн ёшга тўлган мактаб ўқувчиларини бир неча гуруҳларга бўлди. Бу гуруҳлардаги болалар бир хил машғулот билан, яъни қўнғироқ яшаш билан шуғулландилар. Экспериментнинг ҳаққоний ўтказилиши мақсадида гуруҳлар умумий ва хусусий белгилари бўйича, ёши, жисмоний ва интеллектуал кўрсаткичлари, ўзаро шахсий муносабатлар тизими ва бошқаларнинг айнан мос келишига қараб ташкил этилди. Ундан ташқари барча гуруҳлар бир хил шарт-

шароитларда умумий дастур бўйича ишладилар, бир хил вазифани бажардилар.

Фақатгина инструкторлар, ёки бизга яқин термин билан айтганда, муаллимлар ўзларининг бошқарув услублари бўлмиш демократик, авторитар ва эътиборсизлик ёки лаёқатсизлик каби услубларда гуруҳлар фаолиятини олиб бориши билан фарқланадилар. Ҳар бир муаллим ўзига бириктирилган гуруҳ билан олти ҳафта ишлади. Ундан сўнг ўзаро гуруҳлар алмашинуви амалга оширилди. Бу гуруҳлар билан яна олти ҳафталик иш кунлари йўлга қўйилди ва яна янги гуруҳ билан алмашиш амалга оширилди. Бундай жараён экспериментни имкон қадар тўғри йўлга қўйилишига катта ёрдам берди. Ундан ташқари, юқорида келтирилиб ўтилганидек, гуруҳлар умумий ва хусусий белгиларга кўра, айнан мос келишига қараб ташкил этилган эди, шунинг билан бирга, ҳар бир муаллим ҳар қайси гуруҳ билан яна қўшимча равишда иш олиб борди. Натижада гуруҳ омилининг таъсири эмас, балки айнан бошқарув услубларининг гуруҳдаги ўзаро муносабатларга таъсири, фаолият мотивацияси, меҳнат натижалари ва бошқаларнинг таъсири кузатилади.

К. Левин томонидан ўтказилган экспериментда аниқланган ўқувчилар билан бўладиган мулоқотнинг у ёки бу хусусиятларини қисқача келтириб ўтамиз. Авторитар услубнинг характерли томони сифатида ундаги қаттиққўл бошқарув ва умумий назорат кўпроқ муаллимнинг бошқаларга нисбатан буйруқ овозида муносабатларга киришишига ва тез огоҳлантиришлар беришига олиб келишида кўриш мумкин. Шунинг билан баъзи иштирокчиларга нисбатан сабабсиз огоҳлантиришлар ва бошқаларига эса асоссиз мақтовлар ёғдирилиши кузатилади. Авторитар муаллим фаолият ва вазифанинг умумий мақсадларинигина эмас, балки у кимнинг ким билан ишлашини кўрсатиб, унинг ечилиш йўллари ҳам белгилаб берди. Вазифалар ва уларнинг ечилиш йўллари босқичма-босқич амалга оширилиши белгиланди. Бундай ёндашув инсон фаолиятида муайян мақсадни бажаришга сабаб бўлувчи омил ролини пасайтиради. Чунки инсон бунда ўзининг фаолиятдан кутиладиган мақсадни, яъни ушбу босқичнинг нима учун бажариладиганлигини ва олдинда уни нима кутаётганлигини аниқ билмайди. Ундан ташқари фаолиятни босқичма-босқич тартибга солиш ва назорат қилиш ишлари шуни кўрсатдики, ўқитувчининг иштирокчилар билан бўладиган муносабатида унинг мустақиллиги ва жавобгарлиги суст ёки бу хусусиятларнинг унда паст даражада эканлиги кузатилди. Ўқитувчи томонидан амалга ошириладиган ташаббус йўқолиб, у худди кераксиз хоҳиш сифатида қаралади. К. Левиндан сўнг амалга оширилган изланишларнинг кўрсатишича, ташаббус гўёки авторитар ўқитувчининг ишонч ваколатини қисқартирар экан. Айтайлик, кимдир ишни бошқачароқ ташкил этишни таклиф қилса, демакки у бу нарсани олдиндан кўриб чиқмаганлигига шаъма қилаётгандек туюлар экан. Шунинг билан бирга, маълум бўлишича, авторитар лидер иштирокчилар муваффақиятини субъектив тарзда баҳолар экан.

Демократик ўқитиш услубида шахс эмас, балки фактлар муҳимлиги тан олинади. Аммо демократик ўқитиш услубининг асосий хусусияти сифатида гуруҳнинг ўртача ташланган масала муҳокамасида ва унинг ташкил этилишида фаол иштирок этилиши қаралади. Натижада иштирокчиларнинг ўзига бўлган ишончи ошади ва ўз-ўзини бошқариш ҳисси рағбатлантирилади. Бу услубда гуруҳдаги ўзаро муносабатлар яхши келиша олиш тарзида давом этади ва бир-бирига бўлган ишонч кучаяди. Ўқитишда бошқарувнинг лаёқатсизлик услубининг асосий хусусияти сифатида раҳбарнинг бўлиб ўтадиган воқеа-ҳодисага нисбатан жавобгарлик ҳиссидан ўзини олиб қочишини кўрсатиш мумкин.

Натижаларнинг кўрсатишича, энг ёмон услуб лаёқатсизлик услуби бўлиб чиқди. Бу услубда вазифалар оз бажарилиб, уларнинг сифати ҳам ёмон эди. Энг муҳими, бундай гуруҳда ҳеч қандай жавобгарлик ҳисси бўлмаганлиги ва вазифалар мураккаб бўлмаган қандайдир ўйинни эслатгани туфайли иштирокчилар унга кам даражада қизиқиш ҳосил қилдилар. Авторитар услубда ўқитувчи билан келишишда кўпгина жанжаллар пайдо бўлиши кузатилди. Энг самарали услуб сифатида демократик услуб тан олинди. Гуруҳ, иштирокчилари учун бу ерда характерли хусусият бўлиб вазифага қизиқиш ва ички фаолият мотивацияси хизмат қилади. Вазифаларнинг бажарилиш сифати ва аниқлиги ошди. Шу билан бирга, гуруҳ қобилияти, эришилган умумий муваффақиятлар устидан ғурур туйғуси, ўзаро кўмаклашув ва дўстона муносабатлар кучайди.

Бу натижалар кейинчалик амалга оширилган изланишлар асосида кўп марта тасдиқланди. Педагогик мулоқотда демократик услубнинг афзаллиги куйи синф ўқувчиларидан бошлаб юқори синф ўқувчиларигача бўлган турли гуруҳларда исботланди. Шу нарса ҳам маълум бўлдики, биринчи синф ўқувчиларида ўқишнинг иккинчи ҳафтасидаёқ мактабга ва ўқишга бўлган иштиёқнинг тез суръатларда сусайиши айнан авторитар ўқитувчилар бошчилик қилган гуруҳларда кузатилар экан. Шундай қилиб, мактаб ҳаётида ва билим олишда ўқитувчиларнинг ўқувчилар билан бўладиган муносабатлари муҳим ролни ўйнаши аниқланди. Адолат мезонига асосланган ҳолда айтиш лозимки, замонавий социал психологиянинг тасдиқлашича шунақа ҳолатлар ҳам бўладик, баъзида авторитар услуб энг фойдали ва мақбул бўлиб чиқади. Лекин, одатда кўпроқ педагогик мулоқотда бу қоида эмас, балки истиснодир.

Бир сўз билан айтганда, таълим жараёнига янгича ёндашиб, ижодкорлик, бунёдкорлик татбиқ этилсагина ва педагогик фаолият жараёнлари методологик ҳамда психологик жиҳатдан тўғри ташкил қилинганида таълим самараси янги босқичга кўтарилади, яъни:

-боланинг талаби, мойиллиги, истак-хоҳиши унинг имкониятлари даражасида қондирилади;

-ўқувчининг ўқув меҳнатига масъулияти, жавобгарлиги ва бурчи ошади;

-билимларни мустақил эгаллаш малакалари шаклланади;

-у умр бўйи ўз билимини унинг ўзигина бойитишига ишонч пайдо бўлади;

-эркин фикрлаш малакаси шаклланади;

-шахс жамиятда ўзининг ўрнини тезроқ топиб олишига муҳит яратади.

Бунинг учун биз ўқувчига «Сен буни билишинг керак», деган мажбурловчи даъватдан «Менга бу зарур ва мен буни билишга, уни ҳаётда қўллашга қодирман», деган ички ишонч ва интилишни уйғотишга ўтишимиз керак.

Шу муносабат билан доимий ҳаракатдаги янги педагогик технологиялар бўйича ташаббускор инновацион гуруҳлар ташкил этилса, мақсадга мувофиқ бўлади.

Хулоса қилиб айтганда, замонавий педагогик технология таълим жараёнида ҳукм сураётган инқироздан қутилишнинг ягона ва бош мезонидир.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида таъкидланганидек: «Замонавий иқтисодиёт, фан, техника ва технологияларни ривожлантириш асосида кадрлар тайёрлашнинг такомиллашган тизимини яратиш-мамлакат тараққий этишининг энг муҳим шарти ҳисобланади. Тизимнинг амал қилиши кадрларнинг истиқболда мўлжалланган вазифаларни ҳисобга олиш ва ҳал этиш қобилиятига, юксак умумий ва касбий маданиятга, ижодий ва ижтимоий фаолликка, ижтимоий-сиёсий ҳаётда мустақил равишда йўналиш ола билиш маҳоратига эга бўлган янги авлодини шакллантиришни таъминлайди».

Педагогик технологиянинг умумий муаммолари кўп сонли ва ранг-барангдир. Булар орасида анъанавий таълимга янгича ёндашувларни татбиқ қилиш, педагогик жараёни такомиллаштириш, демократик педагогика элементларини шакллантириш ва улардан амалда фойдаланиш, ҳамкорлик ва инсонпарварлик педагогикасини кучайтириш, билим олувчи ва тарбияланувчи шахсини фаоллаштириш, таълим мазмунини дидактик тамойиллар асосида бойитиш, ўқув жараёнини юксак даражада ташкил этиш ва уни бошқариш, таълим-тарбия жараёнларининг узлуксиз мониторинги ва назорати ҳамда сарҳисобини амалга ошириш, ривожлантирувчи ва альтернатив (муқобил) технологияларни самарали тарзда қўллаш кабилар алоҳида ўрин тутати.

Педагогик технологиянинг умумпедагогик, хусусий ва кичик даражалари фарқ қилинади. Бундан ташқари, сезги аъзолари орқали билим олишни ифодаладиган эмпирик, моддий ва маънавий олам ҳақидаги билимларни кенгайтирувчи когнитив, ижодий фаоллик ва ўқув-изланиш меҳнатига асосланган эвристик, тадқиқот ва янгилик яратиш фаолияти билан боғлиқ креатив, ахборот ва маълумотларни қайта ишлаш ва ўзгартириш эвазига таълим-тарбия берувчи инверсион, ўзлаштирилган билимларни омихталаб тугал тафаккурга олиб келувчи интегратив, ёш ва индивидуал хусусиятларни ҳисобга олиб ўқитишга таянувчи адаптив, таълим олувчи ва тарбияланувчи шахси билан ўқитувчи (тарбиячи) муносабатидаги тенглик ва адолатлиликка бўйсунувчи инклюзив каби педагогик технологияларнинг йўналишлари шаклланган. Уларнинг қамрови юқорида тилга олинган уч хил даражада бўлиши мумкин. Умумпедагогик

технология дунё таълим тизимининг барча илғор ва самарали элементларини ўзида жо этади ва кенг кўламда амалга оширилади. Бизнинг амалдаги узлуксиз ва ягона таълим тизимимизда умумпедагогик технология етакчи ўринни эгаллайди. Таълим турлари ва йўналишлари, ихтисослик ва мутахассислик таснифи ҳамда таълим муассасасининг ўзига хослиги асосида хусусий технология жорий этилади. Ўқитишнинг асосий ташкилий шакли бўлган дарс ва унинг бевосита давоми бўлган дарсдан ташқари ишларда кичик технологиялар қўлланилади ҳамда улар локал (маҳаллий) педагогик самарага олиб бориши лозим.

Педагогик технологиянинг асослари. Педагогик технология энг мураккаб жараён-инсоннинг таълим-тарбияси билан шуғулланишда асосий восита бўлганлиги туфайли ҳам унинг асослари ҳам шахс мураккаблиги каби хилма-хилдир. Улар орасида тарихий, назарий, ижтимоий, фалсафий, методологик, педагогик, дидактик, физиологик, гигиеник, иқтисодий, мафкуравий, ҳуқуқий-меъёрий, амалий ва бошқалар фарқ қилинади. Умуман, педагогик технологиянинг вужудга келиши илмий жараён сифатида қаралади. Педагогик технология ўқув предмети ва фан сифатида ўзининг ҳаётдаги муносиб ўрнини эгаллаб бормоқда. «Педагогик технология», «Янги педагогик технологиялар», «Замонавий педагогик ва интерфаол технология», «Ахборот ва инновацион технологиялар», «Таълим технологияси», «Техника», «Маҳорат», «Ахборот технологияси», «Ахборот-коммуникация технологиялари», «Таълим методлари», «Тарбия методлари», «Педагогик маҳорат» каби атамалар, тушунчалар, махсус ва танлов курслари, ўқув предметлари шаклланиб ва уларнинг мазмун-моҳияти ўзгариб турмуш ва амалий фаолиятга шиддат билан кириб келмоқда. Умумпедагогик тушунчалар тизимида технология муаммосига илмий ёндашиш кучаймоқда. Педагогик технология ва педагогик фаолият ҳамда ўқитувчи профессияграммаси бир бутун жараён ёки ҳодиса тарзида тасаввур қилинади. Шу нуқтаи назардан, педагогик технология ва педагогик маҳорат ўзаро қондош-эгизакдир. Педагогик технологияни ўқитиш жараёнида қўллаш-сифат ва самарадорликнинг етакчи омилларидан биридир.

Педагогик технологиянинг ўз таркиби ва мазмуни бўйича такомиллашуви, унинг касбий фаолият сифатида самарадорлигининг ортиши узлуксиз давом этади. Бундай динамик жараён таълим тизимида содир бўладиган ўзгаришлар билан гармоник тарзда кечади.

Педагогик технологиянинг умумий тавсифи ва таркибий мазмуни унинг ижтимоий ҳодиса эканлигида намоён бўлади ва таълим-тарбия масалалари билан боғлиқ мақсад ва вазифалар, мотив ва эҳтиёжлар, талаб ва манфаатлар, қизиқиш ва хоҳишларни амалга оширишда рўй-рост кўринади.

Педагогик технология тамойиллари. Асосий тамойил-педагогик технологиянинг Ўзбекистон Республикасида таълимнинг учта тури-умумий ўрта, ўрта махсус, касб-ҳунар ва олий таълим учун яратилган ва амалиётга жорий этилаётган давлат таълим стандартлари ҳамда таълимнинг бошқа турлари учун тегишли давлат дастурлари ва

талабларини бажаришга йўғрилганлигидир. Педагогик технология тамойилларининг манбалари ижтимоий-маънавий ўзгаришлар, янги педагогик-психологик эврилишлар, педагогика-психология ва барча турдаги фанларнинг интегратив ва дифференциатив ривожланиши, дунё педагогикаси ва миллий (маҳаллий) педагогиканинг бой ва илғор тажрибаси, этнопедагогика(халқ педагогикаси)нинг тарихий ва замонавий меросидан келиб чиқади. Пировард натижада, педагогик технология педагогиканинг асосий («олтин») қондасини бажаришга, яъни таълим ва тарбиянинг бирлигини таъминлашга хизмат қилиши лозим. Бунда изчиллик, мақсадлилик, умумийлик каби тамойиллар билан бир қаторда педагогик технологиянинг ижтимоий, фалсафий, методологик, дидактик, педагогик, психологик, физиологик, гигиеник, мафкуравий, ҳуқуқий-меъёрий, иқтисодий, тарихий, назарий ва амалий асослари ҳам бараварига қатнашади. Ўқитувчи ва ўқувчининг муносабатига дахлдор тамойилларнинг амал қилиши эса ўқув жараёнининг сифат ва самарадорлигини таъминлашнинг қудратли омилдир.

Педагогик технологиянинг барча тамойиллари ўзаро алоқадорликда ва бир-бирини тақозо этган ҳолда амал қиладилар.

Педагогик технологиянинг ўқитувчи (тарбиячи) томонидан ўқитиш (тарбия) воситалари ёрдамида ўқувчиларга таъсир кўрсатиш ва бу фаолият маҳсули сифатида уларда олдиндан белгилаб олинган шахс сифатларини шакллантириш жараёни деса бўлади.

Педагогик технология амалиётга жорий этиш мумкин бўлган маълум педагогик тизимнинг лойиҳаси бўлиб ҳисобланади.

Педагогик технология-таълим технологияси, янги педагогик тажриба, янги педагогик технология, ахборот технологияси, янги тажриба, новатор ўқитувчилар тажрибаси, таълим методлари, тарбия методлари каби тушунчаларни қамраб олиши билан биргаликда таълим жараёнида олдинга қўйилган мақсадга эришишнинг йўли, ўзига хос инструментарий бўлиб ҳисобланади.

Демак, педагогик технология дидактик вазифаларни самарали амалга ошириш, шу соҳадаги мақсадга эришиш йўли.

Педагогик технология ва ўқитиш технологияси ўзаро боғлиқ бўлиши билан бирга фарқ қилувчи томонлари ҳам мавжуд.

Педагогик технология таълим-тарбия жараёнининг ҳамма соҳаларини қамраб олувчи яхлит тизим бўлса, ўқитиш технологияси маълум фанларни ҳозирги дидактик талаблар асосида ўқитишнинг яхлит тизимини ташкил қилади.

Уларнинг ўзаро боғлиқлиги «Таълим тўғрисида»ги қонун ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» талаблари асосида ишлаб чиқилган давлат таълим стандартларида ўз ифодасини топган.

1. Янги педагогик технологиянинг методик асослари давлат таълим стандартлари бўлиб ҳисобланади. Давлат таълим стандартларида талаба(ўқувчи) эгаллаши лозим бўлган билим, кўникма, малакалар мезони

белгилаб берилган. Билим, кўникма ва малакалар ДТС талабларидан паст бўлмаслиги керак.

2.Педагогик технология ва ўқитиш технологияларининг мақсади битта-ижодий тафаккур соҳибини етиштиришдан иборат. Бу мақсад-давлат таълим стандартларининг бош талабидир. Таълим жараёнидаги ҳар бир технология, берилган топшириқлар ўқувчининг ижодий фикрлашига ва ижодий ривожланишига олиб келсин. Шундай вазият яратиш керакки, ўқувчи(талаба) ўз хоҳиши билан излансин, тафаккурини ривожлантирсин, интилсин, унда фанни эгаллашга қизиқиш уйғонсин.

3.Ҳар бир машғулотда бериладиган топшириқлар умумий вақтнинг 20-25% ини эгалласин, ўқувчининг ижодий тафаккур асосида иш олиб бориши эса вақтнинг 70-80% миқдорига тўғри келсин. Ўқувчи кўпроқ амалий билимларни эгалласин ва ундан назарий хулосалар чиқара олсин.

4.Ўқитиш технологиясида билим бериш, билим олиш усулини танлаш ва ўрганишга катта аҳамият бериш, билим олишнинг баҳс-мунозара асосида амалга ошишини таъминлаш.

5.Ўқитиш усули-технологияси янги педагогик технологияларнинг асоси бўлиб ҳисобланади.

6.Таълим жараёнида дарсларни баҳс-мунозара, семинар, ўйинлар, диспутлар, кувноқлар ва зукколар мусобақаси тарзида ва ҳар хил театрлашган вазиятлар шаклида ташкил этиш, яъни таълимда табақалаштирилган ёндашувни амалга ошириш лозим.

7.Таълим жараёнининг таянч билимларни амалиётга татбиқ этиб, ривожлантириб бориш асосида ва тизимли тарзда ташкил этилиши янги педагогик технология ва ўқитиш технологияларининг узвийлигини таъминловчи - локал (битта йўналиш) ҳолатининг самара беришига олиб келади.

Ҳозирги илмий-техник тараққиёт асрида таълимни технологиялаштириш олдида бир қатор вазифалар қўйилган.

Ҳар бир дарс таълим берувчи, тарбияловчи ва ривожлантирувчи мақсадларни кўзда тутиб амалга оширилади.

Ўқув жараёнида мотивация, билиш фаолияти, бошқариш фаолияти каби ўзига хос технологик вазифалар мавжуд:

1.Мотивация - ўқувчилар диққатини тортиш, ички туйғу-истак, заруратни шакллантиришдир. Ўқув жараёнида ўқувчи ва ўқитувчи учун ҳам асосий ҳаракатлантирувчи куч-ички мотивация бўлиши керак.

2.Билиш фаолиятида эътиборни асосан қуйидагиларга қарата бориш керак: ўқувчиларда ташаббускорлик, мустақиллик, билимларни пухта ўзлаштириш истагини пайдо қилиш, зарур малака ва кўникмаларни ҳосил қилишга мойиллик туғдириш, тафаккур ривожига жиддий эътибор қаратиш ва ҳ.к..

Бошқариш фаолиятининг вазифалари берилаётган билим, кўникма ва малакалар тизимини ташкил этиш билан боғлиқдир. Дарсда қўлланилаётган технологияларга уларнинг мониторинги асосида ва пировард натижаси орқали баҳо берилади.

Педагогик инновация-таълимга янгиликларни киритишдир. Бошқаришда педагогик инновацияга риоя қилмоқ зарур.

Педагогик технология эса динамик жараёнларнинг инъикоси сифатида ривожланади, такомиллашади ва вақт мезонида бойиб боради.

2.2. Таълим-тарбияга технологик ёндашув

Мустақил шахсни шакллантириш, уни жамият ва давлат манфаатлари йўлида ижтимоий-фойдали меҳнатга лаёқатли кадр даражасигача тарбиялаш-кўп қиррали ва мураккаб жараёндир. Бу борада юртбошимиз И.А.Каримовнинг қуйидаги иборасини эсга олиш ўринлидир: “-Кадрлар тайёрлаш узоқ давом этадиган жараён бўлиб, у ҳар биримиздан астойдил, бетиним ва машаққатли меҳнатни талаб этади.” Дарҳақиқат, бир томондан, барча давлат тузилмалари ҳамда ижтимоий ташкилотлар, ва айниқса, таълим тизими мутасаддиларининг зиммасига бу масала юксак масъулият юклайди. Бунда таълим тизимини такомиллаштириш ва унинг мазмунини чуқурлаштириш ҳамда кўпгина ташкилий-тарбиявий ишлар назарда тутилади. Иккинчи томондан эса, бевосита ушбу масалани амалга оширишга бурчли бўлган педагог кадрлар захирасини шакллантириш ва уларни замон талаблари билан ҳамнафас тарзда касбий фаолият юритишга тайёрлаш давлат ва жамият зиммасидаги улкан ижтимоий вазифадир. Кадрлар тайёрлаш билан боғлиқ жорий ва истиқболдаги вазифалар қуйидагилардан иборат:

Биринчидан, эркин тафаккур қила оладиган шахсни, мустақиллик ва демократия ғояларига содиқ бўлган онгли фуқарони, ўз Ватанининг жонкуяри сифатида ижтимоий-сиёсий ҳаётга онгли иштирок этишга, ижтимоий жараёнга фаол таъсир кўрсатишга, мамлакат тақдири учун зиммасига масъулият ола билишга қодир шахсни камол топтириш учун шарт-шароитлар яратиш;

Иккинчидан, мамлакатнинг ижтимоий-сиёсий ҳаётига, туб маънодаги фуқаролик жамияти ва ҳукуқий давлат қуриш ишига демократия асосларини жорий этиш жараёнларини жадаллаштириш, тафаккур ва баҳслашиш маданиятини ривожлантириш, шахснинг ички дунёсини бойитиш, бинобарин, янгича ижтимоий қадриятлар ва муносабатларни шакллантиришдир. Бошқача айтганда, ёш авлодда янгича онг шаклланиши учун барча шарт-шароит яратилмоғи керак;

Учинчидан, ёш авлод миллий истиқлол ғоясини англаб олиши, бу ғоянинг ҳар бир фуқаро учун, Ватаннинг обод ва фаровон бўлиши учун ҳаётий зарурат эканлигига ишонч ҳосил қилиш учун аниқ мақсадга йўналтирилган чора-тадбирлар тизимини рўёбга чиқариш лозим.

Табиийки, бу узоқ давом этадиган, барча давлат тузилмалари ва жамоат ташкилотларининг, энг аввало, узлуксиз таълим тизими муассасаларининг фаолияти ва педагогик соҳадаги ишлар мазмунини тубдан қайта кўриб чиқишни талаб этадиган мураккаб жараёндир.

Ёшларни баркамол қилиб етиштириш жараёнида шахснинг тарбияси ва ҳар томонлама ривожланишини таъминлашга эътиборни кучайтириш ва

таълим соҳасида шахснинг тарбияси ва ҳар томонлама ривожланишига устунлик беришни таъминлашдан иборат.

Таълим-тарбия жараёнининг уч таркибий бирлиги – тарбия, таълим, шахсни ривожлантириш тўлиқ даражада амалга оширилишига эришиш лозим. Таълим-тарбия ишида расмийлик ва бепарволик каби иллатлардан воз кечиш керак. Бу мақсадда мустақил фикрлайдиган шахсни тарбиялашга йўналтирилган янги услуб ва воситалар ишлаб чиқиши ва жорий этилиши зарур.

Бугунги кунда педагогикада ўқувчи-талабаларнинг таълим жараёнидаги фаоллигини оширишга қаратилган бир нечта ўқитиш услублари ишлаб чиқилган: муаммоли ўқитиш, иш фаолиятини ифодаловчи ўйинлар, ролли ўйинлар, мавзуй ўқитиш ва ҳ.к. Аммо уларни олий таълим тизимида кенг қўлланилади, деб бўлмайди. Бунинг сабаби ҳар бир машғулотга тайёргарлик педагогик изланишни кўзда тутиши, юксак касбий билим ва маҳоратни, ишда ижодий ёндашув ва кўп вақтни сарфлашни талаб қилишида бўлса керак. Чунки ҳар бир ўтиладиган машғулот ишланмаси ўзига хос хусусиятга эга ва такрорланмасдир. Унинг устига айрим педагоглар консерватив фикрлаш доирасида туриб ўқитишнинг ноанъанавий усул ва методларига кўпинча беписанд муносабатда бўладилар.

Анъанавий ўқитишнинг усул ва методлари республикамізда кенг тарқалган ва улар ўзининг маълум тарихига ҳам эгадирлар.. Бироқ таълим соҳасидаги ислохотларни амалга оширишда анъанавий таълимнинг имкониятлари чекланаётганлигини, муҳим таълимий муаммолар ўз ечимини топмаётганлиги, қатор илғор педагогик тажрибалар оммалашмаётганлигини кўришимиз мумкин.

Янги муносабатларнинг ўзига хос жиҳати, анъанавий таълимдагидан фарқ қилиб, ўқувчи-талабаларнинг мустақиллиги ва ўқув фаолиятини таъқиқламасдан, балки уларни белгиланган мақсад сари йўналтириш, ўқув фаолиятини ҳамкорликда ташкил этиш ва ўқув-билув фаолиятига онгли равишда йўллаш, бирор бир фаолиятни буйруқ орқали амалга ошириш ўрнига педагогик жараёни самарали ташкил этиш орқали ўқувчи-талабаларда фан асосларини ўрганишга бўлган қизиқишни орттириш, шахснинг эҳтиёжи, истаги, мойиллиги ва имкониятларини чегараламасдан билим ва ҳунар эгаллашнинг демократик йўлларига буриш саналади.

Педагогик технология технологик ёндашувга асосланади. Технологик ёндашув деганда тайёр маҳсулот (ишлаб чиқариш технологиясига ўхшаш) олиш учун ишлаб чиқариш жараёнларида қўлланиладиган усул ва методлар тўплами тушунилиб, қўйилган мақсадларга эришишда кутилган натижаларни қафолатлайдиган усул ва методлар мажмуаси англашилади.

Агар метод билиш йўли, тадқиқот йўли ёки бирор фаолиятдаги маълум амалиёт ва назарий билимлар соҳасини эгаллашнинг ҳаракатлари, операциялари, усуллари мажмуаси деб тушунсак, педагогик технология – таълим усули, маълум маънода таълим-тарбия жараёнлари, воситалари, шакл ва методлари мажмуасини англатади.

Педагогик технологиянинг анъанавий ўқитиш методикасидан фарқловчи белгилари кўп. Педагогик технология анъанавий методикадан, аввало мақсадларнинг қўйилиши ва унга эришиши билан фарқланади(иловага қаралсин).

Педагогик технологиянинг усул ва методлари таълимнинг умумий мақсадлари(ўқитувчи ва талабанинг мақсадлари)ни ишлаб чиқиш, уларни амалга ошириш ва натижаларни назорат қилиш, кузатиш ҳамда баҳолашга хизмат қилади.

Лойиҳалаштириш фаолияти ўқувчи-талабалар билан ишлашни ташкиллаштиришнинг энг оммабоп шакллариандир. Лойиҳалаш методи – ўқитишни ташкиллаштирилиш бўлиб, ўқувчи-талабалар режалаштириш жараёни ва амалий вазифаларни бажаришлари орқали лойиҳа кўринишда билим олади. Лойиҳалаштириш методини қўллаш натижасида лойиҳа (проект) кўринишидаги билим ўзлаштирилади.

Ўқитувчи ва ўқувчи ўртасидаги муносабатларни ифодаловчи ҳамкорлик педагогикасига таяниб, талабаларнинг биргаликда таълим олишлари амалга оширилади. Талабаларнинг ҳамкорликда таълим олишлари, таълим жараёнларини лойиҳалаштириш, талабалар билан ишлашни лойиҳалаштириш кабилар замонавий педагогик технологияларнинг асосий методлари ҳисобланади.

Ўқув-тарбия жараёнида вужудга келган янги педагогик муносабатлар мазкур жараёнда замонавий педагогик технологияларни қўллашни тақозо қилади.

Педагогика фани ва амалиётида турли хил ёндашувлар қўлланилади. Оғзаки-кўргазмали, тадқиқий, изланувчан, тизимли, функционал, комплекс, технологик, муаммоли-унсурли, фаолиятли ёндашувлар.

Оғзаки-кўргазмали ёндашув. У анъанавий бўлиб, асосан ўқитувчининг ахборот бериши, ўқувчи-талабаларнинг билимни қабул қилиши, тўплаши ва хотирасида сақлаши билан белгиланади. «Билим» тушунчаси хотирада сақланадиган ахборот маъносида тушунилади. Бундай билимлар, уларни қўллай олиш кўникмалари (имтиҳонда шу ахборотга доир берилган саволга берган жавобига қараб) орқали текшириб кўрилади. Бу тизимдаги билимлар – асосан эсда сақлаб қолиш натижаси, кўпинча расмий маълумотдир, у кўпинча юзаки бўлиши ҳам мумкин. Улар хотира тубида сақланган бўлади ёки бошқа сўз билан айтганда, фақат унга қаратилган тўғридан-тўғри савол қўйилганда эсга олинади. Қайта эсга олиш даражасидаги билим узок вақт хотирада сақланмайди. Талаба савол берилганда уни эслаши, баъзан эса умуман эслай олмаслиги ҳам мумкин.

Оғзаки-кўргазмали ёндашув республикамиз ўқув юртларида кенг тарқалган. Маълумот бериш тизимида тайёр билимларни «ўқитувчи-талабаларга», уларнинг эҳтиёжи ва фаоллик даражаси боғлиқ бўлмаган ҳолда, бевосита бериши мумкин бўлган имкониятдан келиб чиқади. Демак, шунга кўра ўқитувчининг асосий вазифаси – зарурий ахборотни маълум қилиши ва уни хотирада мустаҳкамлаш устида ишлашдир.

В.Гузеевнинг таъкидлашича, анъанавий методикага хос бўлган хусусият дастур талабларида ифодаланувчи таълим мақсадларини «ўзлаштириш» тушунчаси қобилига ўралган қандайдир ноаниқ тасаввур билан тавсифланади. Бунда таълим жараёнида кўпроқ муваффақиятга эришган ўқитувчиларнинг иш тажрибаларини умумлаштириш асосида таълим жараёнлари ташкил этилади. Ҳар бир аниқ вазият учун илғор ўқитувчи (педагог)ларнинг педагогик фаолияти намунаси кидирилади, аммо таълим тизимида фаолият юритаётган бир қатор олимлар ва амалиётчилар алоҳида методикаларнинг даври ўтиб кетганлиги ва ҳар қандай илғор педагоглар тажрибаларини умумлаштириш тизимли ва мақсадга йўналтирилган, самарали таълимни қуриш имконини бермаслигини жиддий таъкидлашмоқда.

Республикада амалга оширилаётган таълим соҳасидаги бир қатор ижобий ишлар, фан-техниканинг жадал суръатлар билан ўсиши, бугунги кунда рақобатбардош юқори малакали кадрлар тайёрлаш, шахсни ривожлантириш, унинг маълумот олиш даражасини юқори тарзда таъминлашга нисбатан жамият эҳтиёжлари билан ўқитиш услублари ўртасида зиддиятлар туғилишига олиб келади. Шунинг учун таълим жараёнида бошқа ёндашувларни ҳам қўллаш муҳим аҳамият касб этади.

Тадқиқий-ижодий ёндашув. Таълимнинг мақсади талабада бирор муаммони ечиш қобилиятини ўстириш, янги билим ва тажрибани мустақил равишда ўзлаштириш, ҳаракатнинг янги замонавий усуллари топиш ва ташаббус кўрсатишни назарда тутати.

Тадқиқий–ижодий ёндашувда педагог талабанинг ўқув фаолиятига рағбатлантирувчи усулда раҳбарлик қилади, шахсий ташаббусини қўллаб-қувватлаб, у билан ҳамкорлик қилади ҳамда унинг фикр ва қизиқишларини доимо назарда тутати. Педагогнинг талаба шахсига бўлган муносабати, уларга муҳаббати ва жон қойитиши, юксак ишончи, ўзаро ҳамкорликнинг вужудга келиши, мулоқот маданиятининг юқори даражада бўлиши, таҳсил олиш жараёнида талабаларни тўғридан-тўғри мажбурлашдан воз кечиш ва аксинча, ижобий рағбатлантиришнинг устунлиги туфайли кўзланган мақсадга эришиш, талабалар фаолиятида учрайдиган камчиликларга чидамли бўлиш, уларни бартараф этишнинг энг самарали йўларини қўллашда намоён бўлади. Ушбу ёндашув бўйича педагогик технология вариантлари ишлаб чиқилган. Тадқиқий-ижодий ёндашувнинг таълим тизимида ўз ўрни бор ва у ўз жойида қўлланиши лозим.

Изланувчан ёндашув. Бу ёндашувдаги мақсад талабаларда муаммони ҳал этиш, янги, охиригача тугалланмаган тажрибани мустақил ўзлаштириш, таъсир этишнинг янги йўллари яратиш қобилиятларини, шахсий идрокни ривожлантиришдан иборатдир.

Изланувчан таълим андозасида таълим мазмуни табиат ва жамият билан узвий ўзаро таъсирдаги шахсни тадқиқотчилик йўлига бошлаш, унинг жадал ижодий фаолиятини таъминлашга хизмат қилади.

Шу билан бирга педагог таълим оловчилар ўқув фаолиятини бошқаришда демократик, рағбатлантирувчи йўл тутати, уларнинг шахсий тугалланмаган

тажрибани мустақил ўзлаштириш, хатти-ҳаракати, ҳаракатнинг янги йўллари яратиш қобилиятларини, шахсий маъно касб этишини ривожлантириш йўлини тутати. Изланувчан таълим андозасининг таълим мазмуни, табиат ва жамият билан ўзаро таъсири шахсни тадқиқотчилик йўлига бошлаши унинг жадал ижодий фаолияти характери билан боғлиқ.

Педагог таълим олувчилар ўқув фаолиятини бошқаришда ижодий йўл тутати, талабаларнинг ўқув фаолиятининг оператив-техник жиҳатларини ўзлаштиришга қадар унинг аҳамияти ва рағбатларини биринчи ўринга олиб чиқади. Бугунги кунга қадар ўқитишда изланувчан ёндашувни ўз ичига олувчи педагогик технология кўринишлари ишлаб чиқилган.

Тизимли ёндашув – илмий билиш методологияси ва педагогик амалиётнинг бир йўналиши сифатида универсал тавсифга эга, у педагогикада кенг қўлланади. «Тизимли ёндашув» тушунчаси кўпинча «тизимли метод», «тизимли таҳлил усули» тушунчалари билан узвий боғлиқ ҳолда англанади. Чунки тизимли таҳлил усуллари ҳам объектни яхлит тизим сифатида ўрганишни назарда тутати. Тизимли ёндашув тузилиш вазифасига кўра бажариладиган таҳлилга жуда яқин. Тизимли таҳлилнинг объекти яхлит нарсаси ёки ҳодиса ҳисобланади, у объектнинг турли қисмларини, қисмларнинг ўзаро узвийлигини, тизимнинг чегараларини ва тизимнинг атроф-муҳит билан боғлиқлиги, алоқадорлигини назарда тутати. Бу тизимда бир қанча қоида ва принциплар мажмуидан фойдаланиладики, улар тадқиқотчилик ва амалий фаолиятда юқори натижаларга эришиш имкониятини яратади.

Технологик ёндашув. Технология - тайёр маҳсулот олиш учун ишлаб чиқариш жараёнларида қўлланиладиган усул ва методлар мажмуи бўлиб, шундай усул ва методларни ишлаб чиқувчи ва такомиллаштирувчи фан сифатида таърифланади. Технологиянинг ўзига хос хусусияти шундан иборатки, унда ўқув мақсадларига эришишни кафолатлайдиган ўқув жараёни лойиҳалаштирилади ва амалга оширилади. Технологик ёндашув, энг аввало, тасвирлаш эмас, балки лойиҳалаштирилган натижаларни амалга ошириш имконини берувчи амалий кўрсатмаларни тузилмада ўз ифодасини топади.

Таълимга технологик ёндашув ўқув жараёнини ўзаро узвий боғлиқ этаплар ва амалларга ажратишни ва бўлишни; таълимдан кўзланган натижага эришиш учун бажариладиган ҳаракатларни мувофиқлаштириш, босқичма-босқич амалга оширишни; лойиҳалаштирилган иш ва амалларнинг барчасини бир хил тарзда бажаришни назарда тутати.

Қайта такрорланиш хусусияти туфайли ушбу тизим модул шаклига эга бўлиб, мазмунлар билан тўлдирилган ва умумий таркибга боғланган бирликлар, яъни таълимнинг умумий мақсади ва мазмуни, ўқув мақсади, ўқитиш ва баҳолаш жамламаларидан ташкил топади. Амалда бу педагогнинг қайта-қайта такрорланувчан ҳаракатининг алгоритми ҳисобланади. Ушбу алгоритмнинг янги ва янги бўлимларда қўлланиши ўқув жараёни кўламини камраб олади.

Таълим жараёнини педагогик технология асосида ташкил этишнинг режалаштириш босқичида, етакчи педагоглардан педагогик технологиянинг қонун-қоида ва тамойиллари асосида услубий ашёларни ишлаб чиқиш

пайтларида юқорироқ малака талаб этилади. Лойиха тайёр бўлгач, педагог асосан ташкилотчи ва маслаҳатчи вазифаларини бажаради.

Бу ёндашув асосан, репродуктив таълимга хосдир. Репродуктив таълим типик вазиятларда бирор иш-ҳаракатни олдин билиб олинган қоидалар асосида бажаришдир. Репродуктив даража учун педагогик технология усулида таълим – такрор ишлаб чиқиладиган конвейерли жараён сифатида ташкил этилади, ундан кутиладиган натижа ҳам муфассал тасвирланиб, аниқ қайд этилади. Ўқув материали аниқ ифодаланган ўқув мақсадига мос қайта тузилиб, ишлаб чиқилади, баъзи бўлаклари қисмларга ажратилиб, ҳар бир бўлакни ўрганиш мустақил назорат қилиниб, хато ва камчиликлари тўғриланиб борилади.

Ўқув жараёнининг барча босқичларида бутун тизимнинг асосий технологик жиҳати – ўқув жараёнининг сўнгги натижалари бўлган ўқув мақсадига эришишга йўналтирилганлигини ҳам кузатиш мумкин. Технологик ёндашувни қўллаш қўйилган ўқув мақсадларига эришишни кафолатлайди.

Кенг кўламда амалга оширилаётган таълим ислохотлари таълим жараёнининг илғор технологияларини ўрганиш ва уларнинг ўқув-тарбия жараёнига жорий этилишини тақозо қилади. Бу эса, ўз навбатида, педагоглардан таълим соҳасига технологик ёндашувни, педагогик технология усулини эгалашни ва ҳудудимизнинг миллий, маънавий-маданий хусусиятларини ва анъаналарини ҳисобга олган ҳолда педагогик амалиётда қўллаш ва уларни ривожлантиришни талаб этади.

Технологик ёндашув доирасида яратилган дидактик лойиҳалаш усулларида бўлган муносабат ўқув жараёнини самарали ва ижодий режалаштириш, янги фикрлар билан бойитиш, уларнинг натижаларини баҳолашга ёрдам беради.

Таълимни бошқаришга тизимли ёндашув - бу бошқарувчи, яъни ўқитувчининг мавжуд имкониятлари асосида таҳсил олувчиларга керакли билим, кўникма ва малакаларни қўйилган мақсадга мос ҳолда шакллантириш жараёнидир. Таълимда бошқариш жараёни турли йўللار билан амалга оширилиши мумкин. Ҳозирги пайтда таълим-тарбия жараёнини бошқаришга турли технологиялар жорий этилмоқда. Таълимнинг ҳаракатчан моделини тузиш орқали бошқариш ўзининг самарадорлигини кўрсатмоқда. Мўлжалланган технология тизимли ёндашувга асосланган бўлиб, қуйидаги кетма-кетликда амалга оширилади: ўрганилаётган фан бўйича маълумотларни тайёрлаш; тайёрланган маълумотларни ўқитиш услуги ва мақсадини эътиборга олган ҳолда маълум кетма-кетликка келтириш; ўқув материали мазмунни қўлламоқчи бўлган педагогик усуллар нуктаи назаридан таҳлил қилиш; педагогик технологиялар қўлланилишининг тегишли босқичига оид мақсадни аниқлаш; педагогик технологияларни қўллаш жараёни кетма-кетлигини ишлаб чиқиш; технологиялардан фойдаланишга оид услубий тавсиялар тайёрлаш; технологияларни қўллаш ва эришилган натижаларни билим, кўникма ва малака тизимларига ажратиш; олинган натижалар бўйича сифат кўрсаткичларини аниқлаш; кўзланган

мақсадга эришилганлик даражасини баҳолаш; таълимни бошқариш жараёни тўғрисида тегишли хулосалар чиқариш ва бошқалар.

«Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»да белгиланган вазифаларни амалга ошириш учун ижодий педагогикага, ижодкор ўқитувчига эҳтиёж ниҳоятда ортиб бормокда. Бугун таълим муассасаларида ижодкор ўқитувчиларнинг мавжуд бўлиши-давр талабидир.

Педагогик фаолият – бу инсон шахсини, унинг дунёкарашини, ишончини, онгини, хулқини шакллантиришга бўйсундирилган чексиз масалаларни ечиш жараёнидир. Психологик-педагогик адабиётларда педагогик фаолият турлари (таълим берувчи, тарбияловчи, ривожлантирувчи, сафарбарлик, тадқиқотчилик, ташкилотчилик ва бошқалар) қатор олимлар томонидан тадқиқ қилинган. Шу билан биргаликда, педагогик фаолият мунтазам ўзгарувчан, янгиланувчан, ривожланувчанлиги билан ажралиб туради, унга ижтимоий буюртма узлуксиз таъсир кўрсатади.

Таълим-тарбия жараёнини замонавий педагогик технологиялар билан таъминлаш вазифаси педагогдан бевосита ижодий фаолиятни ҳамда ишлаб чиқаришга тегишли бўлган соҳа билимларини талаб этади. Демак, технология мавжуд экан, уни таълим-тарбия жараёнига сингдириш шарт экан, бу жараён қаерда кечиши мумкин, деган савол туғилиши табиий. Бу эса, шаксиз, педагогик корхонада, яъни педагогик ишлаб чиқариш жараёнида рўй беради.

Тарбиялаш технологияси – нисбатан янги атама бўлишига қарамай ривожланган мамлакатларда кенг тарқалган. Тарбиялаш технологияси педагогикада янги йўналиш ҳисобланган «ижтимоий педагогика» билан биргаликда фуқаролик ғурури, ватанпарварлик, ижтимоий фаоллик, масъулият ҳисси ва бошқа шахсий сифатларни шакллантиришга жиддий таъсир қилмокда.

Таъкидлаш жоизки, тарбиялаш технологияси ёшлар билан тарбиявий ишларнинг ғояси, мазмуни ва таркибини эмас, балки бу соҳадаги республикамиз ҳукумати томонидан ишлаб чиқилган мақсад ва вазифаларни самарали амалга ошириш билан шуғулланади. Тарбиялаш технологияси мўлжалланган тарбиявий мақсадга самарали эришувни таъминловчи воситалар мажмуасини кўриб чиқади.

Ўқитувчи(педагог)ларнинг ўзида мулоқот, баҳс олиб бориш маданиятини шакллантириш мақсадида педагогик таълим мазмунига қўйиладиган талаблар, айниқса муҳимдир. Ўзаро ҳамкорлик педагогикаси – ўқитувчи (педагог) ва ўқувчи-талаба ўртасида ҳамфикрлилик, бир-бирига ишонч, ўзаро ёрдам, ижодий ҳамкорлик муҳитини яратади. Бу эса, ўз навбатида, ёшлар томонидан ҳақиқий инсоний кадриятларнинг англаб олиниши ва эътироф этилишини кафолатлайди.

Миллий ўзликни англашни бутун олам инсонпарварлик ғоя ва маданияти, умуминсоний кадриятлар, кўп миллатли халқимиз анъаналаридан айрим ҳолда тиклаб бўлмайди. Ёшларнинг иқтидори ва билимга чанқоқлиги айнан шулардан қувват олади, маънавиятга эришиш ва унинг ривожланиши шулар билан чамбарчас боғлиқдир.

Миллий мафкура, психологик ва педагогик фанлардан фойдаланиб, мақсадлар кетма кетлигини тўғри «технологик» танлай билиш ўта муҳим. Назария нуқтаи назаридан тарбия услубиётини таърифлаш етарли. Лекин технологик жихатдан барча тарбия мақсадларининг қисмларини аниқлаш ва уларни рўёбга чиқариш йўллариини белгилаш зарур бўлади.

«Олий ва ўрта махсус ўқув юртларида бўлғуси мутахассисларнинг умумий ва касбий маданиятини шакллантириш бўйича жамлама тарбиявий ишлар режаси»-тарбиявий ишларни дастурлашга мисол бўла олади. Ушбу дастур Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги тасарруфидаги олий ўқув юртлари олимлари ва педагогларининг меҳнати маҳсулидир. Унинг асоси этиб, Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг Ўзбекистоннинг дахлсизлигини мустаҳкамлаш, унинг буюк келажагини барпо этиш, ҳар бир талабани кўп қиррали, баркамол ва Ватаннинг юксак ғояларига содиқ шахс сифатида тарбиялаш ҳақидаги кўрсатмалари олинган.

Дастурда асосий тарбиявий йўналишлар ва мақсадлар келтирилган. Жумладан, фуқаро тарбияси, касб эгаллаш, шахсий масъулият, юқори малакали бўлиш ва касбий маҳоратни эгаллашга интилишни тарбиялаш, оилавий ҳаётга тайёрлаш, талабани шахс сифатида ривожлантириш кабиларга алоҳида эътибор берилган.

Ўқув-тарбия жараёнига замонавий педагогик технологияларни жорий қилиш педагогдан ижодий ишлашни талаб этади. Педагог ўзида унга ёрдам берувчи ташқи имкониятлар, яъни, назарий-амалий материаллар, ўқув қуроллари ва воситалари мавжудлиги ҳақида тўлиқ маълумотларга эга бўлиши керак. Педагог ўзидаги мавжуд маълумотлар ва имкониятлар асосида қаралаётган таълим йўналиши бўйича мавжуд методика ва илғор ўқитиш услубларини кўзлаган мақсадга йўналтириш қобилиятига эга бўлиши лозим.

Педагогда шаклланган билим, кўникма, малака, ўқитиш воситалари, замонавий педагогик технологиялар имкониятларини мақсадга мувофиқ йўналтира олиш қобилиятлари мавжуд бўлса, у давлат таълим стандартлари асосида таълим олувчига аниқ мақсадни белгилаб бера олиши мумкин. Бу эса, ўз навбатида, педагогик технологияларни қўллаш режасини ишлаб чиқишга, яъни вазифаларини белгилаб олишга олиб келади. Белгиланган мақсад ва вазифаларни эътиборга олган ҳолда таълимнинг ҳаракатчан модели яратилади. Моделни ишлаб чиқиш асосан тизимли ёндашув услуби, мақсадлар тизимини яратиш ва унга эришиш кетма-кетлигига асосланган ҳолда олиб борилади. Таълим моделини яратиш-замонавий таълим технологиясининг асосий талабларидан биридир.

«Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» рақобатбардош кадрлар тайёрлаш юзасидан замонавий талаблар мажмуини белгилаб берди. Бир-бирига боғлиқ бўлган талабларнинг мажмуи, педагогнинг умумлаштирилган моделини ташкил этади. Умумлашган моделга мувофиқ асосий талаблар қуйидагилардан иборат; яъни:

- педагогнинг таълим бериш маҳорати;
- педагогнинг тарбиялай олиш маҳорати;
- таълим-тарбия жараёнида инсон омилини таъминловчи шахс фазилати;

- таълим олувчиларнинг билимларини ҳолисона баҳолай олиш ва назорат қила олиш маҳорати.

Бугунги кунда Ўзбекистонда жаҳон таълим майдонига киришга йўналтирилган янги таълим тизими қарор топмоқда. Бу жараён билан бир вақтда педагогик ўқув-тарбия жараёнининг назарияси ва амалиётида сезиларли ўзгаришлар содир бўлмоқда. Таълимдаги ёндашувлар таркиби ўзгармоқда ва бошқача муносабатлар ўрнатилмоқда. Таълим тизимида янги ахборотлар билан ишлаш қобилиятига эга бўлган кучлар шаклланимоқда, янги ижодий ечимлар топилмоқда ва таълим дастурини индивидуаллаштиришга қаратилган саъй-ҳаракатлар кучаймоқда.

Таълим–педагогик жараённинг муҳим таркиби бўлиб, ўқувчи-талаба билан ўқитувчи(педагог)нинг шахсга йўналтирилган ўзаро муносабатлари ҳисобланади. Ижтимоий билимга тенг бўлган педагогик технологияларнинг ташкил топишида фаннинг роли ортиб бормоқда.

Замонавий педагогик технологияларнинг психологик-педагогик нуқтаи назардан такомиллашувининг асосий йўналишлари қуйидагилар билан ифодаланади:

- ўқувчи-талабанинг ёдлашдан эслаб қолиш функциясига ўтиши, яъни ўзлаштирилганини ишлатиш имконини берувчи ақлий ривожланиш жараёнига ўтиши;
- билимнинг ассоциатив статистик моделидан ақлий ҳаракатнинг динамик таркибий тизимларига ўтиш;
- ўртача ўқувчи-талабага йўналтирилганликдан ўқитишнинг табақалашган ва индивидуаллаштирилган дастурларига ўтиш;
- ўқувчи-талабанинг ташқи мотивациясидан ички маънавий иродали тартибга солинишга ўтиш ва ҳ.к.

Таълимда замонавий дидактика ва таълим таркибларининг самарадорлигини ошириш, янги ғоя ва технологияларнинг илмий ишлаб чиқилиши ва амалий асосланишига ўтилмоқда. Бунда ҳар хил педагогик тизим билан ўқитиш технологиялари ўртасида боғлиқлик, амалиётда давлат таълим тизимининг янги шакллари апробацияси, ҳозирги замон шароитида ўтмишнинг педагогик тизимларини қўллаш муҳим ҳисобланади.

Педагогик технология пайдо бўлгунга қадар бошқа масалалар қаторида мураккаб қурилма ва жараёнлар ўрганиладиган таълим тизими доирасида айнан таълим жараёнини етарлича самарали лойиҳалаш қоидаси ишлаб чиқилмади. Бу бўшлиқни педагогик технология педагогнинг лойиҳалаштирилган ўқув жараёнига ижодий ёндашуви учун кенг ўрин қолдирган ҳолда тўлдиради.

Педагогик технологиянинг ўзига хос томони шундан иборатки, унда ўқув мақсадларига сўзсиз эришиш ўқув жараёнида лойиҳалаштирилади ва амалга оширилади. Технологик ёндашув, энг аввало, юзакиликда эмас, балки режалаштирилган натижани амалга ошириш имконини берувчи конструктив, кўрсатмали схемада ўз ифодасини топади.

Мақсадга йўналтирилганлик, жараён натижаларини ташхисли текширув, таълимни алоҳида ўргатувчи эпизодларга бўлиш, ўқув жараёнининг барча

бундай қирраларини бугунги кунда таълимни қайта ишлаб чиқиш цикли ғоясига мужассамлаштириш имконини туғдиради.

У асосан ўз ичига қуйидагиларни олади:

- таълимда умумий мақсаднинг қўйилиши;
- тузилган умумий мақсаддан аниқ мақсадга ўтиш;
- ўқувчи-талабаларнинг билим даражаларини дастлабки (ташхисли) баҳолаш;
- бажариладиган ўқув ишлари мажмуаси (бу босқичда тескари боғланиш асосида зудлик билан таълим жараёнига тузатиш киритиш имконияти бўлиши лозим);
- натижани баҳолаш.

Ўқув мақсадларининг тўлиқ стандартлаштирилишининг меъёри қуйидагича бўлиши мумкин:

- а) юқори, аммо мутлақ эмас;
- б) мутлақ.

Биринчи ҳолатда мақсаднинг мураккаблиги туфайли уни тўлиқ кузатувчан хатти-ҳаракатлар типига айлантириш имконини бермайди, цикл тўлалигича қайта ишлаб чиқилмайди.

Иккинчи ҳолатда конвейерли жараён бўлган таълимнинг репродуктив типи билан иш юритилади.

Ўқув жараёнини педагогик технология асосида ташкил этишнинг режалаштириш босқичида, етакчи педагог олимлар, методист ўқитувчилар педагогик технологиянинг қонун-қоида ва принциплари асосида услубий материалларни ишлаб чиқиш пайтларида улардан юксак малака талаб этилади. Материаллар тайёр бўлгач, педагог асосан, ташкилий ва консультатив (ижодий қўшимчалар киритиш имконини сақлаган ҳолда) вазибаларни бажаради.

Ўқув жараёнининг барча босқичларида бутун тизимнинг асосий технологик жиҳати – ўқув жараёнининг сўнгги натижаларига йўналтирилганлигини кузатиш мумкин.

Умумий кўринишда педагогик технология таркибига қуйидагилар киради:

- идентификацияланган ўқув мақсадларини ишлаб чиқиш;
- ўқув мақсадлари таксономияси;
- ўқув мақсадларини назорат (тест) топшириқларига айлантириш;
- мақсадга эришиш усуллари;
- эришилган ўқув мақсадларини баҳолаш.

Педагогик технологияни тушунишнинг асосий йўли аниқ белгиланган мақсадларга қаратилганлик, таълим оловчи билан мунтазам ўзаро алоқани ўрнатишдир. Ўзаро алоқа педагогик технологиянинг асосини ташкил қилиб, ўқув жараёнини тўлиқ қамраб олади. Ўқитувчи(педагог) ўз олдида ўқувчи-талабалар ўқув материалнинг мазмунини тушуниб, ўзлаштириб олсин, маълум билимларни эгаллаб, амалиётга қўллашга ўргансин деган мақсадни кўяди. Бироқ ўзлаштириш, тушуниш, қўллаш нимани англатади? Ўқитувчи (педагог) ўз олдида қўйган мақсадга эришганлигини қандай билади?

Педагогик мақсадга эришганлик ёки эришмаганликни билишнинг аниқ воситалари бўлгандагина, ўқитувчи(педагог) ўзининг меҳнати самарали эканлигига ва танлаган методларининг мақсадга мувофиқлигига, ёки аксинча, самарасиз эканлигига ишонч ҳосил қилиши мумкин.

М.В.Кларин фикри бўйича, ўқитувчи(педагог)лар томонидан мақсадларни белгилашнинг типик усуллари қуйидагича:

1. Ўқув материалининг режасидан келиб чиқиб, мақсадни белгилаш.
2. Мақсадни ўқитувчи(педагог) фаолияти орқали аниқлаш.
3. Ўқувчи-талабанинг интеллектуал, эмоционал, шахсий ривожланиш ички жараёнлари ва қонуниятлари орқали ўқув мақсадини қўйиш.

Ўқитишнинг мақсади ва таълим мазмунини ўқитувчи(педагог) ёки ўқувчи-талабанинг фаолияти орқали белгилаш таълимда кутилаётган натижалар ҳақида аниқ таассуротга эга бўлишга имкон бермайди. Бу натижалар ҳақида ўқувчи-талабалар фаолиятининг фақат ташқи томондан намоён бўлишини кузатиш мумкин. Бу мақсадга эришишнинг жуда содда ва самарасиз йўлидир.

Ривожланган давлатларда ўқувчи-талаба ва ўқитувчи(педагог)лар учун мақсадларни алоҳида-алоҳида белгилаш одат тусига кирган. Бу мантиқан тўғри, чунки ўқитиш жараёни педагог ва ўқувчи-талабанинг ўзаро ҳамкорликдаги фаолияти ҳисобланади.

Бунда мақсадлар ўқитувчи(педагог)нинг фаолиятидан келиб чиққан ҳолда қўйилади (ўргатиш, тушунтириш, кўрсатиш, айтиб бериш ва ҳоказо), ўқувчи-талабанинг характерларида ифодаланадиган натижалар эса таълимнинг вазифалари дейилади. Бундай маънода таълим вазифалари ўқувчи-талаба машғулотнинг охирида билиши ёки бажара олиши мумкин бўлган нарсани англатади.

Умуман олганда, таълим жараёнида вазифаларни ўлчаш, аниқлаш, ўқитишни қайта такрорлаш имконига эга бўлиш учун ҳар бир мақсадга эришиш мезонини билиш керак, яъни таълим мақсади шундай қўйилиши керакки, унга эришганлик ҳақида аниқ хулоса чиқариш мумкин бўлсин.

3-мавзу: Педагогик технологиянинг шаклланиши ва унинг замонавий тузилмаси

3.1. Таълим технологияси ва унинг тузилиши

Таълим жараёни ниҳоятда мураккаб ва кўп компонентлидир. Таълим самарадорлиги педагог ва талаба-ўқувчининг фаоллигига, таълим воситаларининг мавжудлигига, таълим жараёнининг ташкилий, илмий-методик муаммаллигига, жамиятда илмий кишиларга бўлган эҳтиёжга ва бошқа ҳали аниқланмаган кўпгина омилларга боғлиқ. Жамият ўзининг ижтимоий-сиёсий, иқтисодий эҳтиёжлари асосида таълим самарадорлиги юқори бўлишини талаб этади.

Ўзбекистонда бозор муносабатларига асосланган иқтисодий структуралар яратилаётган ҳозирги кунда кенг, чуқур билимли ва билимларни амалда қўллай оладиган шахсларга талаб кучайиб бормоқда. Билимдон ва тадбиркор, ижтимоий фаол шахс жамият ҳаётида, меҳнатда ўзининг ўрнини топади. Ўзбекистон Президенти И.А.Каримов «....шуни яхшилаб тушуниб олишимиз зарурки, жамиятимизни янада демократлаштириш ва фуқаролик институтларини шакллантириш, аввало, аҳоли сиёсий, ижтимоий ва давлат ҳаётида нечоғлик фаол иштирок этиши билан узвий боғлиқ», деб кўрсатди. Бундай фаоллик вужудга келиши учун билимдон ва ҳаракатчан, миллий истиқлол ғоясига содиқ бўлган шахсни шакллантириш керак.

Таълимнинг барча бўғинларини шундай ташкил этиш керакки, у ёшларга чуқур ва асосли билим бериш билан бирга кенг қамровли фикрлашга ўргатсин. Таълим жараёнида талабада мустақил билим олиш эҳтиёжи шаклланиб бориши ҳозирги куннинг талабидир.

Педагогик амалиёт ва тадқиқотларда қатор иш усуллари қўллаб кўрилди. Таълимни муаммоли ташкил этиш, таълимда ўқувчиларни фаоллаштириш, ҳамкорлик педагогикаси, таянч билимларга асосланиш, таълимни оптималлаштириш ва бошқалар тажрибадан ўтди. Лекин бу педагогик воситалар айрим ўқитувчиларда самарали натижа берса ҳам, уни оммавий йўсинда таълим тизимига киритиб бўлмади.

Педагогик технологиянинг асосий моҳияти таълимда талабаларни қизиқтириб ўқитиш ва билимларни тўлиқ ўзлаштиришга эришишдир. Таълимда берилаётган билимларни талабаларнинг аксарият кўпчилиқ қисми пухта ўзлаштириши педагогик технологияни жорий этишнинг асосий мақсади ҳисобланади.

Педагогик технология асосида дарс ўтишда энг асосий талаб талабанинг ҳаётий тажрибаси аввал ўзлаштирган билимлари ва қизиқишлари асосида билим беришни кўзда тутати. Педагогик технология ўрганилаётган соҳа бўйича талабаларда билим етарлича бўлмаган ҳолда ҳам талабада салбий кечинмага ўрин қолдирмасликни, бу талабанинг айби эмаслигини тан олишни талаб этади. Фаоллик кўрсатилса, билимларни ўзлаштириб олишга талабаларда ишонч пайдо бўлишига эришиш мумкин.

Мавжуд педагогика фанида дарс жараёнига оид берилган маълумотларда эътибор кўпроқ янги билимларни баён этиш, уни мустаҳкамлаш ва натижасини ҳисобга олишга қаратилган. Билим беришда талабанинг аввалги

билимлари, ҳаётий тажрибаси етарлича ҳисобга олинмаган. Дарс режасида аввал ўтилган мавзунини яқунлаб, янги мавзуга боғлаш таклиф этилган. Лекин шу янги ўтиладиган мавзу бўйича талабанинг билимини аниқлаш, мавзуга хос бўладиган дастлабки маълумотларни бериш етарлича амалга оширилмаган.

Педагогик технология талабаларнинг ўрганиладиган соҳа бўйича билимларни эсга тушириш, жонлантириш янги билимини ўзлаштиришга асос бўлади, деб кўрсатади. Билимлар ва тайёргарликни аниқлаш талабани фаоллаштириш ва билим ўзлаштиришга ижобий мотивни келтириб чиқаради. Мавзунини ўрганишга киришишда эркин суҳбат, мунозара, ақлий ҳужум ва бошқа шаклларда жонлантириш мумкин.

Педагогик технология таълим амалиётида учта даражада қўлланилади:

1. *Умумий педагогик даража.* Умумий педагогик (умумдидактик, умумтарбиявий) технология ўқув-тарбия жараёнининг яхлит тизимлилиги, маълум бир регион, ўқув юрти томонидан узлуксиз таълим таълим тизимининг муайян бир босқичидаги технологиянинг умумий қонуниятлари, илмий-назарий асослари, тамойиллари, амалиётда қўллашнинг умумий хусусиятлари, шарт-шароитларини ифода қилади. Шу ўринда қайд этиш керакки, узлуксиз таълим тизимининг ҳар бир босқичида таълим мазмунини орқали тегишли ўзига хос мақсад ва вазифаларни амалга ошириш кўзда тутилганлиги сабабли, педагогик технология ҳам ўзига хос хусусиятга эга бўлади. Бу даражада педагогик технология педагогик тизим тушунчасига синоним ҳисобланади. Унинг таркибига таълим-тарбия жараёнининг мақсад ва вазифаси, мазмунини, восита ва методлари, тарбия жараёнининг объекти ва субъекти фаолиятининг алгоритмлари кирилади.

2. *Хусусий методик даражада* педагогик технологиянинг муайян бир предмет, курсни ўқитиш жараёнининг мақсад ва вазифаларини амалга ошириш мақсадида фойдаланиладиган таълим мазмунини, ўқитиш воситалари, методлари ва шакллариининг мажмуаси тушунилади.

3. *Локал (модул) даражада* ўқув-тарбия жараёнининг маълум бир қисмининг хусусий дидактик ва тарбиявий мақсадини ҳал этишга қаратилган технология тушунилади. Унда ўқувчи- талабаларнинг мустақил ишларини ташкил этиш, улар билимини назорат қилиш, шахсий фазилатларини шакллантириш каби масалалар кўзда тутилади.

Педагогик технологиянинг юқорида қайд этилган учта даражаси бир-бирини тўлдиради ва тақозо этади. Ўзбекистонда педагогик технология масалалари, асосан, таълим доирасида ўрганилмоқда. *Таълим технологияси* деб, ўқув-тарбия жараёнида ўқувчи мақомини ўзгартириш, янгилаш йўли билан маълумот мазмунини ва моделлаштириш даражалари – ўқув материали, ўқув предметида педагогик ишлов бериш, ўрганиладиган мавзунини ўқувчи-талабаларнинг реал билиш имкониятларига мослаштириш, таълим натижасини қабул қилинган эталон даражасига кўтариш ва баҳолашга оид усуллар, воситалар, таълимнинг ташкилий шакллариини тушунализ. Таълим технологияси ўқув-тарбия жараёнини бошқаришнинг ҳозирги етакчи принципи (субординация) ни чегаралайди, унда координация ўқитувчи (педагог) ва ўқувчи-талаба фаолиятини ўзаро мувофиқлаштиришнинг етакчи

принципига айланади. Координация таълимни ташкил қилиш, бошқариш ва назорат қилишнинг бош принципига айланганда ўқувчи-талаба таълим жараёнининг ўқитувчи (педагог) билан тенг ҳуқуқли субъектига айланади, таълим жараёнини ўқитувчи (педагог) ва ўқувчи-талаба биргаликда амалга оширади.

/арб мамлакатларидаги таълим технологиясининг бош ғояси дастурлаштирилган таълимга бориб такалади. Дастурлаштирилган таълим асосчиларидан бири Беррес Фредерик Скиннернинг таъкидлашича, ўқувчиларнинг ўқув материали ва уни ўзлаштиришга оид хатти-ҳаракатлари (ўқувчи фаолияти) поғоналар (таълим босқичлари)га ажратилади, ҳар бир босқичда ўқув материалининг маълум улуши тўлиқ ўзлаштирилади, ўқув материалининг ўзлаштирилган улуши текширилиб, кейинги улушни ўрганишга ўтилади. Демак, педагогик технологиянинг асосий тамойили маълумот мазмунини тўлиқ ўзлаштириш тактикасидан иборат бўлиб, у даставвал дастурлаштирилган таълим назарияси ва амалиёти қобиғида пайдо бўлган эди.

Педагогик технология инсон онги, тафаккури билан боғлиқ билимлар соҳаси сифатида мураккаб ва ҳаммага ҳам тушунтириш мумкин бўлмаган педагогик жараённи ифода этади. Унинг ўзига хос жиҳати – тарбия муаммосини ҳам қамраб олишидир. Демак, технология самарадорлиги инсон ўзининг кўпқиррали томонлари билан унда қанчалик тўлиқ намоён бўляпти, унинг психологик-касбий жиҳатлари, уларнинг келажақда ривожланиши (ёки пасайиши) қандай ҳисобга олиняпти, деган саволларнинг ечимига боғлиқ экан. Шу жиҳатдан олганда технология шахснинг ривожланиш босқичларини лойиҳалаштириш, ташхислаш каби имкониятларга ҳам эга бўлади. Бу эса педагогнинг технологик жараён билан ишлаш қобилиятига боғлиқ.

Педагогнинг белгиланган ўқув-тарбия вазифаларини меъёрий ҳужжатларда кўрсатилган талаблар асосида йўл қўйиладиган чегаравий кўрсаткичлар доирасида бажариш ҳолати ишлаш қобилияти деб аталиши мумкин. Демак, у ёки бу фан ўқитувчисининг маҳоратини аниқлашда унинг фаолияти давлат таълим стандартлари талабларига ва педагогик шартларга нечоғлиқ мос келиши назарда тутилади.

Педагогик нашрларда педагог фаолиятини баҳолаш учун қатор кўрсаткичлар тавсия этилади, жумладан:

- педагогик натижавийлик – педагог гуруҳида фан бўйича ўзлаштиришнинг ўртача қиймати;
- ўқитишнинг илмийлик даражаси – педагогнинг ўқув элементларини фан абстракцияси поғоналари бўйича тушунтириши;
- таълим мазмунини методик тайёрлаш – умумийлиги, изчиллиги, ҳаракатдалиги, ортиқча эмаслиги каби талабларнинг эътиборга олиниши;
- таълимда у ёки бу натижани қўлга киритиш йўлларида самарали фойдаланиш – экстенсив ёки интенсив шароитда ва ҳоказо.

Умуман олганда, педагог учун асосий касбий-меъёрий кўрсаткич – бу биринчи навбатда ўз ҳолатини педагогик жараёнда бунёдкор сифатида ҳис этиши ва англаб етишидир. Педагог ўзининг иш фаолиятига хусусий касбий

яроқлилигини, педагогик воқеликдаги ўз ўрнини баҳолай олмас экан, ундан ҳеч қачон ижодкорликни талаб қилиб бўлмайди. Демак, педагогик фаолиятга кириб келаётган ҳар бир инсон ўзининг унга мосланувчанлигини, шу касбга лаёқати, қизиқиши борлигини тўлиқ тасаввур этиши керак.

Таълим технологиясининг асосий мақсади ҳам, ўқув предметларини тўлиқ ўзлаштиришга мос келадиган таълим лойиҳасини яратишдир. Бундай лойиҳа ҳозирги замон психологияси, дидактикаси ва педагогик амалиётининг асосий ва илғор ғояларига таянган ҳолдагина яратилади.

Таълим – бошқариладиган жараён бўлиб, унинг натижаси, кўп жиҳатдан, тайёрланган дидактик лойиҳага боғлиқ. Дидактик лойиҳа эса таълим технологиясининг маҳсулидир. Ўқувчи- талабаларнинг билиш фаолиятини дидактик лойиҳага кўра бошқариш таълим технологиясининг педагогик асоси саналади. Ҳар қандай жараённинг бошланиши ва якуни мавжуд бўлганидек, дидактик лойиҳани амалга оширишнинг ҳам кириш ва чиқиш нуқталари бор. Икки нуқта орасига жуда кўп нуқталарни жойлаштириш мумкин бўлганидек, дидактик лойиҳани амалга ошириш ибтидоси билан интиҳосигача бўлган масофада таълимнинг самарали усуллари, воситалари кўп топилади. Бу ерда таълим технологияси энг самарали усул бўлиб, таълимнинг самарали шаклини танлашда ўқитувчига ёрдамга келади.

Демак, мақсаддан эталонга етиб келгунча ўқитувчи (педагог) ва ўқувчи-талаба онги жуда кўп ҳодисалар билан учрашади. Таълимга технологик ёндашиш – бу маълумот ва таълим мазмунини атрофлича таҳлил қилиш йўли билан ўқув-тарбия жараёнининг умумий, хусусий мақсадларини таҳлил қилиш, ўқитувчи (педагог) ва ўқувчи-талаба мақсадларининг учрашган нуқталарида (ўқитиш мақсади, ўқиш мақсади) таълимнинг дидактик мақсадини белгилаш асосида таълимни лойиҳалаш ва амалга ошириш йўллари билан мўлжалдаги эталонга эришишдир. Умуман, таълим технологияси ҳақида гап кетганда ўзаро дахлдор қуйидаги ҳодисаларни бир-биридан фарқлашга эҳтиёж туғилади: таълимни дидактик лойиҳалаш; лойиҳани амалга ошириш; таълимнинг жорий ва оралиқ натижасига кўра дидактик лойиҳага тузатиш ва ўзгартиришлар киритиш; таълимни такрорлаш ва якуний назоратдан иборат. Бу ҳодисаларнинг биринчи ва иккинчиси анъанавий таълим тажрибасида ҳам учрайди. Таълим технологиясининг анъанавий таълим тизимидан фарқи шундаки, таълим натижаси ва унинг эталон даражасида бўлиши доимо ўқитувчи (педагог) ҳамда ўқувчи-талабанинг диққат марказида туради. Ўқитувчи (педагог) таълим натижасини тез-тез текшириб, ўқувчи-талабаларни ўзлари эришган ютуқлардан огоҳ қилиб туради ва ўқувчи-талабалар ўзлари эришган ютуқ ва камчиликларни англаб, ютуқларини янада кўпайтиришга, камчиликларини эса бартараф этишга ҳаракат қилади. Ўқувчи- талабалар таълимнинг зарурийлигини, улар таълим жараёнининг ҳақиқий субъектига айланган пайтида сезишади.

Таълим технологияси бўйича қилинадиган ишлар икки қисмдан иборат: таълим лойиҳасини тайёрлаш ва лойиҳани амалга ошириш.

1. Таълим лойиҳасини тайёрлаш. Лойиҳа ўқитувчи ёки эксперт аъзолари туза олиш фаолиятининг маҳсули бўлиб, қатор умумий хусусиятларга эга.

Лойиҳа асосида ўқитувчи (педагог) ва ўқувчи- талабаларнинг келажакда биргаликда амалга оширадиган фаолияти ётади.

Таълим лойиҳаси маълумот мазмунини давлат стандартлари талаблари асосида таҳлил этишдан бошланади. Таҳлил маълумот мазмуни элементлари (билимлар, кўникма ва малакалар, ижодий фаолият тажрибаси, муносабатлар) дастурларда қандай берилганлиги, дарсликларда қандай акс эттирилганлигига қаратилади. Кейин таълим мазмуни ўрганилади, у ёки бу мавзунини ўрганишдан кўзда тутилган мақсад, таълимнинг дидактик мақсади, ўқитувчи (педагог) ва ўқувчи-талабалар мақсади, мақсадларни амалга ошириш ва ҳисобга олиш варақалари, бериладиган уй ишлари миқдори, мавзулар бўйича ўтказиладиган тест саволлари, рейтинг назорати босқичлари, эталон даражасида ўзлаштириш усули олдиндан белгилаб қўйилади. Бу ишларнинг барчаси онгда таълим моделини яратишга олиб келади.

2. Таълим лойиҳасини амалга ошириш. Таълим лойиҳаси бевосита таълим шароитида амалга оширилади. Бу жараёнда қуйидаги ишларга алоҳида эътибор қаратилади:

- ўрганилаётган мавзу бўйича мақсад, вазифалар билан ўқувчи-талабаларни олдиндан таништириш, муаммо, топшириқларни, шунингдек, уй вазифалари, мустақил бажариладиган ишларни, уларни бажариш тартиби, пайтини ёллон қилиш, мавзунини тўлиқ ўзлаштириш бўйича кўрсатмалар бериш, ўзлаштириш меъёрларини айтиб бериш;

- ўқувчи-талабаларни фаол, мустақил фаолиятга рағбатлантириш, улар диққатини бўлим ёки мавзу мазмунига тортиш, уни қандай ўрганиш зарурлигини айтиб бериш, билишга қизиқиш уйғотиш, ўқиш-ўрганишга ҳавас, муаммоларни бажаришга эҳтиёж уйғотиш, эмоциялар, тафаккур ҳодисалари, билимларни ўқув ҳолатларига татбиқ этиш йўллари орқали мавзу бўйича маълумотлар тўплаш, тўпланган маълумотлар юзасидан жорий назоратни ташкил этиш, мавзунини тўлиқ ўзлаштиришга оид ўзгариш, қўшимча, тузатишларни белгилаш;

- бўлим ёки мавзу бўйича тўпланган билимларга ишлов бериш.

Таълим жараёни стохастик характерга эга. Унда кутилган ва кутилмаган, режалаштирилган, фавқудлодда ва тасодифий ҳодисалар ҳам учраб туради. Ўрганилган билимларга ишлов бериш жараёнида ҳам жорий назорат натижаларига асосланиб лойиҳага янги ўзгариш, қўшимча ва тузатишлар киритилади;

- бўлим ёки мавзу бўйича умумий хулосалар чиқариш, чиқарилган хулосаларни мураккаб ўқув ҳолатларига татбиқ қилиш, оралиқ назорат натижаларига кўра мавзу ёки бўлим бўйича ахборот тўплаш, тўпланган ахборотларга ишлов бериш жараёнларида ўқувчи-талабалар эришган ютуқларни таҳлил қилиш, ўқувчи-талабаларнинг билим ва малакаси, ижодий фаолият тажрибасидаги камчиликларини кўрсатиш, гуруҳдаги ҳар бир ўқувчи-талабага якуний назоратгача бажариладиган қўшимча топшириқларни бериш, уларни ўқув материални янада атрофлича ўзлаштиришга рағбатлантириш;

- якуний назоратнинг асосий вазифаси ўқувчи-талабаларнинг маълумот ва таълим мазмуни элементларини эталон даражасида ўзлаштиришларини аниқлаш, эталон даражасидан паст ўзлаштирган ўқувчи-талабаларни огоҳлантириш, қўшимча топшириқлар бериш кабилардан иборат.

Замонавий педагогик технология таълим мақсадини аниқ ўрнатишдан бошлаб то унинг натижаларини баҳолашгача бўлган босқичларнинг ҳар бири учун ижодий фаолиятни талаб этади. Педагог фаолиятининг технологияланувчанлик даражасини проф. Н.Сайидахмедов куйидаги мезонлар асосида алоҳида ажратиб кўрсатган.

1. Таъхисланувчан ўрнатилган мақсад – ўқувчи-талаба томонидан дидактик, жараён маҳсули сифатида ўзлаштирилган аниқ ўлчамли тушунчалар, амаллар ва фаолият турлари.
2. Таълим мазмунини ўқув элементлари ёрдамида баён қилишда абстракция поғоналарининг ва ахборотларни ўзлаштириш даражасининг ҳисобга олиниши.
3. Ўқув материалларини ўзлаштириш босқичларининг етарлича мантикий қатъиянлиги – дидактик жараён тузилмасига мослиги.
4. Ўқув жараёнига янги воситалар ва ахборотлаштириш усулларининг жорий этилиши.
5. Ўқитувчининг қоидабоп (алгоритмли) ва эркин, ижодий фаолиятидаги мумкин бўлган четга чиқиш чегарасининг кўрсатилиши.
6. Ўқувчи-талаба ва ўқитувчи фаолиятида шахсий мотивлашганликнинг таъминланиши (эркинлик, ижодиёт, курашувчанлик, ҳаётий, касбий моҳият ва бошқалар).
7. Ўқитиш жараёнининг ҳар бир босқичида коммуникатив муносабатларнинг, ахборот техникалари билан муомала қилишнинг мақсадга мувофиқлиги.

Юқорида берилган кўрсаткичлар лойиҳаланган ўқув жараёнининг технологик даражасини тўлиқ ифодалайди, амалда жорий этилиши эса педагогни юқори малакали мутахассисга айлантиради, талабанинг нуфузини ҳам бирмунча оширади ва ижодий фаолиятни ривожлантиришнинг янги қирраларини очади.

Замонавий педагогик технологияни мунтазам таҳлил қилиб бориш, лойиҳалаштирувчи воситаларнинг энг зарурини танлаш методларининг мақсадга мувофиқлигини аниқлай билиш (таълим методлари), олиниши зарур бўлган натижани олдиндан таҳлил қилиш (мақсадларнинг амалга ошишига эришиш), ўқув жараёнининг яхлитлигини таъминлаш каби тамойилларга асосланади. Педагогик технологияларни таълим жараёнига жорий қилиш, айниқса хорижий давлатлардаги педагогик технологиялар тажрибаларидан фойдаланган ҳолда ўзимизнинг тизимлаштирилган таълим жараёнининг замонавий педагогик технология тизимини вужудга келтириш борасидаги амалга ошириладиган ишларни умумлаштириш ва ҳаётда қўллаш учун куйидаги тадбирларга амал қилиш мақсадга мувофиқдир:

1.Таълим жараёни иштирокчилари – ўқитувчи (педагог) ва ўқувчи-талабалар ўртасида:

Ўқув режасини ишлаб чиқиш, яъни ўқитувчи (педагог) бўлим ва бобни ўрганиш режасини тузар экан, ушбу режада ўқувчи- талаба ва ўқитувчи (педагог) фаолияти ўз ифодасини топмоғи лозим. Замонавий педагогик технология тамойилларидан бири бўлган ўқув меҳнатининг ўқитувчи (педагог) ва ўқувчи-талаба ўртасида изчил режалаштирилган тақсимоти ўқитувчи (педагог)дан таълим жараёнини изчил бошқаришни талаб қилади.

2. Фаннинг ички боғланиши ва фуқаролараро боғланиш имкониятларидан мақсадли фойдаланиш.

Ҳар бир ўрганиладиган кичик ва йирик ўқув бирликлари олдин ўрганилганларга таянади. Бунда фанлараро боғланишлар ва ўқувчи-талабаларнинг тайёргарлик даражаларини билиш ҳам муҳим томонлардан биридир. Демак, ўқувчи-талабани янги бўлим, бобни ўрганишга олиб киришда ундаги мавжуд билимларга таяниш, агар мавжуд билимлар янги бобни, бўлимни ўрганишга етарли бўлмаса, оралик тайёргарлик олиб бориш ва шундан кейингина билимларни ўрганишнинг навбатдаги босқичига ўтиш мумкин.

3.Ўқув бирликларини (мезонларини) белгилаш.

Ўқув бирликлари ўқувчи-талаба ўрганиши лозим бўлган тушунчалар, таърифлар, қоидалар, қонунлар, ҳодисалар, воқеалардан иборат бўлиб, улар орасидаги мантикий боғланишнинг таъминланиши шу боб ёки бўлимнинг ўзлаштирилишига олиб келади. Ўқитувчи (педагог) боб, бўлим учун ажратилган соатларда ўқувчи-талабалар ўрганиши лозим бўлган мезонлар ҳисобланиб, ўқувчи-талаба билимини баҳолашнинг чегаравий қиймати аниқлаб олинади. Ўқув режасини тузишда ўқитувчи (педагог) ва ўқувчи-талабалар билиши керак бўлган ўқув бирликларини бўлимлар, боблар бўйича аниқлайди ва уларга мустақил топшириқ сифатида бўлимни ўрганишдан олдин вазифа қилиб беради.

4. Диагностик таҳлил.

Ўқувчи-талабалар билимидаги нотекисликларни аниқлаш, уларни тўлдириб ва навбатдаги ўзлаштириш босқичига кўтариш мақсадида диагностикалаш амалга оширилади. Диагностикалаш қуйидаги мақсадларни амалга оширади:

- ўқувчи-талабалар ўзлаштириш даражасини диагностикалаш;
- улар билимидаги етишмовчиликларнинг олдини олиш;
- аниқланган етишмовчиликларни тўлдириш мақсадида махсус топшириқлар ишлаб чиқиш;
- махсус топшириқлар бажариш соатларини белгилаш;
- якуний диагностик таҳлил қилиш.

Диагностика таълим технологиясининг асосий элементларидан бири ҳисобланиб, асосий ўзлаштиришдаги камчиликлар соатини аниқлаш, ҳар бир ўқувчи-талабанинг билим даражасини аниқлаш, режанинг боришига тузатишлар киритиш йўли билан таълим жараёнининг натижаси кафолатланганлигини таъминлайди.

5. Тузатиш киритиш.

Бўлим ёки бобнинг ўзлаштирилиш даражасининг диагностик таҳлили натижаси 50 фоиздан кам кўрсаткични берса, ўқитувчи (педагог) таълим жараёнининг боришига тузатиш киритиши шарт.

6. Қайта тўлдириш (нуқсонларни йўқотиш).

Қайта тузатиш киритилишидан (коррекция) мақсад олинган билимлардаги камчиликларни бартараф этишдан иборат. Камчиликларни бартараф этиш тўлдириш асосида амалга оширилади.

7. Кутилиши лозим бўлган натижани олиш.

Бу элемент замонавий педагогик технологияларнинг марказий ғояси ҳисобланади. Педагогик технология таълим жараёни натижаси кафолатли бўлишини талаб қилар экан, жараён боришидан кўзда тутилган мақсад амалга оширилиши ва натижали бўлишининг режалаштирилишини ўқитувчи (педагог)лар олдида вазифа қилиб қўяди.

Таълим технологияси асосида ўтказиладиган машғулотлар анъанавий педагогик амалиётдан қатор хусусиятларига кўра фарқ қилади:

- машғулотлар ўқувчи-талабаларнинг ўқув мақсадларини ойдинлаштиришдан бошланади;
- таълим-тарбия жараёни олдиндан қайд этилган натижага мўлжаллаб ташкил этилади;
- ҳар бир ўқувчи-талаба ўз фаолияти хусусиятларига мос келадиган суръатда ишлайди;
- жамоа аъзоларининг ҳар бири ўзлари эришган натижадан тез-тез огоҳлантириб турилади; эришилган натижа таълимнинг ҳар бир босқичида эталонга бирлаштириб турилади;
- натижа ўқувчи-талабаларнинг асосий ўқув мақсадларига кўра аниқланади;
- ўқув материални тўлиқ ўзлаштирган ўқувчи-талаба кейинги мавзунини ўрганишга ўтади;
- эталондан паст ўзлаштирган ўқувчи-талабалар учун таълим ўхшаш шароитларда такрорланади;
- ўқувчи-талаба учун ўқиш-ўрганиш ҳаракатига тенг мақсадларни амалга оширишдан бошланади;
- ўқувчи-талаба ҳаракатга тенг мақсадлардан оралиқ мақсадга – билимларга, ундан умумий ўқув мақсадига қараб боради;
- ҳаракатга тенг мақсаддан умумий ўқув мақсадига қараб бориш ўқиш-ўрганишнинг циклийлигини таъминлайди;
- якуний (назорат) баҳо ўқув курси тўлиқ ўрганилгач чиқарилади.

3.2. Таълимда ахборот технологиялари

Бугунги кунда ахборот технологиялари жамиятимиз ривожланишига таъсир этувчи энг муҳим омиллардан бири ҳисобланади. Ахборот технологиялари инсоният тараққиётининг турли босқичларида ҳам мавжуд бўлиб, ҳозирги замон ахборотлашган жамиятнинг ўзига хос хусусияти

шундаки, ахборот технологиялари барча мавжуд технологиялар, хусусан янги технологиялар орасида етакчи ўрин эгалламоқда.

Ахборот технологияси ва техник воситалар самарасини белгилайдиган дидактик материаллардан кенг фойдаланиш замонавий педагогик технологияларнинг асосий белгиларидан биридир. Миллий дастурда таълим-тарбия жараёнини бошқаришнинг бу муҳим воситасига алоҳида урғу берилган. Ахборотли воситалар (компьютер, электрон алоқа, радио, телевидение) дан фойдаланиш даражаси икки омил билан аниқланади:

1. Ўқув жараёни учун ахборотли воситалар самара берадиган мавзулар юзасидан дидактик материалларни ишлаб чиқиш.
2. Педагогларнинг ўз амалий фаолиятларида техник воситалар ва дидактик материаллардан методик жиҳатдан тўғри фойдалана олиш тайёргарлигини текшириш.

Ахборотли таълим жараёни олдиндан педагогик лойиҳалангандагина кўзланган мақсадга эришиш мумкин. Педагогик жараёни компьютерлаштириш асосий йўналишларидан бири ва замонавий педагогик технологияларнинг шуғулланиши лозим бўлган соҳасидир.

Ахборот технологиялари – бу одамларнинг билимларини ривожлантирадиган, уларнинг техника ва ижтимоий жараёнларни бошқариш бўйича имкониятларини кенгайтирадиган маълумотларни ташкил этиш, сақлаш, ишлаб чиқиш, тиклаш, узатиш усуллари ва техник воситаларидир. Яна шунингдек, ахборот технологиялари деганда, маълум бир мақсадга эришиш учун амалга ошириладиган жараёнлар занжиридан иборат яратувчи фаолият тушунилади. Агар технологик занжирни ташкил этувчи жараёнлар, улар орасидаги ахборот алмашинувини ташкил этиш ва уларни уйғунлаштиришда компьютерлардан фойдаланиш имконияти яратилса, ҳар қандай технологиянинг самарадорлиги ортади. Албатта, бунинг учун мазкур технологияни синчиклаб ўрганиш, жараёнлардаги ва улар ўртасидаги ахборот алмашинувини, шунингдек, жараёнлар занжирини (яъни технологияни) бошқаришнинг ахборот таъминотини таҳлил этиш зарурияти пайдо бўлади.

Ҳозирги замон ахборот технологияларининг асосини қуйидаги учта техника ютуғи ташкил этади:

1. Ахборотнинг машина ўқийдиган тушунчаларда жамлаш муҳитининг пайдо бўлиши (магнит, ленталар, кинофильмлар, магнит дисклар ва ҳ.);
2. Ахборотни ер шарининг исталган нуктасига вақт ва масофа бўйича муҳим чеклашларсиз етказишини таъминловчи алоқа воситаларининг ривожланиши, аҳолининг алоқа воситалари билан кенг қамраб олиниши (радио эшиттириш, телевидение, маълумотларни узатиш тармоқлари, йўлдош алоқа, телефон тармоғи ва ҳ.);
3. Ахборотни компьютерлар ёрдамида берилган алгоритм бўйича автоматлаштирилган ишлаб чиқиш имконини (саралаш, таснифлаш, керакли шаклда ифодалаш, яратиш ва ҳ.) ошириш.

Ахборот технологиялари, биринчидан, ахборотнинг циркуляцияси ва ишлов бериш мажмуи, иккинчидан, бу жараёнларнинг тасвиридир.

Ахборот технологиялари таълим жараёнида муҳим ўрин тутиб, қуйидаги вазифаларни ҳал этишга ёрдам беради:

- ҳар бир одамга хос ноёб фазилатлардан иборат индивидуал қобилиятларни ўқитилаётган ўқувчи ва талабаларда очиш, сақлаш ва ривожлантириш, уларда билиш қобилиятларини, ўзини ўзи камолотга етказишга интилишни шакллантириш;

- воқеа ва ҳодисаларни комплекс ўрганишни, аниқ, табиий-илмий, техникавий, ижтимоий, гуманитар фанлар ва санъат орасидаги ўзаро боғлиқликнинг чамбарчаслигини таъминлаш;

- ўқув-тарбия жараёнларининг мазмун, шакл ва методларини доимий тарзда ва динамик равишда янгилаш.

Таълим тизими нуктаи назаридан ахборот технологияларининг жорий этилиши билан бирга юзага келадиган қуйидаги муаммолар муҳимдир:

1. Техник муаммолар – булар таълим тизимида фойдаланиладиган электрон-ҳисоблаш ва микропроцессор техникасига қўйиладиган талабларни, уларни амалда қўллаш хусусиятларини белгилайди;

2. Дастур муаммолари – булар таълим тизимида фойдаланиш учун дастур таъминотининг таркиби ва турларини, уларнинг қўлланиш таркиби ва хусусиятларини белгилайди;

3. Тайёргарлик муаммолари – булар ўқитувчи ва ўқувчи, педагог ва талабаларнинг ахборот-коммуникация технологияларидан, шу жумладан, ҳисоблаш техникасидан ҳам фойдаланиш уқуви билан боғлиқдир.

Бугунги кунда таълимни ахборотлаштиришда асосий йўналиш турли ўқув фанлари бўйича педагогик дастур воситаларини яратишдан иборат бўлиб қолди. Аммо мавжуд ва ишлаб чиқиладиган компьютер техникаси базасидаги педагогик дастур воситалари ўқитиш нуктаи назаридан таълим сифатида муҳим силжишларга олиб келиши мумкин. Бунинг сабабларидан бири-компьютер технологиялари анъанавий ташкил этилган ўқитиш жараёнида жорий этила бошланганлигидир. У ўзининг асосий мазмуни ва методлари бўйича бу технологияларга йўналтирилмаган ва уларга эҳтиёж сезмайди.

Таълим технологиялари доимо ахборотли бўлган, чунки улар кўп хил ахборотни сақлаш, узатиш, фойдаланувчиларга етказиш билан боғлиқ эди. Компьютер техникаси ва коммуникация воситалари пайдо бўлиши билан ўқитиш технологиялари тубдан ўзгарди. Таълим жараёнида ахборот технологияларини амалга оширилиши қуйидагиларнинг мавжуд бўлишини тақозо этади:

- таълимнинг техник воситалари сифатида компьютерлар ва коммуникация воситалари;

- таълим жараёнини ташкил этиш учун унга мос тизимли ва амалий дастур таъминоти;

- таълим-тарбия жараёнида янги ўқув-техника воситаларини татбиқ этиш бўйича мос методик ишланмалар.

Кейинги вақтларда «ўқитишнинг компьютер технологиялари» тушунчаси тарқалиб, бунда компьютерлар базасида амалга оширилган ўқитиш технологиялари тушунилади. Бироқ ахборот технологиялари тушунчаси

Ўқитишнинг компьютер технологиялари тушунчасидан кенгрокдир, чунки компьютерлар ахборот технологиялари техник воситаларининг таркибий қисмидир.

Бугунги кунда турли оптик хотирловчи қурилмалар (видеодисклар, оптик дисклар) кенг тарқалди. Улардан фойдаланиш матнли график ахборотни бир вақтда биргаликда ёзиш имконини беради, шу билан бирга уни қайта тиклашда юқори сифатли тасвир пайдо бўлади. Магнит ёзувдан фарқли ўлароқ, оптик дисклардаги ёзув исталган сондаги қайта тиклашларда ҳам ёмонлашмайди. Компьютерлар ишининг дастурий-математик таъминоти юқори технологик ишлаб чиқариш тараққиётининг муҳим йўналиши бўлмоқда.

Шунингдек, техник ва дастурли ахборот технологиялари ҳам мавжуд бўлиб, уларга қуйидагилар киради:

ЭХМ тармоқлари. Ҳозирги вақтда билимларнинг барча соҳаларида ЭХМ ёки компьютер (локал ёки глобал) тармоқлари кенг тарқалган. ЭХМ локал тармоқлари унча катта бўлмаган фазода амалга оширилади ва ахборот хизмати турли тармоқларининг интегратори бўлади. Улар ташкилотлардаги барча ахборот технологиялари воситаларини бирлаштиради ҳамда уларнинг самарадорлигини оширади. ЭХМ глобал тармоқлари эса, ахборотни катта масофаларга узатилишини амалга ошириш имконини беради.

Йўлдошли алоқа тизимлари. Кўплаб ер устидаги станцияларни ва ер сунъий йўлдошидаги ретренсляторларни ўз ичига олади. Бугунги кунга келиб, бу тизимлар компьютерлар орасидаги алоқани амалга ошириш учун маълумотлар тўплаш ҳамда телевидение дастурини узатиш учун ишлатилмоқда.

Сунъий интеллект тизимлари. Сунъий интеллект элементли АКТнинг бошқаларидан фарқи шундаки, оддий АКТлари фақат статистик маълумотларни, сунъий интеллект тизимлари эса билимларни ишлаб чиқади. Информатиканинг алоҳида йўналиши-сунъий интеллектдир. Одам ақлий фаолиятининг баъзи турларини амалга оширувчи дастурли-техника воситалари ишлаб чиқилмоқда.

Электрон почта. «Электрон почта» – бу корреспонденциялар алмашиши учун почтага ўхшаш ахборот узатиш ва ишлаб чиқишнинг электрон усулларида фойдаланиш, яъни босма материаллар, жадваллар ва журналларни узатиш ҳамда электрон почта ёки қоғозсиз почта алоқалари хизматидан иборат бўлиб, у хабарларни тўплаш, ишлаб чиқиш ва тақдим этиш ҳамда маълумотларни узатиш тармоқлари тизимидир.

Электрон почта асосида аҳолига электрон газета ва журналлар каби ахборот хизмати кўрсатиш амалга оширилган. Сўнгги йилларда жаҳон бозорида электрон нашрлар борган сари кўп ўрин эгалламоқда. Бу жараён компакт оптик дисклар кенг тарқалиши билан тезлашди.

Телеконференциялар. Телеконференциялар замонавий ахборот технологияларнинг амалга оширилишига мисол бўла олади. Телеконференцияларни ўтказиш учун қуйидаги аппаратуралардан фойдаланилади: терминаллар, телевизия камералар, график дисплейлар,

катта намоиш экранлари. Шунингдек, телеконференциялар орқали долзарб масалалар муҳокамасини тезкорлик билан ташкил этиш, муҳокама учун исталган расмий материаллардан фойдаланиш, долзарб масалаларни муҳокама қилишда иштирок этувчи мутахассислар доирасини кенгайтириш, халқаро маълумотлар банкларидаги исталган ахборотдан фойдаланиш каби имкониятлар юзага келади.

Ўқитишнинг замонавий ахборот технологиялари ўқувчи-талабанинг эмас, у энг аввало, ўқитувчи(педагог)нинг технологиясидир. Ўқувчи-талаба замонавий ахборот технологиясини ўрганмайди, балки унинг маҳсулотидан ўқитишнинг техник воситаси сифатида фойдаланади. Ўқитувчи (педагог) замонавий технологияларни қўллаб дарсга тайёрланади, дарсни ташкил қилади, ўқувчи- талабалар билимини назорат қилади ва унинг вазифаси таълим мазмунини такомиллаштириш учун компьютерлаштиришнинг энг юқори даражасидаги ахборот технологияларини таълим жараёнига олиб киришдан иборат бўлади.

Ахборот технологиялари, компьютерлаштириш ва компьютер тармоқлари негизида таълим жараёнини ахборот билан таъминлашни ривожлантириш омиллари компьютерлаштиришнинг ҳар иккала йўналишини ҳам ривожлантириб бориш заруриятига боғланади. Бунинг учун шу соҳада қабул қилинган меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларга асосланган ҳолда узлуксиз таълим тизимининг ҳамма босқичларида «компьютерлаштиришнинг концепцияси» яратилиши лозим.

Компьютерли технологиялар дастурли ўқитиш ғояларини ривожлантиради, замонавий компьютерлар ва телекоммуникацияларнинг ноёб имкониятлари билан боғлиқ таълимнинг ҳали тадқиқ қилинмаган янги технологик вариантларини очади. Таълимнинг компьютерли (янги ахборот) технологиялари – бу ахборотни тайёрлаш ва уни таълим олувчига узатиш жараёни бўлиб, унинг амалга ошириш воситаси компьютердир, яъни:

- ўқувчи-талабаларда ахборот билан ишлаш маҳоратини шакллантириш, уларнинг коммуникатив қобилиятларини ривожлантириш;
- «ахборотли жамият» шахсини тайёрлаш;
- таълим олувчиларнинг ўзлаштириш имкони даражасидаги ва етарли миқдорда ахборот билан таъминлаш;
- ўқувчи-талабаларда тадқиқотчилик маҳоратини, оптимал қарорлар қабул қилиш қобилиятини шакллантириш ва ривожлантириш.

Компьютерли технология мазмуни бир қанча шакллантирилган моделни қўллашга асосланган бўлиб, бу модел компьютер хотирасига ёзиб қўйилган педагогик дастурли воситалар ва телекоммуникация тармоғининг имкониятлари орқали намоён бўлади.

Ахборот технологияларидан фақат ўқув жараёнида эмас, балки узлуксиз таълим тизимида фаолият юритаётган ўқитувчиларни илмий-техник ва махсус ахборот билан таъминлайдиган ахборот ишида, таълим тизимини бошқаришда ва кадрларнинг малакасини ошириш ҳамда уларни қайта тайёрлаш тизимида ҳам фойдаланиш мумкин.

Ривожланган мамлакатларда ахборот технологияларини таълимга жорий этишда уларнинг техник воситаларини интеграциялаш асосий йўналиш бўлмоқда. Шу муносабат билан, ҳатто «мултимедиа» тушунчаси пайдо бўлдики, у ўқитишда кўпчилик техник воситалардан комплекс фойдаланишни билдиради. Мултимедиани қўллаган ҳолда энг муҳим нарсა ўқувчи-талабаларни керакли ахборотни танлаб олишга ўргатишдан иборат бўлади. Ўқитувчи(педагог)нинг вазифаси ахборотни беришдан иборат эмас, балки уни топишда ёрдам беришдан иборат бўлади, ўқитувчи (педагог) билимлар соҳасида йўл кўрсатувчи ҳамдир.

Бу каби ўқитиш воситалари комплексидан фойдаланилган ҳолда ўқувчи-талабага таъсир кўрсатиш биргина ахборот каналлари (кўриш, эшитиш ва ҳ.к.) орқали амалга оширилади. Бу эса таълим самарадорлигини оширади.

Таълим жараёнида ахборот технологияларидан фойдаланилганда ўқувчи-талабаларнинг билиш фаолиятини ташкил этиш шакллари тиклаш муаммоси янгича ҳал этилиши лозим. Агар анъанавий таълим шароитларида билиш фаолиятини ташкил этишнинг энг кўп тарқалган шакллари индивидуал ва фронтал шакллар бўладиган бўлса, ахборот технологияларидан фойдаланиш шароитида уларнинг иккаласидан бир вақтда фойдаланиш мумкин.

Шунингдек, таълим жараёнига ахборот технологияларининг жорий этилиши ўқитувчи (педагог) вазифасининг ўзгаришига сабаб бўлади, яъни педагог таълим-тарбия беришдан кўра кўпроқ тадқиқотчи, ташкилотчи, маслаҳатчи ва дастурловчига айлана боради. Буларнинг ҳаммаси эса ўқитувчи(педагог)ларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини ўзгартиришни талаб қилади. Тадқиқотчилар таъкидлаганидек, ўқитувчи (педагог)ларнинг ахборот маданияти асослари методологик, умумтаълимий, умуммаданий характерда бўлиб, педагог ходимларни касбий тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш жараёнида барча ўқув фанлари комплексини ўрганишда шаклланиши лозим.

Кейинги йилларда Олий ва ўрта махсус ўқув юртларини ахборот технологиялари билан жиҳозлаш, таълим тизими мазмуни, уни ташкил этиш шакллари ҳамда сифатини ошириш борасида катта ижобий ўзгаришлар рўй берди ва бермоқда..

Маълумки, ўқитувчи(педагог)ларнинг анъанавий ўқитиш усулида лаборатория ва амалий ишлар ўтказилишига кўп вақт ажратилади. Бу мутахассис тайёрлашнинг жуда муҳим таркибий қисмидир. У нафақат ўқувчи-талабанинг назарий билимларини мустаҳкамлашга, ўқув материални ўзлаштириш самарасини оширишга, балки муайян соҳада амалий кўникмаларни ҳосил қилишга ҳам кўмак беради. Бироқ бундай машғулотлар тўлақонли натижа беради, дея олмаймиз. Сабаби – лаборатория жиҳозлари етарли даражада эмаслиги ҳамда кўпгина лаборатория ва ўқув хоналари замонавий мослама ва ускуналар билан жиҳозланмаганлиги, мавжудларининг ҳам аксарияти маънавий эскириб қолганлиги ва бугунги кун талабларига тўлиқ жавоб бера олмаслигидадир. Технологиялар тез суръатда ривожланаётган ҳозирги вақтда амалий машғулотлар учун лаборатория ва

стендларни ҳар бир ўқув йилида такомиллаштириш талаб этилади. Бунинг учун эса қўшимча сарф-харажатлар қилиш керак. Бошқа яна бир муҳим омил шундаки, баъзи лаборатория тадқиқотларидаги иш ёки жараёнларнинг сустиги сабабли ажратилган вақт ичида таълим олувчилар такрор таҳлил ёхуд синовлар ўтказишга қийналишади, ҳолбуки, маълум бир соҳада етарлича иш кўникмалари ва тажриба орттириш учун амалий машғулотларни қайта-қайта такрорлаш зарур. Афсуски, анъанавий иш олиб бориш шароитида лаборатория моддий ашёлари ҳамда мосламаларининг тез-тез бузилиши ва шу билан боғлиқ ашёларга қўшимча сарфлар қилиниши боис ҳар доим ҳам бундай қилинавермайди.

Юқорида айтилганларни ҳисобга олиб, янги тизим мутахассис кадрларини тайёрлаш учун муҳим вазифаларни ҳал этишга ёрдам бера оладиган янги самарали, ҳаммабоп педагогик услубни жорий этиш зарурияти туғилди, деб айта оламиз. Бунинг учун лаборатория стендлари ва ўқув устахоналаридаги машғулотлар барча талабалар учун нафақат қизиқарли, балки қулай ва осон бўлишига эришмоқ лозим. Машғулотлар ўзига жалб эта олиши, барча рухий ва дидактик омилларни ҳисобга олиши, жараёнларни жўшқин тарзда намоён этиши, машғулотлар ўтказиш ва ўқитилаётган фанни ўзлаштиришни, умуман бутун ўқитиш самарасини ошириши, эгалланган билимлар хусусида ўзига-ўзи баҳо бериш имконини таъминламоғи зарур. Айнан шу нуқтаи назардан замонавий ахборот технологияларининг тадбиқ этилиши юқорида кўрсатилган вазифаларни мақбул тарзда ҳал қилиш ва анъанавий ўқитиш усулининг бир қатор камчиликларини бартараф этишга кўмак беради.

Бугунги кунга келиб, Олий ва ўрта махсус ўқув юртларида виртуал стендлардан муваффақиятли фойдаланилмоқда. Хўш, виртуал стенд деганда нимани тушунамиз? *Виртуал стенд* – ўқув амалий стенди ёки ўқув-малака устахонаси бўлиб, ўқувчи-талабаларнинг назарий билимларини мустаҳкамлашга, компьютер дастур ва технологиялари орқали маълум йўналишда зарурий кўникмаларни ҳосил қилишга ёрдам беради.

Виртуал стендлар ҳар бир ўқувчи-талаба учун техникага ўзининг кириш параметрларини «буюришга», ўз билимларини назорат қилишга имкон беради. Лаборатория ишини ўтказиш, уни зарур тартибда тушуниш ва ҳоказолар билан боғлиқ вақтдан йўқотиш эса компьютер самараси ҳисобига камайтирилади.

Бунда, айниқса, замонавий жиҳозлар ва аппаратларни харид қилиш, уларни барча таълим муассасаларида тақсимлаш билан боғлиқ улкан молия захираларининг тежаб қолиниши муҳимдир. Замонавий ахборот технологияси бўлган оддий компакт дискка ўнлаб, баъзан эса, юзлаб лаборатория ишларини жойлаштириш мумкин. Энди эса бир дона шундай виртуал лаборатория стенди неча марта арзонга тушишини ҳисоблаб чиқиш қийин эмас. Бундан ташқари, улар билан бирга таълим муассасаларини ялпи таъминлаш мумкин. Агар уларда Интернетга уланган компьютер тармоғи бўлса, ундан ҳам яхши бўлади. Бундан шуни кўриш мумкинки, виртуал стендлар кўпроқ қўлланса, шундай сарфларнинг олдини олиш мумкин бўлади.

Интернет тизимининг халқаро ахборот тизими орқали масофали усуллар ёрдамида мутахассис кадрлар тайёрлаш ва педагог кадрлар малакасини ошириш имконияти республика Вазирлар Маҳкамасининг 2001 йил 4 октябрда эълон қилинган махсус қарорида кўзда тутилган. Тахсил олаётганлар ҳам, таълим муассасалари ҳам виртуал стендлардан фойдаланишдан манфаат кўрадилар.

Уларнинг жорий қилиниши натижасида, анъанавий таълимга қиёслаганда, мутахассисларни тайёрлаш бўйича таълим жараёнининг янада юқори сифати таъминланади. Бунга автоматлаштирилган ўқитувчи (педагог) ва тест ўтказувчи, тизимлар, тест топшириқлари ва ўз-ўзини текшириш учун саволларни ўз ичига олган ихтисослашган ўқув-услубий қўлланмалардан фойдаланиш, ўқув жараёнининг услубий негизини тезкор янгилаш ҳисобига эришилади. Биз ўқитишнинг ташкилий шакллари, замонавий ахборот технологиялари ҳамда турли таълим масканларининг ўқув имконига эга бўламиз. Бу эса маълум даражада турли муассасалар мутахассислари дипломларининг қадри тенг бўлишини таъминлайди.

Демак, таълим жараёнида виртуал стендлардан самарали фойдаланиш таълим сифатини оширибгина қолмай, балки улкан молия захираларини тежашга имкон беради ҳамда хавфсиз, экологик тоза муҳитни яратади. Виртуал стендлар жорий этилиши таълим, ишлаб чиқариш, бошқа давлат муассасаларининг умумий ёндашувини талаб қилади. Виртуал ўқитиш стендларини, айниқса, қимматбаҳо жиҳозни харид қилишдан олдин диққат билан ўрганиб чиқиш зарур. Бу ходимларни маҳаллий шароитда ўқитишга, таълим олувчиларни хориж мамлакатларига гуруҳ-гуруҳ бўлиб жўнашининг олдини олишга имкон яратади.

Шундай қилиб, таълим жараёнига замонавий ахборот технологияларининг жорий этилиши қуйидагиларга олиб келади:

- таълим жараёнини, ўқувчи-талабаларнинг аниқ тайёргарлик даражасини, қобилиятларини, янги материални ўзлаштириш суръатини, қизиқиш ва майлларини ҳисобга олиб кўпроқ индивидуал равишда ёрдам бериш;
- ўқувчи-талабаларнинг билиш фаолиятларини кучайтириш, уларнинг ўз-ўзини такомиллаштириш, таълим ва касбга қизиқишлари ҳамда интилишларини қўллаб-қувватлаш ва ривожлантириш;
- таълим жараёнида фанлараро алоқаларни кучайтириш, борлиқ ходисаларини комплекс ўрганиш;
- таълим жараёнининг мослашувчанлиги, омилкорлиги, ташкил топиш шакллари ва усулларини такомиллаштириш ҳисобига уни доимий ва динамик янгилаш;
- барча таълим муассасаларида ўқитишнинг муаммоли ва компьютер воситаларидан ҳамда виртуал стендлардан фойдаланиш;
- таълим жараёнининг технологик базасини ҳозирги замон техник воситаларини жорий этиш йўли билан такомиллаштириш.

3.3. Педагогик технологияда қўлланиладиган усул ва воситалар

Жамият ҳаётининг жадал тарзда ривожланиши, тараққиёт эҳтиёжлари ва имкониятларининг кенгайиши, турли-туман ахборотлар оқимининг тезлашишини ҳисобга олиб, замонавий педагогик технология фани педагогик прогностиканинг янги шакл, восита ва усулларида фойдаланиш механизмини яратишни ўз заммасига олмоғи талаб этилади. Бугунги кунда турли типдаги таълим муассасаларида амалга оширилаётган таълимнинг ўрни ва даражасини аниқлашга йўналтирилган тадқиқотларда педагогик прогностиканинг имкониятларидан кенг фойдаланишни тақозо қилади. Шундагина таълим жараёнининг натижалари фан, ишлаб чиқариш, маданият, иқтисод ҳамда жамият ҳаётининг барча соҳаларини ривожлантиришга хизмат қила олади. Педагогик прогностикага таянган ҳолда яратилган назарияларгина узлуксиз таълим жараёнини унинг босқичлари ва компонентларининг мазмуни, шакли ва воситаларини, таълим натижаларининг жамият ҳаётига кўрсатадиган таъсир даражасини олдиндан лойиҳалаштиришга асос бўла олади. Демак, шундагина ўқув-тарбия жараёнини янги принциплар ва янги мафкуравий негизда қайта қуриш, таълим соҳасида ислохотларни амалга ошириш мумкин.

Шунингдек, педагогик технологиялар таълим жараёнини ташхис қилиш ва яратилган назариялар, ўқув-методик мажмуалар тажриба-синов асосида амалиётга жорий қилишнинг методологик асослари, аниқ механизмлари, усул ва воситаларини ишлаб чиқиши керак. Таълим жараёнининг ташхис қилиш механизми шу жараённинг ютуқ ва камчиликлари, таълим натижасининг сифат кўрсаткичлари, таълим жараёнига татбиқ қилинадиган педагогик назариялар, замонавий технологияларнинг таълим амалиётини ривожлантира олиш ёки таълимнинг тараққиётига тўсқинлик қилиш даражасини аниқлашга йўналтирилиши керак. Педагогик тажриба-синов эса амалга оширилган тадқиқот натижаларининг самарадорлик даражасини аниқлашда алоҳида аҳамиятга эга. Ўтказилаётган тажриба-синовнинг характери билан боғлиқ тарзда ўқув дастурлари, дарслик ва дарс ишланмалари, методик қўлланмалар, дидактик ишланмалар яратилиши ва тажриба-синов жараёнига тақдим этилиши зарур. Агар ўқув дастури тажрибадан ўтказилаётган бўлса, кузатилаётган таълим жараёнини, яъни дарслик ёки дарс ишланмалари, техник воситалар, кўргазмалар қуроллар, ўқув қўлланмалари билан таъминлашга эришиш талаб этилади. Бунда асосий эътибор ўқитувчининг қайси метод ёки педагогик технологияни қўллаганлигига эмас, балки ўқув дастури доирасида тақдим этилаётган ўқув материалларининг самарадорлигини аниқлашга қаратилади. Чунончи, тажриба-синов жараёнига жалб этилган назариялар ҳамда тажриба синфларида олинган натижалар статистик жиҳатдан ишланиши талаб этилади. Амалга ошириладиган тажриба-синов жараёни ва уларнинг натижаси экспертизасига нуфузли илмий-педагогик жамоалар ҳамда етакчи мутахассислар жалб этилиши талаб қилинади. Кенг кўламли тажриба-синовларнинг амалга оширилиш жараёни ва натижаларининг экспертизаси илмий-педагогик жамоалар томонидан олдиндан тасдиқланган низом талаблари асосида амалга оширилиши керак.

Бугунги кунда жамиятимиз ривожланишида педагогик прогностика ўзининг аниқ белгилаб олинган мақсад ва вазифалари, объекти ва предмети, тадқиқ этаётган муаммоларнинг мантиқий асослари, ривожланиш қонуниятлари, ўзининг таянч методологиясига эга бўлган педагогика фанининг муҳим тармоғи сифатида намоён бўлади. Педагогик прогностика илмнинг устувор соҳаси сифатида давлат ва жамият тараққиётига хизмат қиладиган узлуксиз таълим тизимини янгидан-янги педагогик назариялар негизида вужудга келган таълим моделлари ва технологиялари билан қуроллантириш асосида кадрлар тайёрлаш сифатини оширишга йўналтирилгандир.

Педагогик прогностика ўқувчи шахсининг ёш хусусиятлари ва ривожланиш динамикасини ҳисобга олган ҳолда таълим технологияларини танлайди. Танлаб олинган муайян таълим технологиялари доирасида ўқувчи-талабаларга турли даражадаги тушунчаларни ҳамда мужассамлашган билимларни тақдим этиш йўллари, шакл ва воситаларини тақлиф қилади. Муайян бир педагогик технологияни назарий жиҳатдан асослаганда педагогик прогностика ўқувчи ҳамда ўқитувчининг жонли фаолият кўрсатишини таъминлашга, унинг эркин фикрлаш, ижодкорлик қobiliятини ривожлантиришга йўналтирилган таълим жараёнини ташкил этишни назарда тутмоғи лозим.

Таълим жараёнига татбиқ қилинадиган ҳар қандай педагогик технология, унинг компонентлари хоҳ таълим мазмуни, хоҳ ўқув дастури ёки дарслик, хоҳ ўқитувчи фаолияти орқали ўтишидан қатъий назар, ўқувчининг жонли тарздаги эркин ва ижодий фаолиятини жадал ривожлантиришга хизмат қилишига эришиш талаб қилинади. Бунда педагогик технологиялар, биринчи навбатда, ҳар бир ўқувчи-талабанинг бошқа ўқувчи-талабалар, дарс материаллари ҳамда ўқитувчи (педагог) билан эркин тарзда мулоқот қилишини, фикр алмашишини таъминлайди. Замонавий педагогик технологиялар педагогик амалиётнинг ўқувчи ёки талаба шахсига қонунлар мажмуини, табиат ва жамият ҳодисаларини, кишилиқ маданияти ва ахлоқ-одобини, муайян фан асосларини танитувчи шакли сифатида намоён бўлиши лозим. Бу соҳада назарий жиҳатдан қатъий асосланган, ҳар томонлама синовдан ўтган ҳамда аниқ амал қилувчи қонуниятларга таяниш мақсадга мувофиқдир.

Педагогик технологиянинг асосий моҳияти ҳар бир шахсда мавжуд бўлган унинг эҳтиёжи, қизиқиши, иқтидори ва имкониятлари асосида уларда ижобий ҳислат ва фазилатларни шакллантириш, ривожлантириш саналади.

Бу ўринда таълим мазмуни шахснинг шаклланиши ва ривожланиши учун муҳит саналади. Шунинг учун таълим мазмуни инсонпарварликка йўналтирилган гуманистик ғоя ва меъёрларни ўзида мужассамлаштирган бўлиши лозим.

Педагогик муносабатларни инсонпарварлаштириш ва демократлаштириш асосидаги педагогик технология яқка ҳокимлик технологиясига тубдан қарши бўлиб, педагогик жараёнда ҳамкорлик, ғамхўрлик, ўқувчи-талабалар шахсини ҳурмат қилиш, эъзозлаш орқали шахсни ривожлантириш ва ижод

килишга қулай муҳит яратади. Анъанавий таълимда ўқитувчи (педагог) таълим мазмунининг субъекти, ўқувчи-талабалар педагогик жараёнининг объекти деб қаралса, ҳамкорлик педагогикасида ўқувчи-талаба ўз ўқув фаолиятининг субъекти саналади. Шу сабабли ҳамкорлик педагогикасида ягона таълим жараёнининг иккита субъекти ҳамкорликда ўқув-тарбия вазифаларини ҳал этади.

Ушбу педагогик технологияда таълим тизими марказида баркамол инсон шахсини шакллантириш ва ривожлантиришга қаратилган инсонпарварлик ғояси муҳим ўрин тутаетди. Бу ғоя қай даражада амалга оширилганлиги таълим жараёнининг асосий натижаси педагогик жамоа меҳнатининг сифатига берилган баҳо асосида аниқланади. Педагогик муносабатларни инсонпарварлаштириш ва демократлаштиришда ўқув-тарбиявий жараёнининг асосий натижасини аниқловчи муҳим омил шахсга бўлган муносабат ҳисобланади.

Инсоннинг бошқа мавжудотлардан фарқи – ўз олдига маълум бир мақсад қўйиб, сўнг унга томон ҳаракат қилишидандир. Кишининг мақсади сари қиладиган ҳаракати, яъни фаолияти жараёнида муайян табиий ва сунъий тўсиқларни енгиб ўтади. Бу тўсиқларни бартараф этиш учун у бир қатор тадбир ва чоралардан фойдаланади. Мақсадга етишда муайян тўсиқни енгиб ўтиш учун қўлландиган тадбир ва чоралар мажмуи усул деб аталади.

Инсон мақсадга етишда бир неча, баъзан эса ўнлаб-юзлаб тўсиқларни енгишга тўғри келади. Бу тўсиқларни енгиш учун тегишли усуллар маълум бир тизимда қўлланади. Мақсадга етишда қўлландиган усуллар тизимини услуб деб аталади.

Усулларни маълум бир услубда қўллаш жараёнида ҳар бир ҳаракат мақоми муайян мақсад кўрсаткичларига бўйсундирилади. Ундан ташқари, инсон мақсадга етиш жараёнида бир қатор қонуниятларга ҳам тамойил сифатида амал қилади.

Таълим услуби – ўқитувчи (педагог) билан ўқувчи-талабалар орасида билим бериш ва уни олиш мақсадида амалга ошириладиган ўзаро алоқаларни тизимга солувчи педагогик тадбирдир. Ўқитиш услублари ўқув жараёнининг асосий қисми ҳисобланади. Тегишли услубларсиз педагогик фаолиятни амалга ошириб бўлмайди.

Услублар билимларни узатиш ва қабул қилиш характериға қараб сўз орқали ифодалаш, кўргазмали ва амалийға бўлинади. Таълим мазмунини ўзлаштиришда ўқувчи-талабаларнинг таълим фаолиятиға муносиб равишда қуйидаги услублар: тушунтириш – иллюстратив, репродуктив, муаммоли баён, хусусий қидириш ёки эвристик ҳамда ярим тадқиқот услублари қўлланилади.

Таълимнинг оғзаки услубларига: ҳикоя, маъруза, суҳбат ва бошқалар киради. Бу услубларни қўллашда ўқитувчи (педагог) сўз воситасида ўқув материалини баён қилади, тушунтиради, ўқувчи-талабалар эса тинглаш, эслаб қолиш орқали уни фаол қабул қилади.

Ҳикоя услубида ўқувчи-талабаларға бериладиган таълим мазмунини оғзаки баён қилиш кўзда тутилади. Бу услубни қўллашда муайян педагогик

усуллардан фойдаланилади. Масалан, диққатни фаоллаштириш, баён қилиш, таққослаш, асосийларини ажратиш, яқунлаш каби мантиқий тадбирлар шулар жумласидандир. Ҳикоя самарадорлигининг шартлари: режани қунт билан ўйлаб тузиш, мавзунинг изчил ёритилишини таъминлаш, кўргазмаларни муваффақиятли танлаш, баёнда керакли эмоционалликка эришиш.

Маъруза – билимни сўз билан ифодалаш услубларидан бири сифатида бериладиган билимларни оғзаки баён қилишни кўзда тутиб, ўз ҳажмининг катталиги, мантиқий қурилиши, образли исботлаш ва умумлаштиришнинг мураккаблиги билан ҳикоядан ажралиб туради.

Маъруза давомида бериладиган билимни оғзаки баён қилиш, узоқ вақт давомида ўқувчи-талабаларнинг диққатини тутиб туриш ҳамда уларнинг фикрларини фаоллаштириш, исботлаш, таъриф бериш, бир тизимга келтириш, умумлаштириш каби педагогик усуллардан фойдаланилади.

Сухбат услуби атрофлича ўйланган саволлар ёрдамида ўқитувчи (педагог) билан ўқувчи-талабалар орасидаги сухбатни кўзда тутиб, у ўқувчи-талабаларнинг фикрлаш тизимини, янги тушунчалар ва қонуниятларни ўзлаштиришга олиб келади.

Сухбат услубини қўллашда саволларни қўйиш (асосий, қўшимча, йўлловчи ва бошқалар), ўқувчи-талабаларнинг жавоб ва мулоҳазаларини муҳокама қилиш, сухбатдан хулосаларни шакллантириш, жавобларни тузатиш усулларидан фойдаланилади.

Таълимнинг кўргазмали услубини шартли равишда икки катта гуруҳга бўлиш мумкин: кўргазмали ва намоёиш қилиш услублари.

Кўргазмали услуби ўқувчи-талабаларга намоёиш этиладиган қўлланмалар, жумладан, харита, плакат, доскадаги чизма ва расмлар, суратлар ва бошқаларни кўрсатишни кўзда тутди. Намоёиш қилиш услуби, одатда, қурилма, асбоблар, тажрибалар, турли типдаги препаратларни намоёиш қилиш билан боғлиқ.

Таълимнинг кўргазмали услубларининг ўзига хос хусусияти шундаки, улар сўз билан ифодалаш услуби билан у ёки бу даражада уйғунлашиб кетади. Сўз ва кўргазмалиликнинг чамбарчас боғлиқлиги шундаки, объектив борлиқдаги қонуниятлар амалиётда биргаликда қўлланишни тақозо этади. Демак, сўз ва кўргазмалилик алоқасининг хилма-хил шакллари мавжуд. Таълим вазифасининг ўзига хос хусусияти, мавзунинг мазмуни, мавжуд кўргазмали воситаларнинг характери, ўқувчи-талабалар тайёргарлиги даражасидан келиб чиқиб, аниқ бир ҳолатда улар оқилона уйғунлаштирилади.

Амалий услублар тарбия фаолиятининг хилма-хил турлари кенг доирасини қамраб олади. Амалда қуйидаги усуллар қўлланилади: вазифа (мақсад)ни қўйиш, уни бажариш услубини режалаштириш, бажариш жараёнини бошқариш, таҳлил қилиш, камчиликлар сабабини аниқлаш, мақсадга тўлиқ эришиш учун таълим жараёнига тузатиш киритиш.

Амалий машқларнинг аниқ турларидан бири машқни шарҳлаш ҳисобланади. Уни бажаришда ўқувчи-талаба бўлажак хатти-ҳаракатини фаол

мушоҳада қилади, ўзига ўзи эшиттириб гапиради ҳамда бўлажак воқеани шарҳлайди. Ҳаракатни шарҳлаш ўқувчи-талабага ўзининг типик хатосини англашга ва ҳаракатига тузатишлар киритишига кўмаклашади.

Амалий тарбия услубларининг иккинчи гуруҳини лаборатория тажрибалари ташкил қилади. Кейинги йилларда мактаб, ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасалари ва олий ўқув юртларида фронтал лаборатория ишлари мустаҳкам ўрин олди.

Амалий услублар тарбияни сўз орқали ифодалаш ва уни кўргазмали услублар билан мустаҳкамлаш жараёни билан чамбарчас боғлиқликда қўлланилади, бунда машқ, тарбия, меҳнат операциясини бажаришдан олдин ўқитувчи (педагог) тушунтириш беради, кўрсатади. Оғзаки тушунтириш ва кўргазмали намойиш, одатда, машқни бажариш жараёнининг ўзи билан бир вақтда олиб борилади.

Муаммоли-қидирув услублари муаммоли таълим жараёнида қўлланади. Бу услублардан фойдаланишда ўқитувчи (педагог) аввало муаммоли вазият яратади, саволлар қўяди, масалаларни, топшириқларни таклиф қилади, муаммоли вазиятни ечишга қаратилган муҳокамани уюштиради, хулосаларининг тўғрилигини тасдиқлайди. Ўқувчи-талабалар олдинги билим ва тажрибаларига асосланиб муаммоли вазиятни ҳал қилиш йўллари тўғрисидаги таклифларини айтади ва олдин олган билимларини умумлаштиради, муаммоли вазиятни ечишнинг энг оқилона вариантини танлайди. Бу услуб ўқувчи-талабаларнинг билимга қизиқишларини оширибгина қолмай, уларда фикрлаш қобилиятини ҳам ривожлантиради.

Ўқув материални муаммоли услуб ёрдамида ўтиш муаммоли тузилган маъруза услуби орқали билим баёни давомида мулоҳаза юритиш, исботлаш, умумлаштириш, фактларни таҳлил қилиш, ўқувчи-талаба фикрини ўз ортидан эргаштириш, уни фаолроқ қилиш каби усуллардан фойдаланишни кўзда тутаяди.

Муаммоли-қидирув услублари кўпроқ ижодий билим фаолияти кўникмаларини ривожлантириш мақсадида қўлланади. Улар ўқувчи-талабаларнинг билимни чуқур англашига, мустақил эгаллашига ёрдам беради. Бу услублар таълим жараёнида тушунча, қонун ва назария кабиларни шакллантириш кўзда тутилганда, фактик ахборотни маълум қилиш, меҳнат фаолиятининг лаборатория тажриба ўқув кўникмаларини ҳосил қилишда, ўқув материалининг мазмуни принципиал жиҳатдан янги бўлмасдан, илгари ўрганилганининг мантикий давоми бўлса, унинг асосида ўқувчи-талабалар янги билимни қидириш учун мустақил қадам ташласа, мазмун ҳодисадаги сабаб-оқибат ва бошқаларга олиб келса, самарали қўлланади. Муаммоли-қидирув услублари кўпроқ ўқитувчи(педагог)лар ўқувчи-талабаларни муаммоли вазиятни ечиш фаолиятига тайёрлаган ҳолларда қўлланади. Шунинг учун бу услуб ўзини илмий-тадқиқот ишларига бағишлаган талаба ёшларга асқотади.

Педагог одатда ўз олдида талабалар материалнинг мазмунини тушуниб, ўзлаштириб олишсин, маълум билимларни эгаллаб амалиётда қўллашга ўргансин, деган мақсадни қўяди. Лекин ўзлаштириш, тушуниш, қўллаш

нимани англатади? Педагог ўз олдига қўйган мақсадга эришганлигини қандай билади?

Педагогик мақсадларга эришганлик ёки эришмаганликни билишнинг аниқ воситалари бўлгандагина, педагог ўзининг меҳнати самарали эканлигига ва танлаган методлари мақсадга мувофиқлигига ёки, аксинча, самарасиз эканлигига ишонч ҳосил қилиши мумкин. Ўқитиш услубини тадқиқ қилишда педагогик технология тарафдорлари айнан шу нарсани назарда тутишган эди.

Педагог жамиятдан буюртмани умумий кўринишда олади. Ҳаттоки, ўқув дастурларида белгиланган мақсадлар ҳам бир нечта тушунтиришлар билан чекланган. Бу ерда мақсадларни аниқлаштиришнинг ўзига хос пиллапоясини тузиш мумкин: жамиятнинг умумий талабларидан – таълим тизими вазибаларига, улардан—маълум ўқув юрти, ўқув предмети, унинг мавзули бўлимлари ва алоҳида ўқув мақсадларига ўтиш мумкин.

М.В.Кларин таълимоти бўйича педагоглар томонидан мақсадларни белгилашнинг анъанавий усуллари қуйидагилар:

1. Ўқув материалининг режасидан келиб чиқиб, мақсадни белгилаш.
2. Мақсадни педагог фаолияти орқали ифодалаш.
3. Талабанинг интеллектуал, эмоционал, шахсий ривожланиши ички жараёнлари ва қонунуниятлари орқали ўқув мақсадни қўйиш.
4. Ўқув мақсадларини талабалар фаолияти орқали қўйиш.

Шу муносабат билан ўқитишнинг мақсадларини таълим мазмуни, педагог ёки талабанинг фаолияти орқали белгилаш таълимда кутилаётган натижалар ҳақида аниқ тасаввурга эга бўлишга имкон бермайди. Бу натижалар ҳақида талабалар фаолиятининг фақат ташқи намоён бўлишидан хулоса чиқариш мумкин. Педагог ўқитиш натижасини аниқлаштира бориб, унинг кузатиш мумкин бўлган ташқи белгиларини, яъни сўзлашиш, ҳаракатланиш жараёнини тўла тасвирлашга интилади. Баъзида, тасвирлаш жараёни ташқи белгиларини санаб чиқишга олиб келади ва ушбу жараён орқали натижани сезиларли даражада соддалаштириш мумкин.

Замонавий педагогик технологияда назарда тутиладиган мақсадларни қўйиш услуби ўзининг ашёвий хусусиятига эга. Бу шундан иборатки, ўқитиш мақсадлари талабалар ҳаракатида ифодаланадиган ва аниқ кўринадиган ва ўлчанадиган натижалар орқали белгиланади.

Демак, анъанавий ўқув жараёнида асосий омил бу педагогнинг фаолияти ҳисобланса, педагогик технологияда биринчи ўринга таълим жараёнидаги талабаларнинг фаолияти қўйилади.

Илғор ижодкор педагоглар, анъанавий таълим технологиясидаги камчиликларга жавоб топиш, талабанинг ақлий меҳнатини амалга ошириш усуллариини изланишлари натижасида ўзига хос таълим усули воситаларини яратадиларки, бунинг оқибатида янгича педагогик фикрлаш тарзи вужудга келди. Мана шу изланишлар замирида замонавий педагогик технологияга асос солган педагогик технологиялар яратила бошланди. Қўлланадиган педагогик технологияларни бир тизимга солиш, унга мақсадли йўналиш бериш таълимни амалга оширишдаги шакл ва мазмун яхлитлиги

таъминланган ҳолдагина кутилган зарур натижани бериши мумкин. Таълимга тестлар, диагноз ва диагностик таҳлилнинг олиб кирилиши, билимларни кўп балли баҳолаш тизимида аниқлашга ўтиш, бўлим мазмунини яхлит ҳолда ўзлаштиришни моделлаштириш, тизимга солинган назорат турларида, талабаларнинг ишлаши ва анъанавий дарс шаклларининг вужудга келиши, биз шу пайтгача ўрганиб қолган анъанавий таълим ўрнига вужудга келган педагогик технологиялар бўлиб, улар янгича фикрлаш тизимидаги таълимга ўтишни тақозо қилади.

Таълимни амалга ошириш жараёнига замонавий педагогик технологияларни киритиш қуйидагиларга асосланади:

- таълим жараёнида иштирок этувчи талаба шахси устуворлигини таъминлаш;
- таълим мақсадининг натижага эришувини амалга ошириш;
- таълим жараёни бошқарилувчи жараён эканлигидан келиб чиққан ҳолда унинг мақсадли бошқарилувига эришиш;
- таълим мазмунини таъминловчи восита, усул шакллари технологиясини ягона бир тизимга келтириш.

Ҳозирги вақтда замонавий педагогик технологияларнинг асосий тамойиллари қуйидагилардир:

- мунтазам таҳлил қилиб бориш;
- лойиҳалаштирувчи воситаларнинг энг зарурини танлаш;
- метод ва усулларнинг мақсадга мувофиқлигини аниқлай билиш;
- олиниши зарур бўлган натижасини олдиндан тахмин қилиш, яъни мақсадларнинг амалга ошишига эришиш;
- таълим жараёнининг яхлитлигини таъминлаш.

Замонавий педагогик технология таълим жараёнига бир қатор янги элементларни олиб киришни тақозо қилади. Булар қуйидагилар:

1. Диагноз.
2. Ўқув бирликларини (мезонларини) белгилаш.
3. Диагностик таҳлил.
4. Тузатиш киритиш (коррекция).
5. Қайта тўлатиш (кетма-кетликни йўқотиш).
6. Кутилиши лозим бўлган натижани олиш.
7. Рейтинг.

Юқорида келтирилган тамойиллар ва элементларга асосланган ҳолда замонавий педагогик технологияларни таълим жараёнига жорий қилиш, хорижий ҳамда ҳамдўстлик давлатларидаги педагогик технологиялардан фойдаланиб, ўзимизнинг замонавий педагогик технология тизимини вужудга келтириш борасида амалга оширилаётган ишларни умумлаштириш ва амалда қўллаш учун қуйидагиларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ бўлади:

1. Таълим жараёнининг иштирокчилари педагог ва талаба ўртасида ўқув меҳнати режасини ишлаб чиқиш, яъни педагог бўлим ёки бобни ўрганиш режасини тузар экан, ушбу режада талаба фаолияти ўз аксини топмоғи лозим.

2. Фаннинг ички боғланиши ёки фанлараро боғланиш имкониятларидан мақсадли фойдаланиш. Маълумки, ҳар бир ўрганиладиган кичик ёки йирик ўқув бирликлари олдин ўрганилганларига таянади. Демак, талабани янги бўлим, бобни ўрганишга олиб киришда ундаги мавжуд билимларга таяниш, агар мавжуд билимлар янги бобни, бўлимни ўрганишга етарли бўлмаса, оралиқ тайёргарлик олиб бориш ва шундан кейингина талабани билимларни ўрганишнинг навбатдаги босқичига олиб кириш лозим. Бундай ишлаш замонавий педагогик технологиянинг асосий элементларидан бири **диагноз** (ташхис) ҳисобланиб, талабаларнинг янги янги билимларни ўзлаштиришга қанчалик даражада тайёр эканликларини аниқлашдан иборат.

3. Ўқув бирликлари мезонларини белгилаш. Ўқув бирликлари талаба томонидан ўрганилиши лозим бўлган тушунча, таъриф, қоида, қонунлар, ҳодиса ва воқеалардан иборат бўлиб, улар орасидаги мантикий боғланишнинг таъминланишини шу боб ёки бўлимнинг ўзлаштирилишига олиб келади. Педагог боб, бўлим учун ажратилган соатларда талабалар ўрганиши керак бўлган ўқув бирликларини аниқлайди, у учун ажратилган вақтни ҳам белгилайди. Ўқув бирликлари ўзлаштирилиши зарур бўлган мезонлар ҳисобланиб, талабалар билимини баҳолашнинг чегаравий қиймати билан ўлчанади, яъни талаба ушбу кўрсатилган мезонларни билсагина баҳоланади. Педагог шу пайтда гуруҳга нисбатан ўртача баҳо билан ишламайди, балки аниқ ўлчовларга асосланган ҳолда иш олиб боради. Ўқув режасини тузишда педагог талабалар билиши лозим бўлган ўқув бирликларини бўлим, боб ва семестрлар бўйича аниқлайди ҳамда талабаларга топшириқ сифатида бўлимни ўрганишдан олдин вазифа қилиб беради. Берилган топшириқлар ўзлаштириш рейтингини аниқлашда назорат топшириғига ўтказилади.

4. Диагностик таҳлил. Билим, кўникма ва малакадаги камчиликни аниқлаш, уларни тўлдириш ва навбатдаги ўзлаштириш босқичига кўтарилиш мақсадида қуйидаги диагностика тадбирлари амалга оширилади:

- ўқувчи-талабалар ўзлаштириш даражасини диагностикалаштириш;
- бўлимлардаги етишмовчиликларнинг олдини олиш;
- аниқланган етишмовчиликларни тўлдириш мақсадида махсус топшириқлар ишлаб чиқиш;
- махсус топшириқлар билан ишлаш соатларини белгилаш;
- якуний диагностик таҳлил қилиш.

Диагностика таълим технологиясининг навбатдаги босқичи бўлиб, унинг асосий элементларидан ҳисобланади. Ўзлаштиришдаги камчиликлар сабабини аниқлаш, ҳар бир талабанинг билим даражасини аниқлаш, режанинг боришида тузатишлар киритиш йўли билан таълим жараёнининг кафолатланганлиги таъминланади. Диагностик таҳлил назорат турларидан тест сўровида амалга оширилади.

6. Қайта тўлдириш (нуксонларни йўқотиш). Қайта тузатиш киритишдан мақсад, олинган билимлардаги камчиликларни бартараф этишдан иборат. Камчиликларни бартараф этиш тўлдириш асосида амалга оширилади. Қайта

тўлдириш асосан амалий-тадбикий машғулотларда амалга оширилади. Шу мақсадда педагог талабалар ўзлаштириш даражасидаги тўлдиришни амалга оширмоғи лозим. Бунда педагог танлаётган ўқув вазифасининг даражасини талабаларда мавжуд бўлган реал билимларга мослаштириш зарур.

7. Кутилиши лозим бўлган натижаларни олиш. Бу элемент педагогик технологиянинг марказий ғояси ҳисобланади. Педагогик технология таълим жараёни натижасида кафолатли бўлишини талаб қилар экан, педагог олдида жараённинг боришини кўзда тутилган мақсадда амалга ошириш ва аниқ натижани мўлжаллаб режалаштиришни мақсад қилиб қўяди. Жараён бориши давомида шу жараён таҳлил қилиб борилади, тузатишлар киритилади, қайта тўлдиришлар амалга оширилади ва олдиндан кутилиши режалаштирилган натижа олинишига эришилади. Демак, замонавий педагогик технология деб илгари сурилган ғоянинг мақсади ана шундадир.

Жаҳон педагогика фани илмий-техника тараққиёти таъсирини бошидан кечириб, психология, кибернетика, тизимлар назарияси, бошқарув назарияси ва бошқа фанлар ютуқларини бирлаштириб, бугунги кунда фаол янгилашни жараёнлари босқичига ўтди ва инсон имкониятларини самарали ривожлантириш амалиётига бой маҳсул бермоқда.

Педагогик технология услублари дастлаб таълим беришнинг намунавий вазиятдаги ўзлаштириш талаб этиладиган маҳсулдор, яъни репродуктив даражаси учун ишлаб чиқилганди. Репродуктив таълим ҳар қандай таълимнинг зарур таркибий қисми ҳисобланади, у инсоният жамғарган тажрибани аниқ ўқув фани доирасида ўзлаштириш билан боғлиқ. Таълим олувчиларда билим ва кўникмаларнинг маълум «пойдевори» ҳосил қилингандан кейингина, таълимнинг натижали, яъни продуктив ва ижодий ёндашиш услубларига ўтиш мумкин.